

Kommunedelplan for Kulturminner og kulturmiljø

Unjárgga gielda / Nesseby kommune 2019 – 2022

Vedtatt av kommunestyret den **14.11.19** sak **42/19**

Innhold

Forord.....	3
1. Innledning.....	4
2. Definisjoner og begrepsavklaringer.....	4
3. Planstrategi.....	6
4. Lovgrunnlag og føringer på kulturminneområdet.....	7
5. Indre Varanger som bruksområde fra steinalder til nyere tid.....	7
6. Ulike kulturminnetyper	8
6.1. Automatisk fredede kulturminner.....	8
6.2. Immaterielle kulturminner	8
6.3. Verneverdige kulturminner	9
6.4. Krigsminner	9
6.5. Spor etter Nasjonalstat, Konge og makt.....	9
6.6. Bygninger.....	10
7. Handlingsdel: Prioritering av tiltak	10
7.1. Registrering og dokumentasjon av kulturminner	10
7.2. Sikring og skjøtsel av faste kulturminner.....	10
7.3. Formidling av kulturminner	11
7.4. Ansvar og organisering	11
8.0. Hvordan forholde seg til et kulturminne	11
8.1. Hvem skal varsles hvis man finner et kulturminne?	11
8.2. Hva gjør man hvis man har et kulturminne på sin eiendom?	12
8.3. Kostnader knyttet til å ta vare på kulturminner og finansieringskilder	12
9. Ressurser	12
VEDLEGG	13
1. Oversikt over kulturminner i Nesseby kommune.....	13
2. Liste over registrerte kulturminner i Nesseby	14

Forord

Mennesker har til alle tider satt spor etter seg. Kulturminner og kulturmiljøer preger landskapet rundt oss. De representerer en ressurs som ikke er fornybar – og nettopp derfor er det viktig å ta vare på kulturminnene for kommende generasjoner og forvalte dem på en måte som sprer kunnskap om fortiden. Kulturminner og kulturmiljø er spor etter det som har skjedd og de som var her før oss. De forteller oss historien om hvordan det var å være menneske før og hvordan samfunn har vært organisert. Det gir oss grunnlag for å forstå vår egen tid og perspektiver når vi planlegger for de utfordringer som ligger fremfor oss.

Unjárgga gielda/Nesseby kommune er en av Norges mest kulturminnetette kommuner og har derved et stort ansvar for å forvalte disse i tråd med gjeldende lover. Nesseby er en samisk kommune og kulturminnene her inngår i den samiske kulturhistorien. Mange av kulturminnene er viktige i fortellingen om samenes utvikling og historie utover det lokale, de viser sentrale trekk ved utviklingen av samisk kulturhistorie på nasjonalt og internasjonalt plan. Ceavccageadže/Mortensnes kulturminneområde inngår i denne fortellingen, og svært mange av kulturminnene og -lokalitetene i kommunen er verdenskjente innen arkeologifaget, og har vært beskrevet i faglitteratur de siste hundre år. Kulturminnene i Unjárga/Nesseby og Varanger kan følges fra siste istid for 12 000 år siden frem til i dag. Ansvar for forvaltningen av disse kulturminnene er derfor viktig også i nasjonal og internasjonal sammenheng. Kulturminneplanen skal være et middel for ansvarlig og framtidsrettet forvaltning av kulturarven i Unjárga/Nesseby.

Forsidebildet: labyrinten og offersteinen på Ceavccageadže/Mortensnes kulturminneområde. Foto: Jorunn Jernsletten

1. Innledning

I kulturminneloven er kulturminne definert som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til (Kulturminneloven, § 2). Vi har alle et felles ansvar for å ta vare på kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap for kommende generasjoner. Det er en nasjonal målsetning å redusere tap av verneverdige kulturminner jf. Nasjonalt miljømål 2.1. fra Miljødirektoratet (<http://www.miljostatus.no/nasjonale-mal/kulturminne-og-kulturmiljo/mal-2.1/>). For å nå dette målet må kommunene ha en oversikt over kulturminnene slik at de kan innarbeides i ulike planer og styringsverktøy jf. St.meld. 35 (2012-2013) *Framtid med fotfeste*.

Kommunene har de senere år fått et økt ansvar for kulturminner og forvaltningen av disse. Det er en forventning fra Regjeringa – og her i Nesseby også fra Sametingets side – at kommunene lager oversikter og verdisetter kulturminner og –miljøer som har lokal verdi. Kommunen er hovedaktør i forvaltning av kulturminner og kulturmiljø gjennom Plan- og bygningsloven.

Gjennom prosjektet «Kulturminner i kommunen» (KIK) ønsker Riksantikvaren og fylkeskommunen å øke kulturminnekompetansen i kommuner og bedre den lokale kulturminneforvaltninga. KIK er en del av «Kunnskapsløftet for kulturminneforvaltningen» som er Riksantikvarenes satsing for en kunnskapsbasert, målretta og effektiv kulturminneforvaltning. Som et ledd i dette skal 90% av alle kommuner i Norge ha laget egen kulturminneplan innen 2020 (<https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK>).

Denne delplanen er knytta til kommunens deltakelse i KIK, som i Finnmark koordineres og følges opp av Fylkeskommunen. Lokalt er det Várjjat Sámi Musea/Varanger Samiske Museum (VSM) som skriver herværende plan for Nesseby kommune, samt gjennomfører praktisk forvaltning (skjøtsel) av Mortensnes kulturminneområde for kommunen. Kommunedelplanen for kulturminner og kulturmiljø vil for enkelthets skyld i fortsettelsen omtales som *kulturminneplanen*. Planen er ment å gi en oversikt over hva som finnes av kulturminner og kulturmiljøer i kommunen, hvordan man på best mulig måte kan følge dem opp og drive sikring og skjøtsel, og hvordan man kan formidle kunnskap og holdninger om kulturminnene, samt hvordan de kan brukes i verdiskaping lokalt, særlig med tanke på reiseliv og næringsliv, og som en berikelse av friluftsliv og bolyst i kommunen. Planen bør rulleres med jevnlig i tråd med øvrige kommunale planer ettersom prioriteringer og fokus endres.

Medvirkning

Varanger Samiske Museum har bistått kommunen med både søknad av midler og gjennomføring av prosjektet. Finnmark fylke ved arkeolog Jan Ingolf Kleppe og Sametinget ved arkeolog Thor-Andreas Basso og arkitekt Mia De Coninck har deltatt i referansegruppe og kommet med innspill til planen. Det har vært gjennomført folkemøte for lokalbefolkninga.

2. Definisjoner og begrepsavklaringer

Arkeologiske kulturminner er fysiske spor og levninger etter tidligere tiders liv og virksomhet, der utgravning og dokumentasjon utgjør hovedkildene til vår kunnskap om og opplevelse av fortidens samfunn. Med andre ord kulturminner som er under eller i bakken, helt eller delvis.

Askeladden er Riksantikvarens offisielle database over kulturminner og kulturmiljøer i Norge; som er freda etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven eller kulturminnefaglig vurdert som verneverdige. Basen omfatter også kulturminner som krever videre undersøkelser før fredningsstatus kan fastsettes (uavklart vernestatus), nyere tids kulturminner som er fredet, midlertidig fredet, vernet etter plan- og bygningsloven eller ansett som verneverdige.

Automatisk freda kulturminner er freda direkte etter lov, uten særskilt vedtak. Dette er både faste, løse og immaterielle kulturminner som omfattes av Lov om kulturminner kjent som «kulturminneloven», (Lov av 9. juni 1978 nr. 50), som er eldre enn 1537 (Reformasjonen), samiske faste kulturminner fra før 1917 (inkluderer også bygninger), skipsfunn eldre enn 100 år, stående

byggverk med erklært opphav fra perioden 1537-1649 og faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946. Eksempler er hus-/gammetufter, teltringer, graver, offersteiner, fangstgroper, murer og andre konstruksjoner, løsfunn som redskaper og utstyr, samt stående bygninger og bygningsrester. Disse vil i tillegg være omfattet av Lov om planlegging og byggesaksbehandling, kjent som «plan- og bygningsloven» (Lov av 27. juni 2008).

BARK programmet tilhører Riksantikvaren og er forkortelsen for «Bevaringsprogrammet for utvalgte arkeologiske kulturminner». Målet til bevaringsprogrammet er at et representativt utvalg arkeologiske kulturminner og kulturmiljø skal sikres gjennom skjøtsel og bli gjort tilgjengelige for publikum. Fylkene og Sametinget prioriterer blant innkomne forslag og fordeler sikringsmidler etter søknad.

Faste kulturminner er kulturminner som er jord- eller stedfestet. Arkeologiske funn (løsfunn/gjenstander) inngår som deler av et fast kulturminne så lenge det ligger i jorda eller under vann. Dette gjelder i hovedsak faste strukturer i bakken, som tufter, murer, groper, røyser, osv.

Immateriell kulturarv er praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter, kort sagt «tradisjon». Disse er knyttet til det vi ikke kan ta på ved et kulturminne, men knytte forestillinger til, som tro, tradisjoner, sagn og hendelser. I et utvidet begrep finner man også musikk (joik) og håndverk (duodji), men disse er ikke omfattet av kulturminneplanen. Den norske stat har ratifisert UNESCOs konvensjon av 2003 om vern av den immaterielle kulturarven og Kulturrådet er Kulturdepartementets fagorgan i denne sammenhengen.

Kommunalt verneverdig er kulturminner som kommunen har identifisert som verneverdig, og som kommunen gjennom politisk vedtak har bestemt at skal søkes ivaretatt.

Kulturlandskap er alt landskap som er påvirket av mennesker. I forhold til begrepet landskap fokuserer begrepet kulturlandskap på menneskets påvirkning og bruk, det vil si landskap som er fysisk formet/manipulert/odlet av mennesker (jordbruk, bebyggelse) og inngår i menneskers forestillingsverden (hellige fjell, -vann, govetterhauger, ol).

Kulturmiljøer er områder hvor kulturminner inngår i en større helhet eller sammenheng, som for eksempel områder og bygningsmiljøer i byer og tettsteder og jord-, skog- og seterlandskap, utmarksslåtter, og kulturminneområder som Ceavccageađge/Mortensnes med mange og varierte kulturminner innafor et geografisk begrenset område.

«Kulturminneloven» - Lov om kulturminner fra 1978 verner om kulturminner og kulturmiljøer. Ifølge kulturminnelovens § 1 er lovens formål å verne «kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon [...] både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet. Når det etter annen lov treffes vedtak som påvirker kulturminneressursene, skal det legges vekt på denne lovs formål.»

Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i det fysiske miljøet. Begrepet immaterielle kulturminner omfatter også steder det er knyttet tro, tradisjoner og forestillinger til, samt historiske hendelser.

Kulturminnesøk er en tjeneste fra Riksantikvaren og er publikumsversjonen av Askeladden. Det kommer daglig nye kulturminner inn når fylkeskommuner, museer, kommuner, Sametinget og Riksantikvaren registrerer og oppdaterer innholdet i Askeladden. Oppdatert informasjon på Kulturminnesøk er avhengig av oppdateringer i Askeladden, og det er et stort etterslep på etterregistrering av eldre registreringer, særlig på arkeologiske kulturminner. Kommunene kan også ha gjort registreringer som ikke er lagt inn.

Kulturvernmyndigheter. Formelt har Finnmark Fylkeskommune og Sametinget delt forvaltningen av kulturminnene i Finnmark mellom seg etter periode: kulturminner som er eldre enn 4000 år (2000 f.Kr.), og dermed sorterer i kategorien steinalder, er fylkeskommunens ansvar; kulturminner som er yngre, dvs. fra perioden tidlig metalltid og framover, er Sametingets ansvar.

Løse kulturminner er kulturminner som kan flyttes, og som ofte refereres til som arkeologiske funn, løsfunn eller gjenstandsfunn og gjelder i hovedsak avslag (rester etter redskapstilvirking) og gjenstander, som redskaper, utstyr, smykker og annet «løst» som ikke er faste strukturer i bakken.

Nyere tids kulturminner viser til etter-reformatoriske (etter 1537) bygg, anlegg og kirker.

SEFRAK (SEkretariatet For Registrering Av faste Kulturminner) er et landsdekkende register over bygninger og andre kulturminner. Et omfattende registreringsarbeid ble utført i perioden 1975-1995, og i utgangspunktet skulle alle bygninger (og rester etter bygninger) som var eldre enn år 1900 registreres. I Finnmark ble grensa for registrering satt til år 1945, for å fange opp alt som hadde overlevd krigsødeleggelsene. SEFRAK-registrerte bygninger kan finnes på hjemmesiden til miljøstatus.no.

«Plan- og bygningsloven» - Lov om planlegging og byggesaksbehandling er sentral for all arealforvaltning og byggevirksomhet i Norge. Loven gjelder for hele landet og i sjøen til én nautisk mil utenfor grunnlinjene. Dagens plan- og bygningslov ble vedtatt 27. juni 2008 som erstatning for den tidligere loven fra 1985. Sentrale deler av loven trådte i kraft 1. juli 2010. Loven gjelder for planlegging av arealbruk og for byggesaksbehandling.

Vedtaksfreda kulturminner er kulturminner som ikke er automatisk freda, men freda gjennom enkeltvedtak etter Kulturminneloven. Vedtak fattes av Riksantikvaren.

Vernet etter plan- og bygningsloven er områder i kulturminneplanen som det er fattet et enkeltvedtak om i kommunen. Det kan både dreie seg om tidligere områder regulert til bevaring eller regulert til hensynsone etter gjeldende plan- og bygningslov.

Verneverdig kulturminne Et verneverdig eller bevaringsverdig kulturminne er et kulturminne som har gjennomgått en kulturhistorisk vurdering og er identifisert som verneverdig.

ØK – Økonomisk kartverk er kart i store målestokk, 1:5000 – 1:20 000, og skal tjene både tekniske, økonomiske og administrative formål. I Norge starta arbeidet med økonomisk kartverk i 1965, og store deler av Norge er i dag dekt av økonomisk kartverk i målestokk 1:5000 og 1:10 000. Disse utgjør grunnlaget for planlegging bl.a. i jordbruk og skogbruk. ØK-kart gir detaljerte opplysninger om hus, veier, gater, industriarealer, eiendomsgrenser og naturgeografiske forhold, som vegetasjonstype og kvalitet på skogsmark. Reguleringsplaner for større områder har oftest ØK som kartgrunnlag.

3. Planstrategi

Kulturminneplanen er foreslått i Nesseby kommunes *Kommunal planstrategi 2016-2019*, vedtatt av kommunestyret 20.09.2016 sak 64/16. Dette er hjemlet i plan- og bygningslovens § 10 -1.

«Plan for kulturminner og kulturmiljøer. Oppstart settes til 2017. Begrunnelse: Kommunen har ansvar for å identifisere, verdsette og forvalte kulturminner i tråd med nasjonale mål. Nesseby har utrolig mange, varierte og nasjonalt og internasjonalt betydningsfulle kulturminner. Det er allerede stor interesse for disse, og besøkstallene vil øke om Mortensnes kulturminneområde mv kommer på Unescos verdensarvliste. Dette bør vi være forberedt på og ta med i planen. En kulturminneplan vil være nyttig både med tanke på ivaretagelse av kulturminnene, utvikling av næringer, og samfunnet.»

Nesseby kommunes *Kommuneplan 2011-2021* med strategidel og arealdel er vedtatt 14.06.2011.

Det er ikke utarbeidet en helhetlig samfunnsdel, men Kommuneplanens strategidel med seks overordna mål for samfunnsutvikling: Befolkning, oppvekstsvilkår, næringsutvikling, organisasjonen Nesseby kommune, språk og kultur samt miljø- og beredskap er godkjent som samfunnsdel.

Kommunal planstrategi nevner følgende sentrale planområder og prioriteringer for Nesseby i perioden 2016-2019, som kan komme i berøring med kulturminneplanen:

- Oppvekst og barn/unges trivsel
- Folkehelse og idrett
- Samfunns- og næringsutvikling
- Miljø og klima

Andre satsningsområder, som kanskje ikke er i berøring med kulturminneplanen, er språk, helse, sikkerhet og beredskap. I tillegg må kulturminneplanen vurderes i forhold til *arealplanen*, og områder hvor kulturminner skal tas hensyn til bør legges inn som *hensynssoner* i plankartet. Det bør også vurderes å lage en handlingsplan for kulturminner og –miljøer, som fastsetter hvilke prosesser og tiltak som eventuelt planlegges utført kommende år. Dette betyr også at kulturminneplanen innarbeides i *økonomiplanen* og *årsbudsjetten*. Andre områder som kan være relevante å tenke på i samband med kulturminnearbeid er omdømmebygging (reiseliv, attraktivitet) og boligbygging/samferdsel/infrastruktur.

Andre/eksterne prosjekter, satsninger, aktører og tiltak som kulturminneplanen bør ses opp mot

- UNESCO-satsningen *Várjjat siida*: Sametingets arbeid med å få Ceavccageadje/Mortensnes kulturminneområde og andre utvalgte punkter inn på UNESCOs tentative verdensarvliste
- *Nasjonal turistveg – Varangervegen*: stor og viktig reiselivs- og omdømmesatsning som er i direkte berøring med både kulturminneområdet og store deler av kommunen
- *Varanger Arctic Norway*: regionalpark for Varanger, en samarbeidsplattform for reise- og næringslivet i Varanger som favner vidt og bredt, og der både VSM og Nesseby kommune er partnere. I 2018 arbeides det med Varanger som bærekraftig destinasjon, hvor det er sentralt å tilrettelegge for økt tilreisning uten at viktige kulturverdier forringes
- *Varangerhalvøya nasjonalpark*: en stor aktør innen både vern og formidling av Varangers natur- og kulturarv; med mange viktige samiske kulturminner og –miljøer innenfor parkens areal

4. Lovgrunnlag og føringer på kulturminneområdet

Følgende lover er styrende for oppfølging av kulturminner:

- Lov 1978-06-09 nr. 50: Lov om kulturminner («kulturminneloven»)
- Lov 2007-06-29 nr. 89: Lov om offentlige styresmakters ansvar for kulturvirksomheter («kulturloven»)
- Lov 2008-06-27 nr. 71: Lov om planlegging og byggesaksbehandling («plan- og bygningsloven»)
- St.meld.nr. 16 (2004-2005): Leve med kulturminner
- Riksantikvaren:
 - Veileder om Kulturminner i kommunen (Kulturminneplan)
 - Håndbok for lokal registrering
 - Kulturminnekompetanse i kommunene – KIK, i samråd med Finnmark fylkeskommune

5. Indre Varanger som bruksområde fra steinalder til nyere tid

Varangerhalvøya er et mangfoldig naturlandskap med et særpreget plante- og dyreliv. Halvøya ligger i den subarktiske klimasonen. Naturen er sårbar og kan lett endres av menneskelig aktivitet. I dette landskapet finner vi spor etter menneskers aktivitet fra steinalderens jegerfolk kom da isen smeltet for 12 000 år siden og frem til i dag. Kulturminnene knyttes i hovedsak til bosetning, ressursutnyttelse og religionsutøvelse. De eldste sporene dateres tilbake til steinalder, det vil si perioden 12 000-2000 f.Kr., der boplasser i form av tufter, teltringer og steinavslag dominerer. I perioden tidlig metalltid-jernalder, det vil si 2000 f.Kr.-1000 e.Kr. ser vi en utvikling og konsolidering av den samiske kulturen i Varanger. Kulturspor som telt- og gammebo-plasser, fangstgroper, fangstgjerder, offerplasser, utmarksslåtter og ikke minst sagn og eventyr og tallrike stedsnavn, vitner om utstrakt aktivitet, kontinuitet, og nær relasjon mellom mennesker og natur. Varangersamenes bosetnings- og bruksområde omfatter store deler av Varangerhalvøya og omlandet innafor.

I det arkeologiske materialet ser vi også spor etter kulturutveksling og handel med andre folkegrupper siden steinalderen. Dette øker i jernalder og særlig i middelalderen, fra 1200-tallet og

utover, da norrøn/norsk befolkning tidvis bosatte seg i fiskevær langs ytterkysten. Etter hvert ekspanderte den norske bosetninga fra Varangers ytterkyst og innover i fjorden, særlig fra 1700-tallet av, da området også fikk innsig av finsk innvandring som toppet seg på 1850-tallet. Dette, sammen med fastsetting av kommunegrenser og økonomiske og samfunnsmessige endringer for øvrig, gjorde at sjøsamene som hadde sine vinterboplasser i indre del av fjorden ble tvunget til å oppgi sine sommerboplasser ytterst i fjorden, i det som utgjør Vardø og Vadsø kommuner i dag. Dermed var det til slutt bare i Nesseby kommune at den samiske befolkningen forble en majoritet. Men selv om boplassene ble oppgitt fortsatte man å bruke utmarka og Varangerhalvøyas innland - også de områdene som ble liggende i andre kommuner, fram til i dag. Varangerhalvøya har lenge vært sommerbeiteområde for villrein og senere tamrein, og et viktig ressursområde for høsting av torv/ved, utmarksslått, skohøy, bær, ferskvannsfisk mm.

6. Ulike kulturminnetyper

Kulturminneplanen skiller ikke på etnisitet og omfatter alle kulturminner som Nesseby kommune anser som viktige å ta vare på. Automatisk fredede kulturminner har allerede en viss sikring og ivaretagelse. Det er spesielt de kulturminnene som ikke er automatisk fredede, som kommunen må ta stilling til. Hva vil man ta vare på for ettertiden, og på hvilken måte? Alle oppgaver kan ikke løses på én gang, og i første omgang er det to typer prioriteringer kommunen står overfor:

- 1) beskrive hvilke temaer som vil bli vurdert for oppfølging
- 2) prioritering av hvilke objekter som skal sikres (skjøtsel).

Her fremstilles noen temaer som bør være sentrale for oppfølging i planen.

6.1. Automatisk fredede kulturminner

Kommunen er særdeles rik på kulturminner fra hele forhistorien, det vil si steinalder, tidlig metalltid og jernalder, og også middelalder/historisk tid. Alle samiske kulturminner fra før 1917 er automatisk fredet. Det er bosetningsspor i form av gammetufter og teltringer som dominerer, og etter hvert graver og fangstgropanlegg etter villreinfangsten. I Nesseby utgjør offerplasser, hellige steder og andre kulturminner knyttet til gravskikk og trosutøvelse en stor del av kulturminnene. Mye tidlig forskning på området er utført i Nesseby, og både nasjonalt og internasjonalt kjente funnsteder og enkeltfunn er beskrevet i arkeologisk, historisk og etnografisk litteratur. Variasjonen, kontinuiteten og tidsdybden i Nesseby gjør området svært spesielt, og kulturminneområdet Ceavccageađge/Mortensnes er helt unikt med sitt tverrsnitt av kulturminnetyper, tidsperioder og tidsspenn, og nettopp av den grunn områdefredet av myndighetene 24. juni 1988. Området framstår som et kjerneområde for utviklingen av samisk kultur og fremviser sentrale trekk ved denne utviklinga. Det betyr at Nesseby kommune har et særskilt ansvar for å ta vare på disse kulturminnene og mangfoldet. Varanger Samiske Museum fikk *BARK-midler* til kjøtsel og tilrettelegging av kulturminnene på Murggiidgahperaš/Klubbnasen i 2014/2015. I forbindelse med dette prosjektet ble det gjort funn av over 100 uregistrerte graver. Dette viser at det fortsatt er potensiale for nye funn, selv om området har vært i arkeologenes søkelys i 150 år. De automatisk freda kulturminnene er direkte vernet av norsk lov, og dermed noe som skal tas særlig hensyn til ved plan- og utviklingsarbeid i Nesseby kommune.

Basert på oversikten over alle SEFRAK-registrerte bygninger i Nesseby kommune så kan kirkestua, (stabburet ved Nesseby kirke), være det eldste bygget i Nesseby. Det skal være bygd mellom 1717-1747. Registeret inneholder 218 objekter fra Nesseby kommune. Av samiske bygninger bygd i 1917 eller eldre, finnes 49 bygninger. Disse er automatisk freda etter fastsetting av ny stabil tidsavgrensning vedtatt av Stortinget i 2018.

6.2. Immaterielle kulturminner

Dette omfatter steder og formasjoner i landskapet det er knyttet tradisjoner, tro og forestillinger til, som hellige fjell, godvetterhauger, hellige vann, steder det er knyttet historiske hendelser til, samt

stedsnavn. Nesseby har et rikt tilfang av slike immaterielle kulturminner, men de færreste er registrert av kulturvernmyndighetene og lagt i Askeladden. Flere kjente offersteder, hellige steder, govetterhauger, ol. er godt kjent blant lokalbefolkningen, har vært omtalt og nedtegnet i eldre og nyere litteratur, som J.A. Friis, J. Qvigstad, Vorren, m.fl., og har vært gjenstand for forskning. Dette gjelder også stedsnavn. Museet har i samarbeid med enkeltpersoner og lag/foreninger opp gjennom årene samlet inn opplysninger om ulike immaterielle kulturminner, som stedsnavn og steder i terrenget. Isak Saba senteret, Nesseby kommunes språksenter, har samlet og kartfestet over 3.000 stedsnavn gjennom et flerårig prosjekt. En måte å bevare de immaterielle kulturminnene er å dokumentere dem, og her er fortsatt et stort potensiale for dokumentasjon og fortsatt mange nessebyværingene som kan fortelle og bør intervjues før de går bort.

6.3. Verneverdige kulturminner

Dette er kulturminner som i hovedsak er fra nyere tid, yngre enn 1917, og som derfor ikke er automatisk fredet. Det kan være kulturminner knytta til kulturlandskap, som husdyrhold, utmarksbruk, fjord, fiske og reindrift. Eksempler: fjøsgammer, utmarksgammer, gjerder, områder man har hentet/tatt ut ved, torv, trevirke, sennagress, og andre ressurser; fiskehjeller, båtstøer, naust og nausttuffer, båter, fiskebruk, kaier, o.l.; samlegjerder og slakteplasser for rein, gjeterhytter og -gammer, ferdselsårer knyttet til gjeting, m.m.

Det bør vurderes sikringstiltak av fiskehjeller og fiskerelaterte kulturminner. I tillegg bør flere av disse dokumenteres ved hjelp av foto og annen type registrering, før de forvitrer bort. Dokumentasjonen vil fortelle kommende generasjoner om fiske og fangst ved fjorden som ikke lenger bedrives, der det ikke er realistisk å sikre og ta vare på selve kulturminnet for fremtiden. Dokumentasjon kan både digitaliseres og distribueres vidt, og formidles gjennom utstillinger og publikasjoner.

I Varanger har reindrift og sjøsamisk leveste med kombinasjon av fiske og husdyrhold utviklet seg parallelt fra ca. 1600. I Askeladden er det lite som er registrert innen dette temaet, og registrering av reindriftsrelaterte kulturminner kunne vært en prioritering når det gjelder nyregistreringer av kulturminner man har lite kunnskap om/som mangler i kulturminnedatabasen. Dokumentasjon og registrering av reindriftsrelaterte kulturminner er en måte å bevare og videreføre kunnskap om reindrift på, også når selve kulturminnet er borte.

6.4. Krigsminner

Svært få krigsminner i Nesseby er så langt formelt registrert. Riksantikvaren har hatt prosjekter og planer for krigsminner, men ikke eget bevaringsprogram. Krigsminnene er en viktig del av den nære kulturhistorien i Varanger. Dette representerer nasjonale kulturminner, som ikke er automatisk fredet og lett forringes. Mange krigsminner langs Finnmarkskysten er utsatt for plyndring av krigsturister og samlere. Kunnskapen blant innbyggerne i Nesseby om krigsminner er fortsatt høy, og bør prioriteres med tanke på registrering, før de som har kunnskap om dem blir borte. Eksempler er bunkerser, driftsbygninger, fangeleirer, kanonstillinger, veier, flyplasser, våpen og rester etter disse.

6.5. Spor etter Nasjonalstat, Konge og makt

Spor etter bosetning og virke etter norske embets- og handelsfolk representerer tilstedeværelsen av den norske øvrigheten og majoritetsbefolkningen, men de som kom utenfra ble også en del av lokalsamfunnet og bidro med varer og tjenester. De er viktige elementer i det historiske bildet av Nesseby. Eksempler er kirker, kirkegårder, prestegårder, gammer brukt i offisiell sammenheng (fogd, fut, lensmann, prest), de såkalte «kongsgammene»; postruter og -varder, festningsverk og annen infrastruktur knyttet til forsvarsvirksomhet slik som Nyborgmoen. Flere kulturminner i denne kategorien er registrert i Askeladden. Andre er kjent gjennom eldre litteratur, men ikke gjenfunnet. Her er potensiale for å finne og registrere disse gjennom et registrerings- eller

dokumentasjonsprosjekt ved museet eller lag/foreninger, hvor samarbeid mellom museum, Forsvaret, Heimevernet eller andre være fruktbart.

6.6. Bygninger

Det finnes flere bygninger som ikke er automatisk freda, som likevel er verneverdige. Dette kan for eksempel være bygninger knyttet til krigen og til landbruket i etterkrigstida. Følgende bygg bør i tillegg vurderes tatt med i en sikringsplan:

- Nissenbrakka på sørsida på 4/35 sammen med et stabbur fra 1945
- Høysjå på 12/197 sannsynligvis bygd omkring 1930
- Skolebygning Fugleåsen på 14/37
- Bolig og fjærebue på 14/84 bygd omkring 1920
- Bu på 14/65 – gammel 3 kvartal 1800
- Bu på 14/63 – gammel 3 kvartal 1800
- Bolig på 14/77 – SEFRAK nevner at det er bygd i 1932

Denne lista kan vokse når innbyggerne har kommet med innspill, og bør ses til når kommunen reviderer eller lager nye planer som er i berøring med disse byggene.

7. Handlingsdel: Prioritering av tiltak

Alle kulturminnene har behov for en form for sikring, og kommunen må velge hvilke kulturminner som skal prioriteres ved framtidig planarbeid og på hvilken måte. Endring av klimaet krever økt bevissthet om at kulturminner lettere kan forvitte, oversvømmes, rammes av erosjon osv. Dette bør man ha et spesielt fokus på i tiden framover. Noen temaområder bør sikres ved hjelp av *registrering* av kulturminner det er gjort få registreringer av; andre igjen bør sikres gjennom annen form av *dokumentasjon*: foto, intervju, oppmålinger, ol. Her vil også være kulturminner som bør *sikres fysisk* og det må lages plan for årlig *skjøtsel*; og her er kulturminner som bør prioriteres for *formidling* til allmennheten og turister. Med tanke på den voksende reiselivsnæringa og fokuset som våre leveområder har ute i verden som spennende reisemål, bør utvalgte kulturminner og/eller kulturmiljøer brukes aktivt i *verdiskaping* både innafor nærings- og reiselivssatsing. Kulturminner og kunnskap om lokalhistorien er viktig for Nessebys innbyggere med tanke på bolyst, friluftsliv og aktiviteter for barn og unge. Det er imidlertid viktig å være bevisst på den slitasje enhver bruk av kulturminner vil medføre, og dermed gjøre et aktivt valg om hvilke kulturminner som skal markedsføres som turmål og hvilke områder man ikke bør oppfordre folk til å oppsøke.

7.1. Registrering og dokumentasjon av kulturminner

Forslag til prioriteringsliste

1. Krigsrelaterte kulturminner
2. Fiskerirelaterte kulturminner
3. Reindriftsrelaterte kulturminner
4. Utmarksrelaterte kulturminner
5. Andre

7.2. Sikring og skjøtsel av faste kulturminner

Forslag til prioriteringsliste

1. Mortensnes kulturminneområde
2. Aldon
3. Andre

7.3. Formidling av kulturminner

Forslag til prioriteringsliste

1. Ceavccageađge/Mortensnes kulturminneområde
2. Nesseby kirke
3. Sabagården på Reppen
4. Andre

7.4. Ansvar og organisering

Hvem skal ha ansvaret for å søke midler, organisere og gjennomføre ulike tiltak; kommunen, Fylkeskommunen, Sametinget, lag og foreninger. Dette må spesifiseres for hvert punkt som er prioritert ovenfor.

Type kulturminne	Tiltak/Målsetning	Ansvarlig	Kostnader	Involverte parter
2. verdenskrig	Dokumentere			
Fiskeri	Dokumentere			
Reindrift	Dokumentere			
Utmarksbruk	Dokumentere			
Mortensnes	Sikring Skjøtsel Formidling	VSM VSM VSM		Sametinget Sametinget Sametinget
Aldon	Sikring Skjøtsel	Kommunen Kommunen		Tromsø museum
Nesseby kirke	Vedlikehold Formidling	Nesseby fellesråd Kommunen		Kommunen
Sabagården	Sikring Skjøtsel Formidling	Private eiere/VSM		Kommunen Sametinget

8.0. Hvordan forholde seg til et kulturminne

Det råder ofte stor usikkerhet blant befolkningen når det gjelder hvordan man skal forholde seg til kulturminner. Folk i Nesseby har en viss verneskrekk, dvs. at man er skeptisk til verner generelt fordi man har erfart at det innskrenker mulighetene til fritt å gjøre som man vil. Nedenfor har vi derfor besvart en del vanlige problemstillinger som kan dukke opp. Hvis det er noe man lurer på så er det bare å ta kontakt med Finnmark fylkeskommunes fagleder for Kulturminnevern og kulturarv, Arkeolog Jan Ingolf Kleppe tlf: 78 96 30 74 / e-post: jan.ingolf.kleppe@ffk.no.

8.1. Hvem skal varsles hvis man finner et kulturminne?

Det er Finnmark fylkeskommune og/eller Sametinget som skal varsles. Om det er snakk om strukturer som tufter, fangstgroper eller graver så vil de antakelig komme på befaringsplan, med mindre det allerede er registrert. Dette vil forenkle seinere prosesser for grunneier, om man skulle ønske å bygge eller gjøre andre inngrep på eiendommen. Er det snakk om løsfunn bør man notere seg hvor funnet er gjort – gjerne med GPS posisjon om mulig – og ta bilder av funnstedet. Er det snakk om funn av metall er det viktig å kontakte fylkeskommunen/Sametinget raskt, slik at gjenstanden kan

sendes videre til Tromsø Museum for konservering. Metallfunn vil ellers om de har en viss alder kunne gå i oppløsning og verdifull kunnskap kan gå tapt om forhistorien.

8.2. Hva gjør man hvis man har et kulturminne på sin eiendom?

Man kan ha et automatisk fredet kulturminne (for eksempel gammetuft) på sin eiendom uten at man som eier påføres noen form for ekstra ansvar utover ikke å skade eller skjemme/dekke til kulturminnet. Man kan også få tilskudd, feks fra landbruksmyndighetene gjennom SMIL-midler til skjøtsel. Hvis man ønsker for eksempel å bygge på huset, bygge garasje eller grøfte jordet, så skal saken formelt gjennom kommunen til kulturminnemyndighetene (Finnmark fylkeskommune og Sametinget) på høring. Det kan være lurt å kontakte kulturminnevernavdelinga på fylkeskommunen i forkant. Skulle det vise seg at man kommer i konflikt med kulturminnet kan man søke om å få det frigitt. Det vil da bli arkeologisk undersøkt av Tromsø Museum. Tidligere innebar dette en kostnad som falt på tiltakshaver, dvs. den som ville bygge. Det er ikke lenger slik. Så lenge det er et mindre privat tiltak vil staten dekke utgiftene til utgravinga. Mer informasjon om dette her:

<https://www.riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Dispensasjon-for-inngrep-i-arkeologiske-kulturminner>

<https://www.riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Arkeologiske-utgravninger>

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/tilskotsordningar-for-2018/id2577758/#kult>

8.3. Kostnader knyttet til å ta vare på kulturminner og finansieringskilder

Når det gjelder bygg vil en fredning kunne få noe å si for hvordan man kan endre på bygg (vinduer for eksempel) eller hvordan man bygger om inne (dersom innredninga også er fredet). Men fredning betyr også at det vil finnes tilskuddsordninger for brannsikring og vedlikehold som man kan søke på, se lenker nedafor. Dette gjelder også til en viss grad verneverdige, men ikke freda bygg. Om man ønsker å ta vare på kulturminner på tomta, finnes det tilskuddsordninger fra Riksantikvaren, blant annet BARK <https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Bevaringsprogramma/Bevaringsprogrammet-for-utvalde-arkeologiske-kulturminne>). BARK gjelder utvalgte kulturminner i hver kommune, i Nesseby er det Mortensnes (hele fredningsområdet). Men man kan kontakte fylkeskommunen og/eller Sametinget. Det er en rekke tilskuddsordninger som kan være aktuelle for verneverdige og freda bygg. For verneverdige bygg se spesielt Kulturminnefondets sider, inkluderer også eksempler fra Finnmark (Veidnes i Kongsfjord, og Vardø). Se ellers departementet og Riksantikvarens oversikter:

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/tilskotsordningar-for-2018/id2577758/#kult>

<https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Tilskot>

<https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Raad-om-bygningsvern>

<https://kulturminnefondet.no/>

Det finnes også egne midler for tilrettelegging, skilting og skjøtsel av kulturminner:

<https://www.ffk.no/kulturminne/soke-tilskudd/>

Det finnes egne tilskuddsordninger for skjøtsel av kulturminner på landbrukseiendommer, som forvaltes av fylkesmannen/kommunene.

<https://www.fylkesmannen.no/Finnmark/Landbruk-og-mat/Miljotiltak/>

<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/miljo-og-okologisk/spesielle-miljotiltak/om-tilskudd-til-spesielle-miljotiltak-i-jordbruket>

9. Ressurser

Askeladden, Riksantikvarens kulturminnebase: <https://askeladden.ra.no/>

Karttjenester fra Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Data-og-tjenester/Karttjenester>

Kulturminnesøk, Riksantikvarens publikumsversjon av kulturminnebasen: <https://kulturminnesok.no/>

Kulturrådet. *Immateriell kulturarv i Norge. En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. okt. 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*: <http://www.kulturradet.no/documents/10157/a12b2499-0e89-4548-96f5-a63bacf843eb>

Lov om kulturminner (Lov av 9. juni 1978 nr. 50): https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50#KAPITTEL_1

Lov om planlegging og byggesaksbehandling (Lov av 27. juni 2008):
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71/KAPITTEL_4-1#§20-2
<http://www.miljokommune.no/Temaoversikt/Kulturminner-og-kulturmiljo/>

Nasjonal miljømål 2.1. Miljødirektoratet: <http://www.miljostatus.no/nasjonale-mal/kulturminne-og-kulturmiljo/mal-2.1/>

Regional plan for kulturminner og kulturmiljø i Finnmark 2017-2027
<https://www.ffk.no/f/p10/i15544b08-2bae-4f9d-bb86-8986803a0a8c/regional-plan-for-kulturminner-og-kulturmiljo-2017-2027.PDF>

Riksantikvarens hjemmeside, Kulturminner i kommunen:
<https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK>

Regjeringen:
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/t-492-kulturminnevern/id107839/>
https://www.regjeringen.no/contentassets/32c1f48140d14c1a8b3526b8fb794290/veileder_kart_pla_nforskriften_juni2014.pdf
https://www.regjeringen.no/contentassets/0f066ff0c1b84446bc7a886402dca611/reguleringsplanveileder_15feb2017.pdf
https://www.regjeringen.no/contentassets/0f066ff0c1b84446bc7a886402dca611/veileder_reguleringsplan_delii_desember2017.pdf
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/retningslinjer-for-innsigelse-i-plansaker-etter-plan--og-bygningsloven/id751295/>

St.meld. 35 (2012-2013) Framtid med fotfeste: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-35-20122013/id725021/>

UNESCOs konvensjon om immaterielle kulturarv, i *St.prp. nr. 73 (2005-2006). Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. okt. 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*:
<http://unesco.no/wp-content/uploads/2012/12/UNESCOs-konvensjon-av-2003-om-vern-av-den-immaterielle-kulturarven.pdf>

VEDLEGG

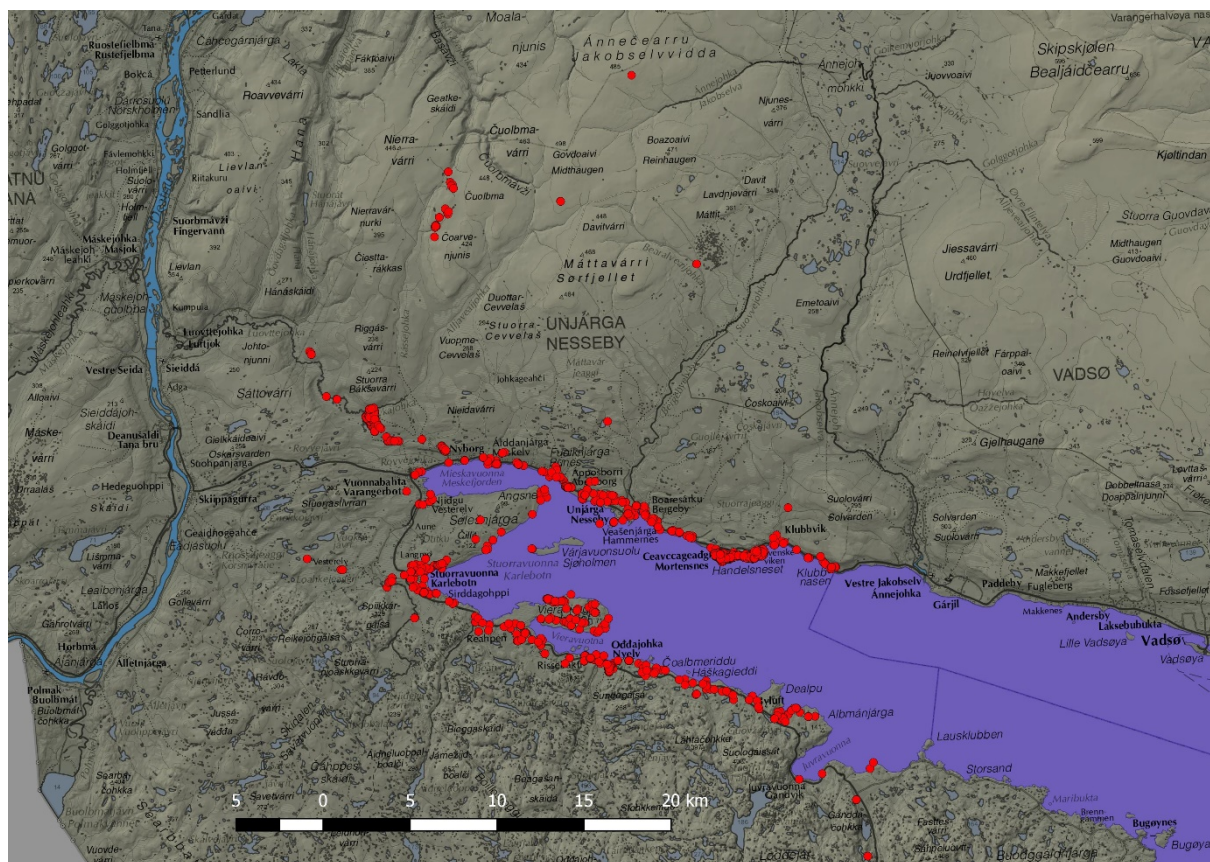
1. Oversikt over kulturminner i Nesseby kommune

Det er utarbeidet en framstillingen av registrerte kulturminner innenfor Nessebys kommunegrense, både materielle og immaterielle, dvs. både fysiske og ikke-fysiske spor etter mennesker. Det omfatter både fredede og ikke fredede kulturminner. I gjennomgangen og høringen til Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø (Kulturminneplanen) har enkeltpersoner og miljøer anledning til å

komme med innspill og tillegg som kan skrives inn. Som faginstans vil Varanger samiske museum ta hånd om nye forslag til lokaliteter som bør registreres, og kontrollere innspill opp mot Sametinget og Finnmark fylkeskommune, som er forvaltningsorganer for kulturminner. Dokumentet er på over 60 sider, og legges ved separat.

2. Liste over registrerte kulturminner i Nesseby

Ikke alle kulturminner i Nesseby er registrerte, og av de registrerte – både fra ØK (Økonomisk kartverk) og eldre registreringer, har ikke alle fått kartplassering/geometri, det vil si at de ses ikke på oversiktskart over kulturminner. Noen av disse har også vage eller usikre stedsangivelser. Under er et kartutsnitt som viser alle *automatisk fredede* lokaliteter (én lokalitet kan inneholde flere enkeltminner) som har fått kartmarkering i Askeladden pr. 12.01.2017 (Kart: Finnmark fylkeskommune/Kartverket).

Som kartet viser er det svært tett av kulturminnelokaliteter langs fjorden i hele kommunen. På kartene for øvrig i Askeladden, samt på ØK-kart, markerer rune-r *arkeologiske* kulturminner (rødt = automatisk freda, grått = usikre, hvit = ikke freda).

I Askeladden er det registrert 2915 automatisk freda kulturminner i Nesseby kommune med og uten geometri. Dette inkluderer også *automatisk freda bygg*, som det er 49 av. Enkelte av registreringene skjuler erfaringsmessig en gruppe av eksempelvis tufter, fangstgroper eller urgraver. Det reelle tallet for registrerte kulturminner er dermed høyere. I tillegg er det store områder i kommunen som det ikke er gjort systematiske registreringer i. Det finnes muntlige opplysninger om kulturminner mange steder i kommunen.

I Nesseby kommune er det registrert 421 lokaliteter med *arkeologiske kulturminner*. Hver av disse kan inneholde ett eller flere enkeltminner. Fordi flere av dem mangler geometri er det en

utfordring å telle dem i Askeladden, fordi man må se på beskrivelsen av hvert enkelt. Men tufftefeltene på Mortensnes, Gressbakken/Nyelv og Gropbakkengen (Karlebotn) er blant dem med flest enkeltminner, i tillegg til rekkene med fangstgroper rundt Nyborg og innover Sukiområdet, samt bak Mortensnes mot Jakobselvdalen, og delen av Gollevarreanlegget som kommer inn i Nesseby kommune.

Det er registrert 36 lokaliteter med bebyggelse/infrastruktur; flere av disse stammer fra Sametingets bygningsvernprosjekt som har pågått de senere år.

Det er registrert 8 kirkesteder. Dette inkluderer den nåværende kirka og kapellet i Karlebotn, samt steder det har stått kirker (ikke Angsnes), og kirkegårder, både nye og gamle.

Ser man på *enkeltminner* er det registrert 263 fangstgroper i Nesseby kommune. Men det er grunn til å tro at tallet er høyere. 231 tufter er også registrert som enkeltminner, noe som definitivt er feil. På Mortensnes er for eksempel museets registreringer av hver enkelt tuft med (registrert i forbindelse med MD-prosjektets ekstraordinære skjøtselsmidler 2011-2014), mens det for eksempel for Gropbakkengen, Nyelv og Gressbakkens del er blandet hvor mange som er med. To av lokalitetene på Nyelv øst alene utgjør 50-60 tufter, mens det for Gropbakkengen utgjør 72 tufter. Enkelte av disse er registrert som «Boplass», som det i Nesseby er 54 av (det er snakk om *lokaliteter*, hver av disse kan ha flere enkeltminner). Dessuten er det fortsatt tufter som ikke er lagt inn i Askeladden. Dette gjelder for eksempel i flyfoto fra Veines, der det lengst i øst/nordøst er mulig å se mengder av tufter, hvor kun enkelte av disse er registrert i Askeladden. Likedan er det mot midten av Veines, på sørsida, registrert et felt med Gressbakkentufter, som ligger inne som geometriløst. Lidar-scanningprosjektet som Fylkeskommunen og Sametinget samarbeidet om (laserscanning fra fly) har også funnet enkelte tufter, både på Mortensnes (øst for det tilrettelagt området), i Per Larsenvik, på Hammernes/Hammernesdalen, i Nyborg øst, med flere. Enkelte av disse er allerede i Askeladden, andre på vei inn.

Det er registrert 84 enkeltminner som «Bosetningsspor». Dette er hovedsakelig eldre steinalder-lokaliteter, og de fleste ser ut til å være registrert i forbindelse med Sven Erik Grydelands kartlegging på sørsida av fjorden utført på begynnelsen av 2000-tallet. 6 enkeltminner er registrert som «Aktivitetssområde», også disse eldre steinalder. Alle på nordsida av fjorden ser ut til å være registrert i forbindelse med Jan Ingolf Kleppes ph.d.-prosjekt og museets kulturminneregistreringer på Mortensnes. Videre er 7 enkeltminner registrert som «Annet arkeologisk enkeltminne», også eldre steinalder, på sørsida av fjorden.

Periodeinndeling

Ser man på registreringene utfra *alder på kulturminnene* får man følgende tall:

«Eldre steinalder»: 87 enkeltminner (knyttet til lokaliteter med ett eller flere enkeltminner, dette gjelder de fleste punktene)

«Yngre steinalder»: 563 enkeltminner (her er flere store tufftefelt). Mesteparten er tufter.

«Steinalder»: 195 enkeltminner. Man ser særlig i en del ØK-registreringer bruken av generisk steinalder, dvs man har ikke skilt på eldre- og yngre-; og ved nærmere gjennomsyn av disse lokalitetene er både eldre og yngre steinalder representert, muligens også perioden «tidlig metalltid».

«Steinalder-bronsealder»: 1 enkeltminne registrert som boplass i Mahkagohppi.

«Tidlig metalltid»: 147 enkeltminner. Her er det både urgraver, tufter og til og med offerstein og løsfunn med. Det er grunn til å tro at ikke alle opplysninger kommer fram i disse tallene.

«Jernalder»: 1 lokalitet (ett enkeltminne) registrert som gravrøys på Nyelv.

«Bronsealder-jernalder»: 1 enkeltminne registrert som gravrøys, sørsida av Veidnes.

«Samisk jernalder»: 647 enkeltminner. Dette er fangstgroper, tufter, gammetufter, offersted, urgraver, med mer.

«Jernalder-middelalder»: 5 enkeltminner: gammetufter og graver på Mortensnes og Klubben.

«Yngre jernalder-middelalder»: 1 enkeltminne registrert som bautastein – Transteinen.

«Middelalder»: 35 enkeltminner. Mesteparten av dette gjelder Mortensnes, fredningsområdet; en blanding av gammetufter, graver, mødding, nausttuft, mm. Det er grunn til å tro at det er flere middelalderlokaliteter rundt i kommunen.

«Tidlig middelalder»: 1 enkeltminne

«Seinmiddelalder»: 4 enkeltminner, gjelder gammetufter og teltring på Angsnes og i Abelsborg.

«Førreformatorisk tid»: 416 enkeltminner. Mest fangstgroper og tufter, men også boplasser, graver, groper, røyser, mm, og minst ett registrert som «ukjent». Spredt gjennom kommunen.

«Etterreformatorisk tid»: 110 enkeltminner. Gammetufter, tufter, boplass, ristning, bjørnegrav, kulturlag, nausttuft, mm. Spredt gjennom hele kommunen.

«Eldre enn 100 år»: 630 enkeltminner. Urgraver, fangstgroper, gammetufter, steinkonstruksjoner, offersted, varder, mm.

«Uviss tid»: 122 enkeltminner. Løsfunn, boplass, hustuft, gammetuft, grav, grop, bogastelle, røys, varde/varderekke, steinkonstruksjon, fangstgrop, steinsetning, ristning, bautastein (mulig sammenrast bautastein øst i urgravsfeltet under Fuglåsen, Mortensnes)

«1500-tallet, etterreformatorisk»: 1 enkeltminne. Bosetningsspor uten geometri. Dette er det gamle Karlebotnmarkedet fra 1500-tallet med referanse til N.A. Ytreberg, Den Norske Lods (1885).

«1700-tallet»: 1 enkeltminne. Dette er en bygning, Sabahuset på Reppen.

«1700-tallet, første kvartal»: 7 enkeltminner. Dette er 4 kirkegårder, et bur-stabbur-loft (kirkestua), og 2 fjerna kirkebygg (finnes ikke lenger).

«1700-tallet, andre kvartal»: 1 enkeltminne. Kirkegård (ved kirka).

«1700-tallet, tredje kvartal»: 1 enkeltminne. Bosetningsspor uten geometri. Dette er den gamle markedsplassen i Karlebotn, marked nr. 2, den som var i bruk fra ca. 1750 og framover. Registreringen viser til marinarkeologisk potensiale i sjøen utafor (dette er en vurdering gjort av Tromsø Museum). Lokaliteten ligger inne som ikke fredet.

«1800-tallet»: 10 enkeltminner. Bosetningsspor uten geometri. Det er handelsstedet Kløvnes, markert med marinarkeologisk potensiale i sjøen utafor, samt handels- og kirkestedet Nesseby, også her marinarkeologisk potensiale. Begge markert som ikke fredet. I tillegg kommer bur-stabbur-loft, boliger. Spredt på nordsida av fjorden.

«1800-tallet, første kvartal»: 4 enkeltminner. Bygg – bur-stabbur-loft, bolig. Begge sider av fjorden.

«1800-tallet, andre kvartal»: 8 enkeltminner. Boliger, bur-stabbur-loft, sjøhus. Begge sider av fjorden.

«1800-tallet, tredje kvartal»: 10 enkeltminner. Boliger, bur-stabbur-loft, annen bygningsart, fjøs-stall, bosetningsspor. Dette er handelsstedet Nyborg ca. 1850, med vurdering marinarkeologisk potensiale. Begge sider av fjorden.

«1800-tallet, fjerde kvartal»: 17 enkeltminner. Boliger, gammetufter, bur-stabbur-loft, fjøs-stall, hovedbygning, naust-båthus. Begge sider av fjorden.

«1900-tallet»: 2 enkeltminner. Bolig, hustuft, NV-delen av Veidnes og ved myrene vest for Karlebotn.

«1900-tallet, første kvartal»: 14 enkeltminner. Hustuft, kapell, forretningsbygg, fjøs-stall, bur-stabbur-loft, annen bygningsart, forsamlingslokale, brønn-vannpost. Begge sider av fjorden.

«1900-tallet, andre kvartal»: 2 enkeltminner. Fjøs-stall, låve. Innafor Abelsborg.

«1900-tallet, tredje kvartal»: 2 enkeltminner. Kirke, fjøs-stall. Karlebotn og Bergeby.

Oversikt over registrerte kulturminner i Nesseby kommune

Den følgende framstillingen tar sikte på å gi et bilde av registrerte kulturminner innenfor Nessebys kommunegrense, både materielle og immaterielle, dvs. både fysiske og ikke-fysiske spor etter mennesker. Det har vært et ønske å få med både fredede og ikke fredede kulturminner. I gjennomgangen og høringen til Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø (Kulturminneplanen) har enkeltpersoner og miljøer anledning til å komme med innspill og tillegg som kan skrives inn. Som faginstans vil Varanger samiske museum ta hånd om nye forslag til lokaliteter som bør registreres, og kontrollere innspill opp mot Sametinget og Finnmark fylkeskommune, som er forvaltningsorganer for kulturminner. Kommunestyrets vedtak om hvilke tiltak som prioriteres i forhold til de ulike kulturminnene vil fremgå av Handlingsdelen i Kulturminneplanen.

Topografisk er det stor forskjell mellom nordsida og sørsida, omtalt som Ravttebealde/Raftsida lokalt. Terrenget på nordsida består av yngre bergarter, for det meste sandstein, og er preget av frodiger slake ller og terasser. På sørsida, Ravttebealde, er det grunnfjell og granitt som dominerer. Terrenget er preget av bratte knauser og knudrete fjellsider, med små vikar ved havet.

Presentasjonen tar for seg de ulike områdenes kulturminner som en vandring fra Nesseby kommunes grense mot Vadsø i øst på nordsida, vestover til grensen mot Tana kommune og østover igjen rundt fjorden bygd for bygd helt til grensen mot Sør-Varanger kommune på sørsida. På denne måten blir det enklere for de som bor i de ulike delene av kommunen å se kulturminnene i sitt område samlet.

Tidsakse/datering

10.000 f.Kr.	4.500 f.Kr.	1.800 f.Kr.	år 0	1050 e.Kr.	1537
Eldre steinalder	Yngre steinalder	Tidlig metalltid	Samisk jernalder	Middelalder	Reformasjonen

Datering fra Askeladden/Kulturminnesøk-databasene følger disse tidsangivelsene. For SEFRAK-registeret er dateringer gruppert i kvartaler, og angis derfor som 0–24, 25–49, 50–74 eller 75–99 etter århundretall, hvis man ikke har nøyaktige opplysninger.

Fredningsgrense

I 2017 startet Klima- og miljødepartementet i samråd med Sametinget og Riksantikvaren arbeidet med å innføre en fast fredningsgrense for samiske kulturminner. Årstallet 1917 ble valgt fordi det representerer et politisk vendepunkt i samisk historie, med det første landsmøtet i Trondheim. Lov om endringer i kulturminneloven med fast fredningsgrense for samiske kulturminner trådte i kraft 22. juni 2018. Samiske kulturminner fra år 1917 eller eldre er dermed automatisk fredet.

Murgget/Klubben

Når det gjelder registrerte kulturminner i Nesseby kommune, så kan man begynne i nordøst, på kommunegrensa til Vadsø, hvor man finner kulturminneområdet Muorggenjárga, som dekker Gáhperaš, Sáivo, nasset og området rundt.

Selve Murggiid Gáhperaš er en karakteristisk klippe som stikker ut fra fjellmassivet ut mot havet, og har tiltrekk seg oppmerksomhet både fra lokalbefolkninga og tilreisende. Innenfor selve bergknausen,

er det også et spesielt vann, uten tilløp og avløp. Det passer fint inn i kategorien Sáivu-sjøer, som var mytiske dobbeltbunnede sjøer. Området er preget av løse ursteinsmasser, hvor det er identifisert 17 graver, men antallet er sannsynligvis høyere da man ikke har løftet hver en stein. På nedsiden av veien fortsetter urgravfeltet, som allerede er sterkt forringet av veibygging, rasteplass, uttak av stein osv. Hittil er det registrert 5 urgraver, sannsynligvis fins mange flere. Det er registrert 6 steinaldertufter og 2 tufter fra metalltid i området.

Ifølge Keilhaus reiseskildring fra 1831 er det en god plass for kveitefangst utenfor Klubben, og man ofret oppe på klippen for godt kveitefiske; det var masse kveitebein etter ofring oppe på klippen. På 1700-tallet ble det funnet gamle bein og horn av rein på berget Klubben. I steinura er det i nyere tid funnet bjørnebein, som kan tilhøre en bjørnegrav. Under klubben fant Nordvi midt på 1800-tallet en grav med menneskeskjelett og i en hule stykker av sydd never. Dette tyder på samisk urgravskikk. Det er en karakteristisk kløft i fjellknausen mot vest, som tidligere også kan ha hatt en rituell betydning som passasje til andre verdener. Beskrivelser fra 1700-tallet omtaler "Ziourres-lbmel" – čeavrris/oter guden. Det skal ha vært en stein som ble holdt hellig og ofret til. Ved Vorrens undersøkelser på 1960-tallet var det en stein i fjæra med et kors hugget inn. Men det skal ifølge tradisjonen være til minne om en mann som gikk utfor flåget og slo seg ihjel. I 1700-tallskildene omtales også en stein kalt "Gulli lbmel" – guolle ipmil – fiskeguden, som man ofret til for å få fiskelykke. Denne skal ha vært øst for Murgget/Klubbnasen. Vorren mener å ha lokalisert denne som en stor, svart, kubisk stein nede i fjæra.

Stallos dør

I Murgget/Klubbfjellet er Stallodøra. Her bodde sagnfiguren Stallo, en skummel skikkelse som likte spesielt godt å spise menneskebarn. Stallo var stor og sterk, men ganske dum og lettlurt. Det er mange fortellinger om hvordan små, smarte barn klarte å lure den store, sterke stallo. Hvis man utfordret stallo til kamp, var det viktig å ikke drepe han med hans egen kniv, for da ville den bli vendt mot en selv. Og man måtte alltid drepe stallos hund også, for hvis den fikk slikke stallos blod ble han levende igjen. Det er også fysiske merker i fjellet på sørsiden av Varangerfjorden, fra den gang Stallo kom over fjellet og hadde voldsomt hastverk. På vei ned fjellskråningen måtte han bremse med skistaven fordi det var så bratt. Derfor kan man fortsatt i dag se tre striper i fjellet på andre siden av fjorden fra der Stallodøra er. Kanskje hadde han noen etter seg, for han rømte inn i fjellet på nordsiden av fjorden. Man ser døra helt tydelig oppe i fjellveggen; og den står fortsatt på gløtt. Bak Stallodøra skjuler Stallos jaktlott seg der han har samlet skatter av forskjellige slag.

Fjellet Stállu rager bakom området. Vest for Klubben, i området under Stállodøra, er det et gravfelt med 67 registrerte urgraver. I tillegg er der registrert 6 boligtufter fra steinalder og 2 fra metalltid. Lengre vest også ytterligere 7 urgraver og en offerplass.

Gohppi/Klubbvik

Boplassfunn datert 11.500-12.000 år gammel. Dvs den aller første perioden etter siste istid. På 81 m.o.h. er det funnet løsfunn og rester etter åpen boplass fra eldre steinalder.

Nordvi oppgir i 1858 en ringformet offerplass. Vorren identifiserte rester av en steinring der veien går langs fjæra. Det er registrert 34 boligtufter som er antatt fra yngre steinalder. Det er også en boligtuft fra nyere tid, som ligger nærmere sjøen og allerede er ødelagt av veibyggingen, som gikk rett igjennom møddingen. En krittpipe ble funnet i veikanten og levert inn til Tromsø museum. Det er også registrert en grav i området.

Stakkmyra, Klubbvikdalen. Bolighus 1925-50.

Indre Klubbvik. Bolighus 1900-1925.

Lillenes, Klubbvika. Bolighus 1950-74, med fjøs/høysjå 1925-50 og udatert naust.

Dalen. Nord for Klubbvik ligger et fangstgropfelt bestående av ca. 450 dyregraver som ligger i minst 9 NV-SØ gående rekker med avstand ca 2 m mellom hver rekke, og innbyrdes avstand mellom gropene ca 2 m. Gropene som har oval form er temmelig gjenrast. Vest for fjellet finnes minst 10 spredte dyregraver av samme form og størrelse, men også større.

Čoskaoiivi (gammetuft); eier Nils Larsen Tolk, bruk årlig fra før 1900 til ca 1944, for næring.

Miennjagohppi/Per Larsavik

Nordvi omtaler en ringformet offerplass, som på midten av 1800-tallet var ødelagt fordi hellene ble brukt til bygningsarbeider.

Svenskeviken, bu/landbruksbygning 1850-75. Sammenbygd Bolighus/fjøs 1850-75. Naust 1875-99. Sommerhus 1875-1899.

Rolstadmoen, Per Larsavik. Sjå for lagring av stråfôr 1875-1899.

Bergheim. Bolighus 1900-25. Sjå for lagring av stråfôr/brensel 1875-1899.

Guovžžageađgi/Bjørnesteinen

På fjellpartiet Čiesti på sjøsiden av riksvegen, øst for kulturminneområdet, finnes en stor steinblokk som på folkemunne kalles Bjørnesteinen – Guovžžageađge. Steinen står skråstilt over en annen stein, og er på avstand til forveksling lik en bjørn som skuer ut over fjorden.

Et sagn knyttet til Bjørnesteinen forteller at folk på Mortensnes en gang tok til seg en bjørnunge. Bjørnen fikk melk av ei tise, var ungenes lekekamerat, og ble etter hvert helt tam. En ond noaide som bodde på sørsida av fjorden mislikte at bjørnen levde med mennesker. På denne tiden var det tøffe tider med hungersnød og sult, og offerplassen ble mye brukt. En gang da folk var samlet rundt offerringen, og bjørnen var sammen med dem, kom en ravn flygende over fra andre siden av fjorden. Den slo seg ned blant de som ofret like ved der bjørnen satt. Straks raven satte seg ned ble den omgjort til en noaide. Raven henvendte seg til bjørnen og sa at fordi den var blitt glad i mennesker skulle den bli til stein. Og slik gikk det. Bjørnesteinen står der den dag i dag og skuer ut over Varangerfjorden.

Čiesti/Fuglåsen

Lokaliteten dekker et steinalder-aktivitetsområde med funn av tufter, teltringer og ildsteder, samt minst en urgrav. Ringformede offerplasser er registrert flere plasser i området. Både oppe på selve Čiesti, og nedenfor i bukta. Denne er bygd ut av berghammeren. Diameter 8,5 m. Nordvi oppgir at han har restaurert ringen i 1858. Den ligger tett opptil urgravfeltet. Offerplassen oppå Čiesti ligger nært Guovžžageadgi/Bjørnesteinen. Diameter 8-10 m. Det er også en åpnert grav i nærheten.

Offerringen ved bjørnesteinen

Marte Spangen diskuterer i sin arkeologiske doktorgradsavhandling fra 2016, om de sirkulære steinringene virkelig er samiske offerplasser. Hun viser til Isak Saba, som omtaler mangelen på lokal kunnskap om disse plassene, som gjør at folk henter stein som byggemateriale. En gutt skal også ha hentet beinmateriale fra gravene til guanafabrikken i Vadsø. Dette mente Saba viste at folk ikke var klar over at de ødela et gravfelt. Isteden foreslår hun at de stablede steinringene kan ha vært fundamentet i ulvefeller, slik man har historier om i skoltesamisk område, Munkefjord og Neiden. Der ble ulvefellene bygd nesten som en lukket gamme av tre, med et stort hull i midten av taket hvor åtet ble sluppet ned, og så ventet man på at ulven skulle bli grådig og hoppe nedi for å spise åtet. Det er imidlertid så stor diameter på steinringene i Fugleberget/Čiesti og Fuglebergbukta at hvis disse var ulvefeller måtte de heller ha bestått av et tregjerde (Spangen 2016: 196).

Fuglåsen skole var den eneste skolen i kommunen som ikke ble brent oktober 1944, og undervisninga kom raskt i gang igjen. I mellomkrigstida gikk elevene på skole i perioder på 3–6 uker, såkalte «skoleturer». F.eks. kunne småskolen og storskolen gå vekselvis. Lærerne hadde ofte undervisning på to skoler og pendla mellom disse. Det var små- og storskole i Fuglåsen, småskole i Nesseby og internat i Karlebotn. Huset var bygd i sveitserstil i 1900. Første etasje inneholdt skolestue og lærerleilighet med separate innganger. Loftet var disponert til håndarbeids- og sløydrom. Ungene som bodde langt unna, på sørsida av Varangerfjorden, måtte ukependle over fjorden og bodde i skoleuka i bygda hjemme hos familier i nabolaget til skolen. Ved skolen ligger en bygning for vannforsyning, gammel pumpestasjon 1900-25.

Åsmo, Fuglåsen, Mortensnes. Bolighus 1925-50. På øversida av riksveien.

Ceavccageađge/Mortensnes kulturminneområde

Ceavccageađge/Mortensnes kulturminneområde består av levninger etter 12.000 år med bosetning siden siste istid. De elste sporene finner man øst for hovedveien 80 meter over dagens havnivå.

Neset er en randmorene etter siste istid, ca. 12.500 år gammel, med tydelige terrasser etter de ulike havnivåene. Ettersom det har tilkommet minimalt med vegetasjon så ligger fortsatt de fleste tufter og graver svært synlig og lett tilgjengelig. For å unngå erosjon pga. ferdsel er det anlagt en gruset sti gjennom kulturminnefeltet, med skilting ved utvalgte punkter. Hele området ble fredet 24.6.1988, fra PerLarsavik til Ceavccageadggohppi. Mortensnes/Fuglåsenområdet er blant de rikeste kulturminneområdene i Finnmark. Fredningsområdet omfatter blant annet åpne boplasser, møddinger, boligtufter, offerplasser, graver, gjerder, bauta omgitt av konsentriske ringer, og murene etter det gamle handelsstedet på Mortensnes. Verneverdien forsterkes ytterligere ved at landheving tydelig lar seg avlese i terrenget i form av markerte strandvoller samtidig som kulturminnene ligger som synlige strukturer i landskapet. Dette gjør det mulig å dokumentere sammenhengen mellom selve landskapsdannelsen og menneskenes bruk av landskapet og naturgrunnlaget over en sammenhengende periode på ca. 10 000 år.

Bilder/illustrasjoner er hentet fra Varanger samiske museums digitalguide for Mortensnes og nettutstillingene www.saivu.com og www.luondu.no.

Tufter fra eldre steinalder 12.000-4.500 f.Kr.

I alt 40 sirkelformede boligtufter fra eldre steinalder er registrert i et konsentrert område. Viser idag som steinringer. Sannsynligvis spor etter teltkonstruksjoner med diameter 3-5,5 m. Ligger langs det som har vært strandsona ved den tids havnivå fra 44 til 24 m høyere enn idag.

Illustrasjon fra VSMs digitalguide for Mortensnes

Illustrasjon fra VSMs digitalguide for Mortensnes, rekonstruksjon av telt og kano av skinn 7.000 f.Kr.

10.000 f.Kr. Eldre Steinalder 4500 f.Kr. **Yngre Steinalder** 1800 f.Kr. Tidlig Metalltid år 0 Jernalder M.A. 1050 f.Kr.

Yngre Steinalder 2A

For 7000 år siden ble klimaet noe varmere. Dette førte til at havisen og siste rest av innlandsisen smeltet. Som en følge av dette steg havnivået. På grunn av at landet hevet seg like raskt som havet steg, ble det dannet en kraftig strandvoll som kalles *Tapesvollen* eller *Tapeslinjen*.

Strandvollen markerer skillet mellom yngre og eldre steinalder.

I denne vollen ligger en av Norges eldste avfallshauger, en mødding som er datert til 4500 f.Kr. Ut fra artene funnet i møddingen kan man si at den tilhørte en vår/sommerboplass.

Illustrasjon:
Tapeslinjen slik den kan ha sett ut for 6900 år siden.

Illustrasjon fra VSMs digitalguide for Mortensnes, Tapesvollen illustrert med havnivået 4.900 f.Kr.

Tufter fra yngre steinalder 4.500-1.800 f.Kr.

I yngre steinalder ble boligene mer solide og permanente, noe som tyder på at menneskene ble mer bofaste med tilhold på boplassene i lengre perioder av gangen. Gulvet ble gravd ned i bakken og veggene var tykke laget av tre, torv, jord og grus. Først var det relativt små, runde boliger, men nærmere vår tid ble boligene mer firkantede i formen. På denne tiden gikk man altså over til boliger med fire vegger. I alt 179 boligtufter fra denne perioden er registrert ved datidens havnivå 13-24 m.o.h.

I de sørlige delene av Skandinavia kjennetegnes overgangen til yngre steinalder ved at jordbruk og husdyrhold etableres. På Nordkalotten fortsatte befolkningen i hovedsak å livnære seg av jakt, fiske, fangst og sanking.

I denne perioden begynte folk å tilbringe mer tid på boplassene. Antakelig flyttet de mellom noen få, faste sesongboplasser. På Mortensnes kan rester etter boligkonstruksjonene fra yngre steinalder sees som relativt store tufter, delvis nedgravd i terrenget.

Steinteknologien endret seg i denne perioden, og i tillegg til å bruke slagteknikk for å forme stein til redskaper begynte man også å slippe pile- og spydspisser, økser og kniver. Fra yngre steinalder er det også funnet mange gjenstander av bein og horn.

Illustrasjon fra VSMs digitalguide for Mortensnes, rekonstruerte gamlebygg og havnivå 4.500 f.Kr.

På slutten av yngre steinalder, for rundt 4.000 år siden, var bolighusene store og rektangulære med et gulvplan på opptil 50 kvadratmeter. Disse såkalte gressbakkenhusene hadde to ildsteder langs husets lengdeakse og dessuten flere innganger. Foran inngangene på kortsidene har det ofte vært små tilbygg.

Illustrasjon fra VSMs digitalguide for Mortensnes, rekonstruksjon av gressbakkenhus 2.000 f.Kr.

Tufter fra tidlig metalltid år 1.800 f.Kr.-0

Fra 2000 f.Kr. ble det stadig kjøligere klima, noe som innebar at furuskogen trekte seg tilbake og rundt 1000 f.Kr. hadde man tilnærmet samme forhold som idag. Trolig er dette en av årsakene til at boligene igjen blir mindre. Man kunne ikke lenger basere seg på helårsbosetning, men måtte flytte etter ressursene mellom innland og kyst. Dermed oppstod sesongpregede flytninger, med boligstrukturer som var mindre både i diameter og dybde. I dag vises de som nedsenkte groper i terrenget.

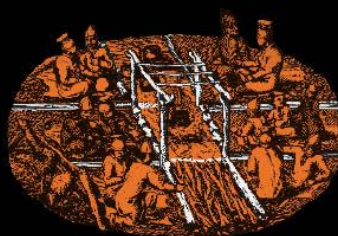
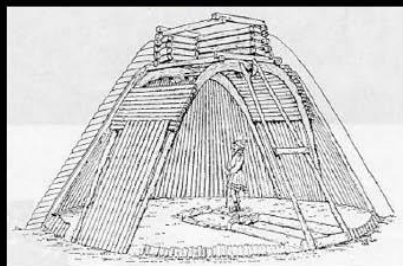

Tufter fra jernalder år 0 til 1900 e.Kr.

Bealljegohti/buesperregammen var den vanligste boligtypen fra jernalderen fram til 1800-tallet, og har etter den tid vært brukt som utmarksgamme. Fellesgammen, som rommet både mennesker og husdyr, var vanlig i sjøsamiske områder fra år 1800. I motsetning til den runde buesperregammen er fellesgammen konstruert med fire rette stolper i hjørnene og har et firkantet gulvplan. I området mellom labyrinten og dagens strandlinje er det funnet 47 gammetufter fra middelalder til 1900-tallet.

Litografi av en familie foran fellesgamme på Mortensnes. Friis 1871.

Byggeskikk fra jernalder til 1800

Den runde gammen er den eldste kjente formen for samisk hus. På samisk kalles den bealljegoahti, på norsk buesperregamme. Det er to varianter av denne gammetypen; en lett versjon som kan fraktes rundt og

settes opp hvor som helst. Buekonstruksjonen dekkes da med lange tynne pinner og en duk. Den andre er den man ser på bildene, hvor buesperrekonstruksjonen kles med never og torv.

Illustrasjon fra VSMs digitalguide for Mortensnes

Fellesgamme

Labyrinten

Labyrinten ble undersøkt og restaurert av handelsmann Nordvi på 1850-tallet. Han foretok en utgravning mellom 3. og 5. steinring, hvor han fant en stor mengde bein av sel, samt rester av fugler, fisk og bevertenner, noen bearbeidede reinhorn, en metallring og kull. Nordvi avdekket 14 konsentriske steinkretser, som han "rekonstruerte" fordi han mente de var kommet i uorden. Vi vet derfor ikke om labyrinten var bygd slik den ligger idag. Vi vet heller ikke hvor gammel labyrinten er, men rundt år 0 lå havnivået over labyrinten, så den er maks 2.000 år gammel.

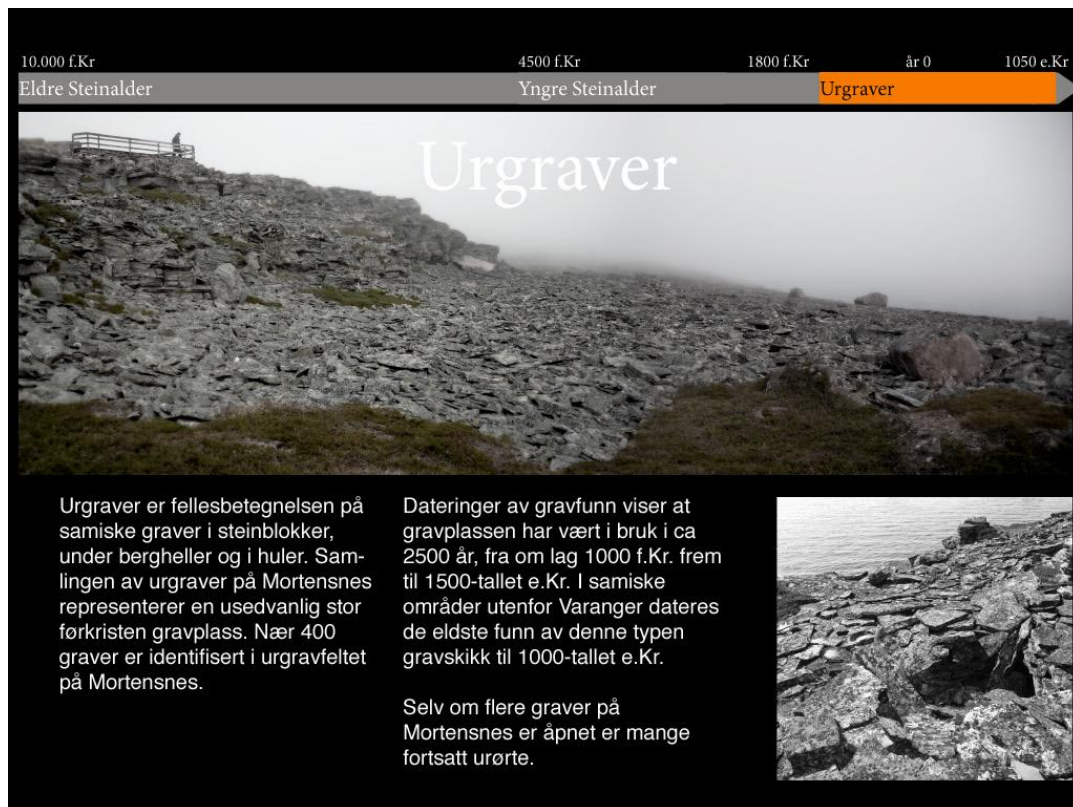
Ceavccageadgge - transteinen

Midt i labyrinten står offersteinen som har gitt navn til området. Hvor lenge steinen har stått som idag er uvisst. Skriftlige beretninger fra 1600-tallet beskriver området omtrent som idag. Fogd Knagh beskriver i 1690 labyrinten som en trøiburg, med en oppreist stein uten bokstaver på i midten. Ifølge Qvigstad (1926) ble den også kalt Ceggis (den oppstående stein). Ifølge tradisjonen ble den smurt inn med ceakcagat, grakse, som er bunnfallet av fiskelever når blanktranen er øst av. Dette for å få god fiskelykke. Tran var høyt verdsatt, spesielt tran fra torskelever som var sentral i kostholdet.

Graver i stein og ur år 1.000 f.Kr.-1500 e.Kr.

I helleura på Ceavccageadgge/Mortensnes er det registrert nærmere 400 graver. Dette er dermed Nord-Norges største ansamling av graver utenom kirkegårdene. I gravene ble det sammen med den døde lagt ned ulike bruksgjenstander som ski, våpen, kammer. Det ble også lagt ned deler av dyr som kan være brukt som amuletter slikt som bevertenner, bjørnetenner, samt smykker. Da Nordvi åpnet noen av gravene på 1850-tallet fant han bla. leirkar, jernredskaper, metallsmykker, tøyfragmenter, kvartsstykker, treverk og dyrebein. Nordvi solgte både gravfunn og skjeletter til interesserte i utlandet. Mange av likene var svøpt i never, som var dekorert med hull- eller svimønstre. I flere av gravene var det bein av husdyr: hest, ku, sau, geit og katt. Smykker av finsk-ugrisk opprinnelse viser at det var kontakt østover. Et utvalg av funn fra graver kan sees i utstillingen på VSM.

Illustrasjon fra VSMs digitalguide for Mortensnes

Dyregraver

På Ceavccageadgi/Mortensnes er det funnet graver med reinsdyrbein, uten menneskeskjelett. Antakelig er dette reingraver. Ikke langt fra kulturminneområdet er det funnet en bjørnegrav i et urgravfelt. Bjørnen var et hellig dyr, men man drev likevel jakt og spiste kjøttet. Etter et rituell offermåltid skulle man gravlegge bjørnen og vise den samme respekt som man gjorde med mennesker. Det er funnet lite materiale fra bjørn rundt boligene, men enkelte tenner brukt som amuletter/troféer er funnet i graver.

Ringformede offerringer

Disse kan være samtidig med gravfeltene, og bruken har sannsynligvist strekt seg inn på 1600- kanskje 1700-tallet. Datering av 3 fragmenter av bjørkebark fra Fuglebergbukta AD 1290-1430 og 1660-1960 (Spangen 2016: 171).

Ruiner etter Mortensnes handelssted 1784-1877

Mortensnes handel ble grunnlagt i 1784, for å forsyne Varangersamene med nødvendigheter. Det ble drevet av en rekke ulike forpaktere frem til Christian A. Nordvi (1779-1839), opprinnelig fra Stange, kjøpte handelstedet i 1817 og bygde opp hovedhusene. Sønnen Andreas Georg Nordvi (1821-1892), studerte i København, hvor han måtte avbryte sin utdanning i arkeologi for å overta handelshuset bare 18 år gammel, fordi faren døde. Mens han bodde på Mortensnes foretok Andreas en rekke utgravninger bl.a. av urgravfelt og labyrinten, samtidig som han drev med salg av kranier og skjeletter til museer og samlere i Europa og USA. I gjestehuset hadde han et lite museum. Handelshuset ble drevet til 1877, da han gikk konkurs. Bygningene ble da tatt fra hverandre og fraktet med båt til Vadsø, hvor hovedhuset ble gjenoppbygd som Espensengården og står enda. Etter konkursen flyttet Nordvi til Kristiania og ble ansatt på Universitetets oldsaksamling.

Borregaard. Innenfor det fredede området ligger det et eldre kombinasjonsbruk som inneholder et panelt plankelaftet bolighus i halvannen etasje fra 1922 og en gammel laftet fjøskasse der tak, høyloft og høystål er rast sammen. Selve fjøskassen, fra 1871, har tidligere vært bolighus for familien.

Også utenfor det fredede området på Mortensnes er det kulturminner, som er automatisk fredede.

Nord for Mortensnesbukta ligger et felt som består av 67 boligtufter. Lengst NV på eiendom 14/12 er det 13 boligtufter og på 14/54 54 boligtufter. En tuft, nr. 10, er utgravd.

Lundli, ved Langvatnet nord for Mortensnes, (Høydal-huset). Udatert hus og vedsjå.

Solsletten, Mortensnes. Bolighus 1900-25. Tilhørende fjøs 1925-50.

Arnheim, Mortensnes (Skankegården). Bolighus med stabbur og fjøs 1875-99.

Bukten, Mortensnes (Helgestua). Bolighus 1825-50, senere brukt til landbruksbygg.

Nyslett Ytre, Mortensnes. Bolighus med stabbur på 1850-75. Fjøs fra 1950-75.

Storfjelljord, Mortensnes. Bolighus 1850-75. Sjø 1925-50.

Storfjellspissen, Mortensnes. Hus med stabbur, udatert.

Gurluovttgohppi/Godluktbukta

På øversiden av veien er det 10 registrerte boplasser, 3 av dem sannsynligvis fra steinalderen. På nedsiden av veien er det et felt som består av 28 boligtufter.

Østre Godluktbukta. Lokaliteten inneholder bolig fra 1900-24 og sjøbu som begge hører til den opprinnelige gården. Sjøbuen er laftet og har torvtak. Veggplanken er uvanlig tynn og bred, fra 1800-tallet. Der er også to uthus. Etter tilrettelegging til feriebruk er det ført opp mindre buer og skjermgjerder. Stabbur fra 1925-49.

Vestre Godluktbukta, sjå fra 1900-24. Brukt til dyr/landbruk.

På området ligger to rekker av Mortensnestufter, datert til tidlig metalltid (1800-0 f. Kr.).

Veašenjárga/Hammernes

På østsida av elva er det flere aktivitetsområder fra eldre steinalder langs gamle strandvoller oppe på fjellet, avslag og flekkefragmenter i kvartsitt, kvarts og dolomitt. Ei lav røys - mulig grav - på strandvoll. Vest for fjellhammeren er det et felt som består av en hellegrav av store, lange heller, velbevart. Lengst i SØ er det 2 gravanlegg, formodentlig også hellegraver, men mer omrotet og sikkert opprinnelig under røyser av runde, store steiner. I den midterste del av feltets østre parti og mot SØ er henholdsvis 2 og 3 tufter av yngre steinalderskarakter. Ellers er det ut over hele feltet spredt minst 11 runde senkninger (uvisst om graver eller ildsteder).

Smed Per Ellen stua: Liten 1800-talls toroms stue med tilbygd áiti, boligdelen kledd ute og inne, tuft etter torvfjøs og smie 1800-1824.

Stort felt med 8 Mortensnestufter tett inntil.

På vestsida av elva, nedenfor veien, minst 8 gammetufter fra middelalder til 1900-tallet.

Hammernes. Tømmerhus 1850-74. Stabbur 1875-99.

Bakkebø, Hammernes. Bolighus med stabbur 1900-24.

Vest for elva, på øversida av veien, flere gressbakkentufter, samt nyere gammetufter.

Rabben, Hammernes. Bolighus med uthus 1925-49.

Øvre Bakkejord. En tidligere drevet jordbrukseiendom. Tolk-huset, bolig med lafte kasse, 1850-75. Tradisjonell laftet áiti, satt opp av plank 1825-49.

Fjellspissjord. Eiendommen er en tidligere drevet jordbrukseiendom. Foruten bolighuset fra 1850-75 finnes en gammel laftet áiti med sjelden utforming fra ca. 1850, et fjøs fra gjenreisningstida og en bolig fra 1972.

Gálbmebákti/Noaiddek

Stedsnavnet indikerer at det har vært døde begravet her, eventuelt funnet likrester. Steinene oppå berget kalles Smavva-noaidek, og på vestsida av Hammarneselva stod det to steiner kalt Noaidek. Da veien skulle legges om var Noaidek midt i den nye traseen, og de ble delvis ødelagt før en lokal kulturminnevernmentusiast fikk stoppet raseringen. Isaac Olsen (1715) har oppført Noaidek som offerplasser. Senere kan de har vært brukt som méd for fiskegrunner. Er nå sprengt i stykker av vegvesenet.

Buorresárku/Bergeby

I skråningen på nordsiden av veien under Suovvejohbávttit er kontakten mellom den geologiske Nyborgformasjonen og Mortensnesformasjonen klart synlig, med rødbrun leirskifer i veksling med tynne lag av grå sandstein. Steinavsetningene viser at havet først har trukket seg tilbake, fulgt av en periode med erosjon før en klimaendring førte til isbredannelse og avsetning av morener. Langs Bergebyelva kan man tydelig se breelavsetninger som terrasser i ulike nivåer ettersom havnivået har sunket etter istiden.

Gammelkista Ytre, Bergeby. Bolighus 1900-25.

Buorresárku/Bergeby handelssted

Fra 1890 ble det drevet handelshus. Stedet og husene ble bygd opp av Heike-Heandrak, Henrik Henriksen. Han var sønn av Beahkka-Heaika som kom til Bergeby fra Tornedalen i 1835. Fiskemottak

og handel ble etablert av familien rundt 1890. Familien drev også jordbruk og utmarksnæring. Det var stor aktivitet på stedet. Lokalteteten har mange hus i et tun, med bolig, butikk, fjøs og áiti, dessuten et nyere fjøs. Riksveien går gjennom det opprinnelige tunet. Butikk/landhandel huset fra ca. 1916. Bolighuset fra 1880-90. Áiti fra 1800-tallet. Laftet fjøs fra 1920, til nedfalls, med vernebygg over satt opp i 1992.

[Gufihtarčohkka/Govetterhaugen i Suovvejohka/Bergebyelva](#)

Denne historien er fortalt av Henrik Henriksen i 1893:

Ovenfor gården våres er det ved kanten av ei myr en liten haug som heter Govetterhaugen, Gufihtarčohkka på samisk, og gamle folk sier at der har det før i tiden bodd govetter. En gang kom det ei jente opp på haugen for å plukke bær. Da kom en gammel mann ut og ville at hun skulle komme inn. Jenta ville nødig bli med, men gamlingen ba henne til hun ga etter, og de gikk inn. De bød jenta rømmekolle å spise, men hun ville ikke ha. De bød henne om og om igjen, men hun sa nei, for hun hadde hørt av gamle folk at hvis man spiser noe hos govetterne, får man ikke komme hjem mer. Så ville de ha henne til å legge seg, og den gamle hadde en vakker sønn som de bød henne til sengekamerat. Men jenta sa nei. Så ville de med makt ha henne til å legge seg, men jenta holdt fast ved sitt, og da hun så at de med makt ville holde på henne, begynte hun å gråte og ba til Gud, og de ble redde og førte henne ut av haugen.

Ved Bergebyelva ligger det i dag en haug som kalles Gufihtarčohkka, som sannsynligvis er den haugen som Henrik fortalte om.

Bildet viser en luovvi, stativ for tørrhøy, en type kulturminne som lett rives, flyttes og brukes på nytt andre steder. Det er derfor kun ut i fra slike bilder og folkeminnet at man kan dokumentere bruken av slike flyttbare konstruksjoner. Bildet er tatt i 1923. Foto: Karl Kleppe.

Øst for Suovvejohka/Bergebyelva

Ole Roska bua. Plankebu/redskapsnaust i fjæra. Har vært brukt av Ole Roska i tilknytning til gårdsdrift. Ett roms plankebu med dør i gavl. Planken er satt i stav, ikke laftet. 1875-99.

På øversida av veien:

Midtbø, Bergeby. Bolighus 1850-74. Sjå fra 1875-99.

Bergebybakken. Bolighus. Treroms panelt med oppbygd loft og tilbygg og fjøs fra 1800-24.

Et felt med minst 26 og et felt med minst 8 til dels veldig dype steinaldertufter. Lengre opp rester av bosetning fra eldre steinalder og flere løsfunn fra samme periode.

Heia, Bergeby. Bolighus og fjøs 1925-49.

Krampebakken, Bergeby. Boares áiti/Gammelt stabbur. En nedlagt gård der det finnes eldre oppgradert bolig, stabbur, vedskjå, høyskjå, rester etter fjøs og tuft etter gammefjøs. Laftet tradisjonell áiti med et lett tilbygg mot bakveggen 1875-99.

Svarthaugsletten, Bergebydalen. Nedlagt gårdsbruk som inneholder Eikjok-huset, som er under oppgradering, 1850-74. To roms panelt fjøs, fjøsdelen laftet, høydelen i stolpekonstruksjon 1875-99. Bu fra 1900-24.

Vest for Suovvejohka/Bergebyelva

Suovvejávri/Bergebyvann; her sto det tidligere en gamme. Brukt årlig som leirplass for bygda s befolkning i forbindelse med jakt, fiske og bærplukking de siste 21-50 år.

Ánnejohmohkki/Jakobselvkroken gammetuft; eier Henrik Mathisen (Hendá), brukt inntil 1960-tallet, årlig for næring og husholdning.

Bearleveajjotsuohpáš. Tuft etter teltboplass m/åttetallsildsted. Datering eldre enn 100 år/ynge enn 1530 e.Kr.

Bearalveadje

Ándde-Máre hadde gamme for sennagress-skjæring i Bearalveadje. Det var såpass langt unna Nesseby-bygda, at hun trengte et krypinn under sankinga av skohøyet. Det var ofte jenter og kvinner som skjærte sennagress. En gang hun kom som vanlig, ca. 4 uker etter st.Hans, så var allerede tre ungjenter på plass og hadde fyrt opp i gammen. Men da ble hun sint fordi de hadde kommet i forvei, og kastet dem ut. Så jentene måtte overnatte i vierkrattet. Neste dag angret hun, og inviterte dem inn. Men jentene avslo, og ville vise at de klarte seg selv. Elen Roska Eikjok og Brita Bomban bygde sin egen gamme ved Geatkegorsajohka, som ble kalt Nieiddaidgoahti (jentegammen). Dette skjedde på 1930-tallet.

Andre gammer i området (ifl. Finnmarkskommisjonen s. 139):

Bearalveadji (tuft); eier Henrik Mathisen (Hendá), brukt til ca. 1961, årlig for næring og husholdning.

Bearalveadji (Suohpáš) (tuft); eier Henrik Mathisen (Hendá), brukt til ca. 1970, årlig for næring og husholdning.

Bearalveadji (tuft); eier Henrik Mathisen (Máhte Heandarát), brukt årlig fra før 1900 og utover 1900-tallet, for næring.

Bearalveadji (tuft); eier Mathis Nils Noste, brukt årlig fra 1950-tallet til ca 1980, for næring.

Geatkegorsa (tuft); eier Jon Trane/Per Nils Trane, brukt årlig fra før 1900 til ca 1944, for næring.

Suoidnečuohppanjohka (tuft); brukt årlig fra 1930-tallet i forbindelse med utmarksslått, fram til ca 1970.

Davvejohka; gamme, brukt årlig for næring fra før 1900 til ca 1970.

Johkageahči: gamme/sommerboplass, brukt årlig for næring fra før 1900 til ca 1944. Det er 5 gammetufter i Johkageahči.

Geatkegorsa: gamme, brukt årlig til næring fra før 1900 til ca 1970.

Jeageloaiivi. Sirkulær ring av raste stein, ca 2 m i diameter ytre mål. Trolig et sammenrast kjøttgjemme.

Govdoaivi/Midthaugen. 2 kjøttgjemmer.

Torvheimen ved Lavdnjevárjohka

Gammel bolig/hytte i tømmer bygd sammen med ny hytte, privateid, kan være bygd før 1850.

Som navnet tilsier har dette vært en god plass å hente lavdnji/torv, som ble hugget i blokker, tørket i stabler og brukt til brensel. Dette gjorde man ofte om høsten, og så fraktet man torva ned til bygda på snøføre.

“Torv var viktig for oss. Det var en myr som vi kalte for Torvmyra, på samisk Lavdnjejeaggi. Den var tykk, i flere etasjer. Det var enda torvskjæring der da jeg dro til sjøs i 1957. Vi skar i stykker på 30 x 15 cm. De ble stablet mot hverandre til tørk. Det var mitt på sommeren, i den varmeste tida. Så fraktet vi ned med hest når snøen kom. Vi brukte ikke å ha torvsjåer. Det var mange som tok torv i samme myra, de hadde hvert sitt hull som de grov i. Det ble også grøftet for å lede bort vann. Det var et fellesprosjekt. Man skar årlig, man tok bare for den kommende vinteren” (Finnmarkskommisjonens utredning s. 127).

Boaltunsuovka (gammetuft); eier Tude Trane (og Mattis Per Trane), brukt inntil 1960-tallet for næring og husholdning.

Suoidneguolbba (gammetuft); eier Per Nils Trane (og Jon Trane) brukt årlig fra før 1900 til ca 1944, for næring.

Eahpárašjávri

Hytte i privat eie, som er et 1800-talls laftet ett roms bolighus som er flyttet fra fjæra. Til hytta hører ei bu med sinket plank og et utedo.

Biekka sitt hus: Laftet hytte, med tilbygd bislag og soverom, panelt inne og ute 1800-tallet. En gammel liten áiti, med en forenklet form for sinklaft 1900-24.

Guopparjohka. Prestegammen. Ovenfor tettstedet Nesseby, ca. 1 km sørøst for Eahpárašjávri. I oversikt over byggverk i utmark i Nesseby (Statsskog 2002) er det ført opp to gammer som står til nedfalls på nordsiden, en av dem i Guopparjohka; antatt eier Kåre Kvammen.

Myrvold (ved travbanen). Bolighus 1925-49.

Guopmeluhkká, ved elvebredden: Vannpumpehus, Nesseby 1925-49.

Jummoroaivi. Feltet består av 11 boligtufter. Førreformatorisk tid.

Mikkeljord. Feltet består av minst 29 graver, 2 bautasteiner, 13 boligtufter og 3 fangstgroper. Fangstgropene og boligtuftene antatt fra førreformatorisk tid, gravene antatt fra samisk jernalder.

Myrstad. Flyttbokkk, ca 1,30 m høg, ca 2 m i diameter. Stedet omkring steinen skal iflg. tradisjonen være hellig "man har ikke bygd hus her". Gammetuft 2 m V for steinen. Tuften er tydelig markert og godt synlig i terrenget.

Mellom foten av bergskrent, brinken ut mot elven og bebyggelsen på Bergeby finnes en hel rekke tydelige ovale og rektangulære gammetufter. Minst to S for riksveien. Sannsynligvis samisk jernalder.

Sandheim. Sauefjøs 1900-24.

Nordjord. Hytte 1900-24.

Ilarstien/Ilarbálggis

Bergebydalen har alltid vært et viktig område for lokalbefolkningen i Nesseby. Her har man høstet utmarksressurser som multebær, rype, fisk, trevirke, brensel, vinterfôr til husdyra og sennagress. Området er fortsatt viktig som beiteområde og for friluftsliv. Mange hytter er bygd der slektene tidligere hadde sine høstningsområder. Det er mange samiske stedsnavn som beskriver terreng, bruk og hendelser. For eksempel Suoidneguolban (Høysletta), hvor mange Nessebyfamilier har hatt utmarkslåtter. Langs stien er det satt opp skilt med stedsnavn på samisk.

I 2004 bygget idrettslaget ILAR en gamme like ved Tana-Varanger skiløypetrasé. Gammen er bygd som en tradisjonell bealljegoahti/buesperregamme. Bærekonstruksjonen er laget av buede bjørkestammer, bygd med innvendig reisverk av bjørk, kledd med bjørkenever, forsterket med stein

og kledt utvendig med torv. Tidligere har det stått mange gammer oppover Bergebydalen. Man kan enda se tuftene etter disse, bla. Tranefamiliens gamle 100 m fra den nyreiste Ilargammen.

På begge sider av Bergebyelva er det lange rekker med fangsgroper. Disse har vært brukt til villreinfangst, og ligger strategisk der reinen har trekt igjennom området. Idag vises fangstgropene som traktformede forsenkninger i landskapet.

Restene etter de omfattende fangsgropanleggene vises tydelig i terrenget.

Unjárga/Nesseby

Gammetufter. 2 rett nord for riksveien, 1 rett sør for veien til Nesseby kirke.

Simmonoaive

Steinalderboplass på toppen av haugen. Boplassen ble undersøkt sommeren 1959 av Knut Odner. Sannsynligvis 2.500 f.Kr. Funn av en rekke tilslåtte steiner, bla. særpreget knivtype av gråhvit skifer i ypperlig flekketeknikk.

Simmonoaivegiedde/Simonhovedjord. Gårdsbruk ute av bruk, med stående, brannskadet bolig. Toroms laftet bolig med lavt soveloft. Det ene rommet var brukt til inngang. Panelt utvendig og platekledd i boligrommet 1890. Tradisjonell laftet áiti av plank. Mønsåstak og tverrlagt golv 1875-99, nedfalt sauefjøs og gammetuft. Minst 2 gammetufter til rett sør i samme området.

Vold. Beboelseshus 1925-49.

Prestegård. Uthus/lagerhus 1925-49.

Nesseby. Bolighus 1925-49.

Guopmeluohkká - Bákteluohkká

Langs høyderyggen mellom 30 og 70 moh ligger minst 10 registrerte steinalderboplasser. Boplassene ble oppdaget i 1927 av Nummedal, og noen av dem er utgravd. Andre mindre utgravninger er foretatt av Knut Odner i 1959. Tilsammen er det registrert 61 boligtufter og 16 røysgraver i området. Skiferredskaper, skjevpiler o.l. er samlet inn. Stort sett er det bare finkornete steinsorter som er utnyttet. Disse har meget gode hugge egenskaper.

Gravkammer, rektangulært. I bunnen en stor steinblokk og flatsidede steinblokker i kantene. Sannsynligvis samisk jernalder.

Sørmyr. Gammetuft, rund, lite tydelig i terrenget. I midten liten forsenkning med overgrodd ildsted. Gressbevokst, med løvtrær.

Helvetluohkká

Et område med 16 tufter, samtlige stortsett urørte. 9 og 4 skiller seg ut fra de andre ved en tydelig oppbygget jordvoll og et kvadratisk ildsted bygget av tettlagte steiner i midten. Disse to synes å være av nyere dato. Resten er uten voll, men har nedsenket midtparti, sannsynlig yngre steinalder.

I dette området var det under 2. Verdenskrig tyske kasserner og en russefangeleir. Folk i Nesseby husker enda godt hvordan en av fangene ble skutt og lå i grustaket ned mot elva i et halvt år, til skrekk og advarsel.

Klometjord. Eiendom med laftet hytte og forfallen stabbur 1875-99.

Áilekesgeađgi

Lå på Girkočorro/Kirkebakken ved Nesseby kirke. På 1700-tallet omtales "Áilekes gædgi" av Biskop Gunnerus, som forteller at en gammel samekone i hemmelighet skal ha øst melk som offer hver morgen og kveld. Nordvi beskriver i 1883 en stor, gråhvit stein av kvarts 12,5 m i diameter og 2,5 m høy. Rundt steinen skal det ha vært 8-10 konsentriske ringer av stein med 1 m mellomrom. Samene kalte enda steinen Áilekes gædgi (den hellige stein) og det var kjent at man hadde ofret i forbindelse med kveitefisket, da det ligger en kveitegrunne i nærheten, Alis-gæd'ge-njuorra. Steinen ligger på kirkestedet i Nesseby, 250 m fra dagens kirke. Steinen ble sprengt bort, og det skal ha vært

handelsmannen som ville ha fri utsikt over fjorden. Restene av steinen ligger i fjæra, 14 blokker i ulik størrelse av blågrå gneisgranitt.

Nesseby kirke

I 1746 ble Angsnes kapell revet, og det ble bygd en større kirke i Nesseby. Inventar ble hentet fra Kiberg, bla. Prekestolen og Altertavlen som fortsatt er i kirken, sannsynligvis begge laget i Bergen. Den ble innviet i 1747 og stod i 110 år. Så ble den revet og en større kirke med 250 sitteplasser ble innviet 17.8.1858, tegnet av Christian Heinrich Grosch, som stod for svært mange kirketegninger rundt om i Norge hvorav 70 fortsatt står idag. Kirken er i nygotisk stil, med høye, smale spissbuede vinduer. En karakteristisk hallkirke, med synlige stolperekker som bærer takkonstruksjonen. Kirken ble satt på samme tomt som 1747-kirka, og med samme retning nord-sør (vanligvis bygges kirker øst-vest). Dette skyldes nok plasseringen på eidet og at man fikk fronten nordover mot bygda. Listeført kirke jf. Kirkerundskrivet T-3/2000.

Kirkestua

Kirkestua, stabburet, som står bak kirka innenfor kirkegjerdet, er sannsynligvis Nesseby kommunes eldste bygning. Den gamle laftede tømmerstua er sannsynligvis fra omkring 1717 og ble flyttet fra Angsnes samtidig med at kapellet ble revet i 1746. Målene er identiske med våpenhuset til kirka som ble oppført i 1747, så det kan ha vært brukt til det. Døra er fra 1600-tallet, og fulgte sannsynligvis med på lasset med byggematerialer fra Vadsøya da kapellet skulle bygges i 1718. Tømmerstua ble restaurert på midten av 1980-tallet, døra i 2017.

Unjárgeahči/Nessebyneset

Dette området er idag fredet som naturreservat spesielt pga trekkfuglbestanden.

Under krigen ble et fly skutt ned og havarerte på neset.

Kirkegårder/gravkapell

Før 1747 ble de døde gravlagt på kirkegården ved Angsnes kapell, og før det igjen på Løkholmen og Sjøholmen (i den grad de fikk en kristen begravelse).

Ávehat/Løkholmen. Her ble det notert ved registrering 1971: Ingen tydelige graver, men ved vestenden av holmen endel enkeltstein og oppsamlinger av stein som kan være graver. Nils Klemetsen, Abelsborg forteller at det i 1939 ble funnet et skjelett på holmen. Skjelettet ble tatt vare på og sendt til Oslo av Viktor Olsen, Vardø. Registrering 2002: Kirkegård, nedlagt. Det hersker noe usikkerhet mht. navnet på denne kirkegården og om den er identisk med Kirkeholmen eller Morianholmen (1694) som nevnes i kildene. På tross av at holmen var svært overgrodd av kratt og andre vekster kunne en observere en rekke graver (forsenkninger) flere steder på holmen. Det syntes å være en konsentrasjon av graver på midten og langs den nordøstligste strandkanten. Det skal være tatt en rekke kranier fra disse gravene av "raseforskere" på begynnelsen av 1900-tallet. På østsida av holmen finnes det ei svakt markert rektangulær boligtuft på 7 x 4 m med en voll rundt. Tufta kan ha sammenheng med gravplassen og være et likhus e.l. Datering 1700.

Da kirka ble flyttet til Nesseby i 1747, ble kirkegården antakelig anlagt rundt kirka. Kirkegården er idag inngjerdet dels av stakittgjerde og dels av steinmur. Steinmuren er noe utrast i NV-hjørnet. Ingen bevarte trekors, men mange forsenkninger etter graver. Noen jernkors og steinstøtter står fortsatt.

Etter bygging av ny, større kirke i 1858, ble folk fortsatt gravlagt der, til man i 1905 anså at kirkegården var full. Det ble da anlagt ny kirkegården oppe i bygda, der den ligger idag. Gravkapellet

er fra 1908. Frem til 1960-tallet døde de fleste hjemme. Der ble de stelt, vasket og lagt i kiste på et loft eller i uthuset. Der kunne familie og venner gå og ta farvel. Frem til 1970-tallet var det vanlig at begravelsen ble holdt hjemme, og så ble kista kjørt til kirkegården etterpå for jordpåkastelse. Hvis presten var langt unna, kunne klokkeren forrette. Men han hadde ikke fullmakt til å foreta jordpåkastelsen, så det måtte presten gjøre ved neste anledning. Ofte tok man flere graver samtidig etter en søndagsgudstjeneste. Om vinteren når det var tele, fikk man ikke gravlagt folk. Da måtte de ligge i likhuset etter begravelsen til tela slapp taket.

Giškananjohka

Feltet består av 20 runde gammetufter, markert med fordypning i midten. Gressbevokst. Diameter varierer fra 2-5 m. På en av tuftene står enda rester etter en gamme. Etterreformatorisk tid.

Bolig av russetømmer ombygd til kufjøs fra 1830.

Biørkly. Bolighus med bårstue og driftsbygning 1925-49.

Haugjord. Lokaliteten ligger nært fjæra og inneholder et gammelt bolighus med tilbygg og stabbur, i tillegg er det også nyere bebyggelse. Poalla viste/Pål sitt hus. Tre roms bolig, der et av rommene er panelt utvendig 1875-99, nåværende plassering siden 1910. Tradisjonell laftet áiti 1875-99.

Buvrenjárga

Burnæsbakken. Gården ligger på den flate jordbrukstomta til eiendommen og består av boligen, to stabbur og et fjøs. Nostehuset: Toromshus, panelt, bygd opp og utvidet. Fra slutten av 1800-tallet. Stuorra áite/stabbur: Laftet áiti med panel ute og plater innvendig. Står sammen med annen áiti som også kan være gammel 1875-99.

Sørmyra. Under Huvvavárre en gammetuft, rund, lite tydelig i terrenget. I midten liten forsenkning med overgrodd ildsted. Gressbevokst, med løvtrær. Tuften er påvist av Anders Noste. Samisk jernalder.

Rydningstein. Rund, delvis overtorvet steinansamling, klart markert med "fotkjede" av mellomstore stein. Lite tydelig i terrenget.

Makkirjohka/Klemetjord. Eiendom med laftet hytte og forfallen stabbur 1875-99.

Lamberget. Lokaliteten er et gårdsbruk der det tidligere har vært drevet med jordbruk og fiske, med snekring som tillegg. Bolighus. Toroms panelt med soveloft og tilbygd sjå 1900-24.

Kolpus áiti: Tradisjonell áiti med lafteplank i stav 1900-24.

Grønneli. Stabbur 1900-24.

Klemedienvva/Klemetshaug. Småbruk med flere bygninger og kulturminnespor. To roms hus med tilbygd bislag, bygd opp med høyere loft og bratt tak, fra 1899 på dagens plassering. Kom fra Karlebotn, muligens bygd 2. kvartal 1800. To áiti tradisjonell laftet fra 1825-49. Ole áiti øst og Siri áiti vest. Ellers finnes fjøs/vedsjå og brønn.

Várjavuonsuolu/Sjøholmen

Det er registrert både urgraver og jordgraver. Også kjent som Skjåholmen i arkeologiske miljøer og da omtalt som en gravholme. Dette norske navnet er sannsynligvis hentet var neset på nordsida hvor man hadde skjåer, Skadjanjárga. Holmen ble brukt til utmarkslått og beite for sau, og man samlet egg og dun her.

Gravplass. Dette er ikke en kirkegård i tradisjonell forstand, men mer en gravplass. Det er også et spørsmål om den er kristen. Her er 7 små graver uten gravmerker, samt ei mulig større grav med støtte. Iflg. Bernhard Iversen (kirkeverge i Nesseby) skal støtta ikke stå over ei grav, slik han har fått fortalt fra sin far. Gravstein med innhugget innskrift: T. J. 24/8 1883. Ovenfor innskriften er hogget inn en krone og et kors. På andre siden av steinen er hogget inn bokstavene O.P., som skal stå for Otto Pley. Stenen er en høyreist helle. Fornminne 2: Gravstein, rektangulær, liggende. Overgrodd av lyng, bortsett fra SØ-lig hjørne. Etterreformatorisk. Gravplassene på øya er i dårlig forfatning siden Andreas Nordvi og Even Saxlund foretok utgravninger i 1852. Kristian Schreiner foretok også utgravninger på 1920-tallet. Like vest for gravene og nærmere neset ligger det et felt med gammetufter. Datering 1700/1800.

Det ble henta torv på Sjøholmen. Det var bakketorv, som man måtte bruke øks og hakke på fordi den var så hard. Men Sjøholmentorva var best til fyring, fordi den ga mindre aske enn bunntorv. Den tørka fortore, og ble brukt til å fyre både inne og i fjøsen. Den ble hakket og tørket om høsten og hentet i båt om vinteren.

Sjøholmen; gamle, brukt av og til for næring fra før 1900 til ca 1944.

Det finnes også rester av mangeromstufter på Skadjanjárga, som ble opptegnet og beskrevet av Fritzner i 1846. Sjøen har gravd ut så mye masse at det meste av anlegget er erodert bort. Men det skal gjenstå rester av en voll, korridorer og to rom, som gjør at Jørn Henriksen (2017:126) anser det som rester av en mangeromstuft. Han har gjennom utgravninger av lignende konstruksjoner i Berlevåg ressonert at det kan være handelsstasjoner bygd opp av russisk/karleske østlige og/eller islandske/vestnorske miljøer. Mangeromstuftene dateres til mellom 1200 og 1500-tallet.

Luhkkárgohppi

Rundt 30 gammetufter beliggende i rekke langs strandlinja. Området ble utgravd i 2003, som et prosjekt under Forskningsdagene for elever i 5.-7. Klasse ved Karlebotn skole. Beifunn av klovdyr (rein eller sau) og Grønnlandssel. En jernpil. Trekull C14-datert til 1300-tallet (Krogh 2006). Tuftfeltet ligger tvers over sundet fra Skadjanjárga, og kanskje kan mangeromstuftene der knyttes sammen med tuftene i tid? Muligens har fangstgropanlegget oppover Bergebydalen vært brukt i samme periode, og produkter av villrein vært tilberedt i Luhkkárgohppi som en del av handelen østover via mangeromstuftene/handelsstasjonen?

Áppošborre/Abelsborg

Minst 12 boligtufter fra yngre steinalder.

Skuvlanjárga/Skoleneset. Her skal det ha vært skolebygg tidlig på 1700-tallet, mens Isaac Olsen underviste i Varanger mellom 1708 og 1714. Skolebygget skal ha blitt reparert samme år som Angsnes kapell ble bygd, 1719.

Abelsborg østre, Katriingiedde. Småbruk med gammel bolig og áiti, dessuten flere nyere, mindre uthus. Bolighus, to roms stue med tilbygg langs hele langsida 1887 (sefrak sier 1913). Kan være flyttet til stedet da byggherre giftet seg. Laftet tradisjonell áiti/stabbur, sannsynlig 1850-1874, dog bygd før 1914.

Arkeologisk utgraving 2016

I løpet av 3 uker sommeren 2016 ble det gjennomført en undersøkelse av to boligtufter antatt datert til yngre steinalder/tidlig metalltid. Prosjektet ble gjennomført med midler fra Riksantikvaren som et mindre privat tiltak, da det skulle anlegges ny, sikrere oppkjørsel for to av boligene i området. Lokaliteten id. nr. 178179-1-3 lå på nordsiden og inntil veibanen på E75 og var delvis skadet av

veigrøften langsmed denne. Det var registrert tre tufter, hvorav kun to ble berørt av tiltaket: tuft 1 og 2. Tuft 3 ble liggende intakt på stedet. Tuft 1 var sterkt skadet, men tolkes som ca. 6 x 4-5 m stor med noe nedgravd ovalt gulv (eller rektangulært med avrundede kanter) og et kantsatt rektangulært ildsted, trolig sentralt plassert. Tuftas orientering er noe usikker og ingen innganger ble observert. Ildstedet dateres til 2135-1889 f. Kr og forsenkningen i tufta har trolig vært gjenbrukt som et aktivitetsområde kort tid etter bruken av ildstedet. Tuft 2 har trolig også vært brukt i flere faser, bunnen av ildstedet dateres til perioden 2028-1772 f. Kr., med en mulig gjenbruk av området i perioden 1495-1300 f.Kr. Tuft 2 var avrundet rektangulær og 5,5 x 4 m stor, gulvet var noe nedgravd i bakkant, den hadde et asymmetrisk plassert ildstedsanlegg og en mulig inngang mot øst.

Tuft 2, ildsted etter graving av lag 2 i gulvområdet. Foto: Tromsø museum

I de to tuftene ble det funnet redskaper i stein, keramikk, kullprøver og brente bein. For steinredskapene sin del så er råstoffbruken variert med 8 ulike steinsorter, men det er kvarts og kvartsitt som dominerer, samt redskapsemner i skifer. Dette er typisk for perioden tidlig metalltid i Finnmark. Også redskapsmaterialet øvrig med lite redskaper men mange skrapere er typisk for perioden. Det har trolig hovedsakelig vært benyttet andre materialer enn stein til redskaper. Ett funn av en flateretusjert spiss ble funnet i mellom de to tuftene, dette er det eneste sporet av flateretusjering fra lokaliteten.

Keramikkskårene som ble funnet er alle asbestmagret og en del av skårene var dekorert med imitert tekstildekor. Denne typen keramikk er betegnende for første halvdel av tidlig metalltid og den «tekstilkeramiske fasen» som også omfatter keramikk uten dekor og med imitert tekstildekor. Keramikken kommer fra to eller tre kar, minst ett fra hver tuft, og de tolkes som kokekar.

Det ble funnet keramikk i begge tuftene, men tuft 2 utmerket seg med spesielt mange skår av imitert tekstilkeramikk. Dette er en type asbestmagret keramikk som gjerne dateres til tidlig metalltid i Nord-Norge (2000/1800 – 500 f. Kr). Den kjennetegnes ved det rombiske mønsteret godset er preget

med på utsiden. En god del av skårene funnet ved Abelsborg har denne dekoren samt matskorpe på innsiden av skårene. Disse er funnet rundt ildstedet i tuft 2 og kommer trolig fra ett kar, som har vært brukt til matlaging.

Asbestkeramikk med imitert tekstildekor fra tuft 2. Foto: Tromsø museum

Flateretusjert spiss i kvartsitt. Foto: Tromsø museum

Skrapere, fiskesøkker og skiferkniven kan vitne om en orientering mot fiske og fangst, og husene tolkes som en del av et delvis bofast flyttmønster der man flyttet sesongvis etter ressurser, men oppholdt seg på hver plass over lengre tid (Niemi 2018).

Midtjord. Gårdsbruk med bolig, fjøs og áiti. Gårdsdrift nedlagt. Bolighus 1900-24. Laftet tradisjonell áiti 1850-74. I fjæra et gam-naust fra 1875-99.

Áppošbornjunne

Gården omfatter bolighus og stabbur fra 1800-tallet. Bolighuset var opprinnelig et toroms hus med soveloft. Huset har vært påbygd og endret flere ganger. Fram til 1960 hadde huset årbåret torvtak. Taket er senere fornyet og huset har fått flere tilbygg. Fra før 1885.

Steingjerde, fungerer som grense til eiendommen mot vest. Består av ei steinrekke; 31 m langt og inntil 0,5 m høyt. Dobbel steinrekke nederst.

Mulig boligtuft fra førreformatork tid. Ligger i nerkant av jorde, like ovenfor veiskjæringa, mellom gårdsvei og grense mot nabotomta gnr 14/72, og 10 m nord for riksvegen. Tufta er uklart markert; 8 x 7 m, tilnærma firkanta med inngraving i bakkant. Det er gravd ned ei kabelgrøft på toppen av vollen i nord. 1 m vest for sentrum av tufta og 7 m øst for gårdsvegen ble det tatt et prøvestikk. Avslag av kvarts og skifer fra kulturlaget, samt en saksodde og trekull i torva. I kulturlaget var det tett med kokstein.

Litt lenger vest et felt av minst 28 boligtufter og 1 steinalderboplass. Tuftene er fordelt på to paralleltgående strandterrasser. De er kvadratiske, tydelig i terrenget og tegner seg som forsenkninger i bakken, hver omgitt av en voll som delvis flukter med terrenget. Tre av tuftene på den lavestliggende strandterrasse ligger i en trekant og vegg i vegg, dessuten forbundet med en 0,5 - 0,75 m bred "gang". Gjennomsnittlig sidelengde er 3 m. Steinalderboplassen ligger på høyestliggende strandterrasse, lengst i Ø. Boplassen undersøkt av Knut Odner. 8 av tuftene pluss steinalderboplassen finnes på statsgrunn, de andre på Bjørkli 12/258.

Abelsborgengen. Per Klemetsen, garasje 1925-49.

Trettehaug. Nils Klemetsen fant i 1948 en frisk daler fra 1590 ca 0,2 m under bakken. Avtrykk av mynten ble sendt til Tromsø Museum 10. august 1954. Mynten oppbevares av finneren som ikke ønsker å gi den fra seg, uten eventuelt med en større godtgjørelse. I 1949 fant Klemetsen en brukket steinkniv, som han leverte til lensmann Holm. I 1915 fant Klemetsen en kobbermynt, som han solgte til Lærer Isak Saba.

Šoarajohka/Sarajokjord. Der finnes i dag bolig, fjøs, stabbur med gang og pakkhus/låve fra ca. 1930. Boligen og fjøset er bygd i gjenreisingsarkitektur. Stabburet er opprinnelig en tradisjonell laftet áiti. Til stabburet står et inngangstilbygg som opprinnelig hørte til det gamle huset på gården, fra 1880-90.

Abelsborg Indre. Ruin etter bolighus fra 1700-tallet.

Fuoiknjárga/Bunes

Bunes bedehus ble satt opp i 1912. Fram til 1955 tilhørte det Fisker- og arbeiderforeningen. Driftes av lokal bedehusforening. Har tidligere fungert som bedehus og skole. Laftet og panelt bygning med forsamlingsal og kjøkken/toalettilbygg.

Nord for bedehuset er det et felt som består av 1 oval og 5 runde gammetufter, som er tydelige i terrenget. Gjennomsnittlig diameter 3-4 m, oval tuft lengde 6 m, bredde 4 m. Ingen kan huske at det har bodd folk der de siste hundre år. Det er også en rektangulær gravplass, godt markert og tydelig i terrenget. Bygget av små og store kantede stein, som nå ligger i dagen og i flukt med bakken. Delvis oppgravd av Iver Persen, som fant et murt kammer, med "kobberkjel" og "ildsted" med kullrester. Graven er nå helt tildekket av stein og noe dekket av gress og mose. Sannsynligvis samisk jernalder.

På nedsiden av veien et felt av minst 8 runde tufter med nedsenket midtparti, tydelig i terrenget. Gjennomsnittlig diameter 3-4 m. Per Iversen forteller at det i 1935 ble funnet en hodeskalle og beinrester ca 30 m SV for feltets V kant. Da veien ned til Bunes ble anlagt, ble det funnet deler av kritt-piper, fiskekroker og kniver, alt av jern. Før veien kom og før eieren av Buneset pløyet opp marka var der synlig flere tufter enn de som nå kan sees. Sannsynlig samisk jernalder.

Bunæsjord. Småbruk med jordbruk og fiske. Drift nedlagt ca 1970. Bolig, tømret stue med to rom og gang, uten loft, panelt utvendig og platekledd innvendig, fra 1892.

Løggslet Vestre, Bunes. Gårdstun som inneholder bolig og uthus. To roms laftet hus med påbygd bislag og bad, panelt, fra 1881. To stabbur: et fra 1925-49 og et fra 1875-99.

Stenbakken, Bunes. Våningshus 1925-49.

Selešnjárga/Angsnes kirkested

Sommeren 1718 holdt misjonær Thomas von Westen og prost Paus visitas i Bergeby over to dager. Der ble det planlagt bygging av den første kirke i Nesseby (den nærmeste var hittil i Vadsø). Den skulle bygges i tømmer og tjærebres. Angsnes ble valgt som en høvelig sentral plass, hvor også samer fra Tana kunne nå. På høsten kom det en båt fra Vadsø med tømmeret, som ble kjørt opp fra fjæra på vinterføre (noen få hundre meter). Der ble tømmeret liggende til neste høst, da noen nordmenn skulle sette opp kirka, for samene kunne på den tiden bare bygge torvgammer, ikke tømmerhus. 11.11.1719 ble kirka innviet av prosten i Varanger, Paus. Det finnes ikke tegninger av Angsnes kirke, men den var trolig lik kapellet ved Gullholmen i Tana som ble ferdig på samme tid. Det Kapellet ble siden flyttet til Gamvik. Det hadde 10 sitteplasser. Kirken på Angsnes sto bare i 27 år, før den ble revet og materialet fraktet til Nesseby, på neset der kirka står i dag. Kirkegården er omgitt av et tilnærma kvadratisk steingjerde. Det er til dels svært overgrodd. Det samme gjelder kirkegården for øvrig. Den virker noe omrota. Vanskelig å observere graver. Datering 1719-1746.

På Angsnes er det gjort en mengde arkeologiske funn:

Paulanjárga/Pålnes

Ifølge Vorren en ringformet offerplass. Indre diameter 5,3 m. Trekull C14 datering AD 1425-1615. Tre knuste steiner kan ha vært sieidi-steinene som kan ha stått på forhøyningen midt i steinringen. Det er ikke kjent/neskrevet tradisjon rundt offerplassen. Men den dateres minst 100 år før byggingen av Angsnes kirke, som ble bygd 100 meter vest for offerringen. Hvis offerstedet hadde blitt ødelagt i forbindelse med byggingen, ville misjonærene sannsynligvis skrevet om det. Så offerstedet kan ha vært overlatt/ødelagt før 1715. Mulig 3 graver i området av stein som tegner seg som uregelmessige fordypninger og forhøyninger i gammel strandlinje. Steinrøys, rund med krater i midten hvor stein stikker opp i dagen. Resten er helt torvdekt. Diameter 5 m. Antatt førreformatorisk tid.

Datering av trekull fra Angsnes AD 1398-1647 (Spangen 2016: 171).

Geahčeváinjárga

Knut Odner registrerte i 1982 tilsammen 32 forminner på Geahčeváinjárga, mest boligtufter men også en grav og mulig offerring. Ved utgravning av en gammetuft datert begynnelsen av 1400-tallet ble det påvist bein av sau, og muligens geit. Det var et lite antall dyr, som sannsynligvis ble holdt for ull og melk. Det ble funnet store mengder bein av rein, spesielt margbein, men lite horn. Det tyder på at de som bodde her kan ha tatt med seg de beste kjøttstykkene av villrein som ble jaktet i fangstanleggene. En tidlig 1400-tallsmynt fra Reval/Tallinn ble også funnet i tufta, og viser handelsforbindelsene mot sørøst.

Čuđegoađat. Odner oppgir 19 funn, mest tufter, også mulige offerringer.

Goahkeávži 18 boligtufter.

Njárgageahči. Funn av bein av storfe i en boligtuft datert 1450-1600 e.Kr.

Pålsbukt. 13 boligtufter, en naustuft og 2 graver, antatt førreformatorisk tid. Fornminne 1: Grav, kvadratisk med nedsenkning i midten, delvis torvdekt med store kampstein og flate heller i dagen. I 1939 ble det fjernet et skjelett herfra av Victor Olsen (Vardø) som sendte det til undersøkelse i Oslo. Fornminne 2: Grav, kvadratisk med forhøyning i midten, tydelig i terrenget, oppbygd av store stein med antydning til oppmuring rundt, delvis dekket av torv. Synes urørt. Rett Ø for graven ligger en stenring av nyere dato, bygget av Nils og Per Klemetsen.

To rektangulære tufter, orientert N-S som ligger parallelt med en felles langvegg, forsenkning i midten med grue. Lengde 6 m og bredde 4 m. 9 m S for tuftene en rektangulær tuft av samme type, lengde 6 m og bredde 4 m. Ifølge Nils og Per Klemetsen skal det ha stått en skole her. Usikker datering.

Lille Angsnes. Feltet består av 5 runde gammetufter med forsenkning i midten. En har grue i midten. Gjennomsnittlig diameter 4 m. Etterreformatorisk tid.

Angsnes; gamle (sommerboplass) brukt årlig for egen husholdning fra før 1900 til ca 1944.

Gorgnehat/Gornitak

I området finnes det spor av gammel bosetning, bla. steinaldertufter. 13 sikre steinaldertufter og 2 mulige tufter. Boligtuftene er av gressbakken type og gressbakken lignende tufter. Tuftene ligger langs en rygg i terrenget. Ytre avgrensning vanskelig da mange av tuftene ser ut til å være gravd inn i "ryggen". De største tuftene har et indre rom på 8-9 m X 5-6 m og er mellom 70-130 cm dyp, med 2 siderom og en total lengde på 14-15 m, indre mål. Antall innganger varierer fra 2, 3 og 4 innganger på gressbakkentuftene. De mindre gressbakken lignende tuftene har kun et ovalt indre rom på 7-9m X 5 m og 60-70 cm dyp, men noen av disse har antydning til mulige siderom. Hovedsakelig er lokaliteten intakt, men R1 lengst SØ er skadet ved at halve øst delen av tufta er brutt av nyere tids hus/fjøstuft, trolig fra før krigen. R2 og R3 ser ut til å ha noe sekundær bruk, muligens fra krigen. I både R3 og R12 er det gravd en nyere sjakt gjennom nordlig veggvoll. I tillegg ble det registrert 2 mulige boligtufter, som fortegner seg som ovale forsenkninger i terrenget med tilsvarende mål som de andre.

I området er det også 4 gammetufter fra samisk jernalder og 15 fra etterreformatorisk tid.

Dampskipanløp. På første halvdel av 1900-tallet ble det etablert butikk i Gornitak, og det var både post, fiskekjøp og dampskipsekspedisjon her. Lokalbåten hadde anløp fram til rundt 1950, og butikken ble drevet til 1963.

Ammunisjonslageret som tyskerne bygde under 2. Verdenskrig ses som rester av et steinhus. Drivstofftanken var fundamentert på de tre betongsøylene ved steinhuset. Kaia og moloen var under krigen viktig for ilandsetting av soldater og materiell.

Skolebygg. 1953-1963 var det skole i Gornitak.

Mellomjordet, Gornitak. Våningshus 1925-49.

Løggjord, Gornitak. Bolighus 1925-49. Kufjøs 1950-74. Stabbur 1800-24.

Brasnes Øvre. Våningshus og uthus 1875-99.

Lieng/Stenvollen, Gornitak. Våningshus 1900-tallet.

Lengre nord for Gornitak gammetufter:

Balddasvaðða; gamme, brukt årlig under slåttearbeid og multebærplukking fram til 1954.

Elijasjohka/Marrošlájut; gamme, brukt årlig i forbindelse med utmarksslåtte til ca 1944.

Vuollošlájdu; gammetufter fra 1700-tallet, har tilhørt Aikio familien, gammen var i bruk til ca 1955.

Álda/Aldon

Omtales allerede på 1600-tallet i skriftlige kilder som "Miesk warre Passe alda". Her skal det ha stått en høy sten, som det ble ofret til. En stor mengde horn og bein av rein var synlig på 1700-tallet. Anonymus 1694: samene ofret til en gud der: reiner, sauer, ost og smør. Lilienskiold (1698): berget tillater ikke noen kvinnelig tilgang, Qvigstad (1926, s. 324): enda i våre dager våger ikke samiske kvinner å bestige Alda-fjellet.

På det trigonometriske punktet, 30 cm lavere enn fjellets høyeste punkt, 171 m.o.h. ligger en stein noe hevet over bakken. Ca. 100 m nede i nordvest skråningen ligger det en stor stein, som kan ha kommet fra toppen av fjellet. Vorren antok at dette var sieidi-steinen som omtales i kildene. Det var Olav M. Dikkanen som påviste steinen og fremmet teorien om at det er sieidien som ble rullet utfor skrenten av Áldačohkka av misjonærene.

På sørvest siden vises noen små helleristninger i sandstein. 2 figurer med 2 m mellomrom hugget i fjellet. Den østre et hjortedyr, elg eller rein, den vestre noe stilisert ukjent motiv. Muligens hare.

På nordøst siden et helleristningsfelt av yngre dato. Den ene figuren er et menneske i kofte og lue som retter et spyd mot den andre figuren, et dyr, sannsynligvis ulv. Det er også en ristning som kan tolkes som en båt med seil, og en person bak seilet. Ristningen ble oppdaget av Matti Dikkanen sommeren 1971, og ble senere påvist av hans far, Olav M. Dikkanen. Ristningene er uten tvil fra nyere tid. Det er uvanlig at helleristningene ligger så høyt over havnivå. Datering er uvisst, men sannsynlig etterreformatorisk.

Det skal være spøkelseshistorier knyttet til Álda, på sjøsiden (Qvigstad 1926, s. 293).

Álddanjárga/Meskelv

Øst for elva: Felt med 7 Gressbakkentufter. Felt med 9 tufter fra yngre steinalder. Fangstgrop.

Vest for elva: steinalderboplass datert 2000 f.Kr. av Odner på bakgrunn av funnmaterialet, selv om den er over Tapesgrensen. 2 graver antatt fra middelalder. 2 nyere gammetufter. En rund, lite tydelig i terrenget. Tidligere fantes det flere gammetufter SV for den ovenfornevnte, men disse er nå pløyet opp. Ingen kan huske at der har bodd folk. En gressbakkentuft ca 15x8 m ytre mål. Tufta har 3 innganger, ligger rett nedfor hovedveien E75. 7 eldre gammetufter, førreformatorisk tid.

Østerflaten, Meskelv. Gårdsbruket inneholder et to roms laftet og panelt bolighus med soveloft fra 1825-1849, muligens flyttet til nåværende sted i 1920 og en laftet åiti fra omkring 1880, i tillegg til nyere bygg.

Ordengen Ytre, Meskelv. Lavdnjebuvri/Fjøs og utedo.

Solhaug ved Oardanjárga. Felt med to gressbakkentufter og en kvadratisk tuft.

Nieidavárre

Isaac Olsen omtaler i 1715 “Nieid varre Passe alda”. Ifølge Olsen dyrket man her Juovlagázzi - Juledagsmennene, som fulgte med på at folk overholdt skikkene knyttet til helligdagsfreden.

Čuolbma/Čoarvenjunis vuopman

Det er registrert et vuopman, fangstgjerde i stein orientert NV-SØ, med innhengning i SØ og 2 ledearmar med åpning mot NV. Fangstgjerdet ligger i en skrånende fjellside, med innhengningen øverst og armene vendt nedover mot vannskillet mellom Rássejohka og Basávžžejohka. Nordligste ledearm strekker seg ca 360 m fra innhengningen og ned til enden av armen, mens den sørligste strekker seg ca 210 m. Den totale lengden av fangstgjerdet i luftlinje er ca 470 m. Endene på begge ledearmene går over i små varder med 1-2 m mellomrom (lengden på armene er derfor noe usikre). Innhengningen måler ca 100 m x 110 m. Hele området er fullt av små røyser som ser ut til å danne en slags gjerdereke i vifteform som leder inn mot fangstgjerdet. Forøvrig er hele området fult av kjøttgjemmer og bogasteller. I tilknytning til gjerdeanlegget er det registrert en teltplass m/åttetallsildsted. Datering 1400-tallet.

Hans Lilienskiold, som var amtmann i Finnmark omkring år 1700, skriver at av villrein finnes på fjellene i stor overflod, som «finnerne ved deres rør eller pil kan skaffe seg til nytte». En måte var å bygge lange, høye gjerder, som var 1 mil bred i åpningen men smalnet inn, slik at flokken lett kunne fanges når den trengtes sammen. Gjerdeanlegget ligner denne beskrivelsen, med to konvergerende gjerder som danner en trakt. Vorren mener det kan være et stort antall steingroper knyttet til anlegget, som var brukt til fallgroper. Ifølge Leems ordbok (1768) er “Vuobman, det Gjærde, inden for hvilket Varangers-Fjords Lapper anstillede Jagt efter vilde Rensdyr”.

Álljaveaijohka; gamle, brukt årlig til næring fram til ca 1970. Falt sammen i ca 1970 og ikke bygd opp igjen.

Rássejohka. I oversikt over byggverk i utmark i Nesseby (Statsskog 2002) er det ført opp gamle som står til nedfalls på nordsiden i Rasjokdalen; antatt eier Kåre Johnsen.

Rássejohka; gamle (tuft), brukt årlig til jakt og bærplukking fra 1925 til 1950.

Riggásgieddi ved Rássejohka: gamle, brukt årlig til husholdning fra før 1900 til ca 1970. (Her hadde Nils Betten og Nils Petter Paulsen hver sin gamle, tuftene vises fortsatt).

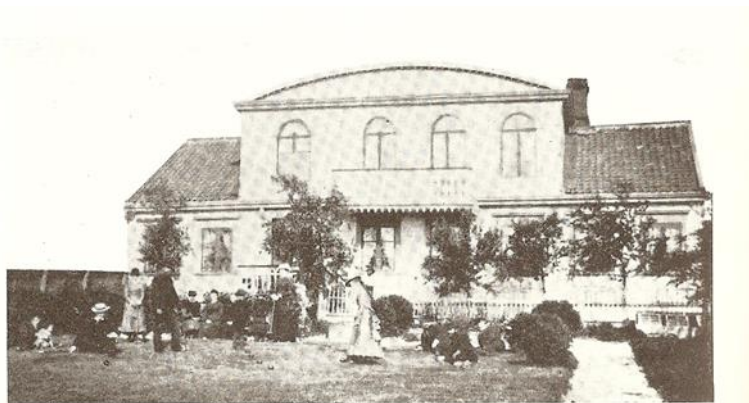
Stuorra Bákšavárri; gamle brukt årlig til ca 1944. Utmarksslåtte og høsting av utmark. Ble restaurert etter krigen.

Fangsgropanlegget Rovvejohka-Luovttejohka

Nordøst for Nyborgmoen begynner et fangstgropssystem bestående av 33 fangstgroper. Systemet fortsetter NØ for nordligst registrerte fangstgrop. Vestmarka, vest for Nyborgmoen. Feltet består av 36 dyregroper fordelt på 2 rekker som går sammen i en spiss vinkel i S. Gropene er tydelige i terrenget. Enkelte har voll på en eller to sider. Alle er godt bevart. Gropen lengst i N er L-formet og i bunnen var synlig en tilspisset treplanke. Fangsgropanlegget strekker seg videre nordvestover helt over til Luftjokdalen i Tana kommune, og består av 15 enkeltanlegg med til sammen over 700 fangstgroper. Vorren (1996) har oppmålt tilsammen 3358 fangstgroper for villrein i Varanger. 2685 av gropene ligger på eidet mellom Varangerbotn og Tanaelva. 673 av gropene ligger i området Vestre Jakobselv-Meskelva, og på Gressbakken på sørsida.

Rovvejohka/Nyborg

Grunnleggeren av handelsstedet var kjøpmann Andreas E. Brodtkorb og hustru f. Leynick, Vadsø. Brodtkorb fikk handelsrett på Nyborg, med rett til brennevinsalg så lenge samme slags handel ble drevet på Mortensnes. Dessuten overtok han Nesseby, med rett til handel og skjenking fra 1. mars til 15. juni. Omkring 1850 ble handelsstedet bebygd. Det store våningshuset ble oppført av kirkebyggeren Sneve, som også har bygd Nesseby kirke og Vadsø kirke og rådhus. Brodtkorb drev stedet til 1865, da de flyttet til Arildsløkken ved Trondheim. Nyborg overlot de til datteren og svigersønnen, Jensine Fredrikke Johanne Brodtkorb gift med Otto Andreas Pley. Han var sønn av kjøpmann i Vardø Henrik Andreas Pley og hustru Marianne Esbensen. Ved folketellingen 1865 bodde Pleys på Nyborg og hadde 12 mennesker i huset.

Gammelt billede av Nyborg i Nesseby. Hageselskap med krockettspill.
(Fotogr. hos Pley, Nyborg.)

Ytreberg skriver i 1942: Nyborg har vært tingsted. Både i den forbindelse og ellers har stedet hatt ry for enestående gjestfrihet og selskapelighet. I gamle dager kom det til påske og jul store selskaper fra Vardø, Vadsø, Kirkenes, Nesseby, Tana og Polmak, kjørende i slede eller pulk for å feire helgen på Nyborg. Man festet i dagevis, lekte, danset, spilte komedie og moret seg på alle måter. Nyborg var simpelthen et lite Finnmarksk ladeby! På Nyborg står fremdeles den gamle, staselige hovedbygningen som nu om sommeren nesten er dekket av tilgrodde trær og slyngende humle oppetter veggene. Det er et stort enetasjes laftet tømmerhus med liggende panel og rett avskårne empirevinduer. Men på hagefasaden reiser seg en svær, bred ark med en lav, buet gavl og fire høye, rundbuede vinduer. Alt i alt er huset ett av de mest stilfulle bygg i Finnmark, ifølge Ytreberg.

Haugsethsletta. Vedskjå 1900-24, Våningshus 1900-24, Fritidshus 1925-49, Stabbur 1925-49, Uthus/skjå 1925-49.

Nyheim. Våningshus 1925-49. Gammetuft, kvadratisk, tydelig i terrenget, markert med høye voller oppbygd av stein og jord. Etterreformatorisk tid.

Tuberkulosehjemmet

I 1916 kjøpte Nesseby tuberkuloseforening et stort tømmerhus i Skiippagurra, som de rev og kjørte med hest til Nyborg, hvor det ble gjenreist og tatt i bruk høsten 1917. Det ble drevet av Finnemisjonen og hadde plass til 12 pasienter. Det hadde eget fjøs med seks kyr, griser og høns. Melk, egg og kjøtt var viktig for en proteinrik diett til pasientene, som selv måtte hjelpe til med alt arbeid i den grad de var i form til det. Etter den sovjetiske bombingene av Vadsø 23.8.1944 ble mange pasienter fra Vadsø evakuert til Nyborg. Sykepleier Helga Mårdalen klarte å overtale tyskerne til å ikke brenne hjemmet, slik at pasientene slapp å bli utsatt for en evakuering som kunne være livstruende for dem. Barn fra hele Øst-Finnmark ble sent til tuberkulosehjemmet. Tuberkulose var

en ukjent sykdom i Varanger før 1890. Den kom med handelsmenn og fiskeriene, og bredte fort om seg. Siden befolkningen hadde liten immunitet ble dødstallene fort de høyeste på Nordkalotten. Etter en generasjon var halvparten av skolebarna bærere av smitte uten å bli syke, og bedre helsestell minsket dødeligheten.

Solheim. Gamlehjemmet (meldepliktig ved riving/ombygning)

Depot-tomten på sjøsiden av veien vest for bekken. Tyskerbunkers fra 2. Verdenskrig.

Nyborgmoen

Varanger kreds kompani og korporalskolen i Vadsø ble opprettet som et svar på alminnelig verneplikt som ble innført i 1897. Det var ettårig skoling som startet om sommeren med eksersis ved kreds kompaniets øvingsplass på Nyborgmoen. Årlig ble ca. 100 mann innkalt for å få sin soldatopplæring. Varanger bataljon ble mobilisert høsten 1939 og i januar 1940 til nøytralitetsvakt i Øst-Finnmark, og var fullt feltmessig oppsatt og klare til kamp da krigen brøt ut. Bataljonen ble dimmitert 8. juli 1940, og mens de norske styrkene forlot Nyborgmoen 23. juli overtok tyske tropper leiren (med bygninger, utskrevne hester, biler og proviant). Nyborgmoen var under krigen 1940–44 brukt av tysk befal og soldater sammen med massevis av hester. Leiren ble brent ned av tyskerne under tilbaketrekningen fra Finnmark 1944/45. Rett etter frigjøringen 8. mai 1945 ble 7 brakker fraktet fra det tyske kystfortet Kiberg og satt opp på Nyborgmoen. Allerede i juli 1945 ble det arrangert befalskurs på Nyborgmoen som den første organiserte befalsutdanningen i Norge etter krigen. Nyborgmoen skyte- og øvingsfelt har hatt ulike brukere gjennom tidene. Frem til 1995 har det vært hæravdelinger fra Varanger bataljon, Finnmark landforsvar og Garnisonen i Syd-Varanger. Siste gang Hæren benyttet feltet var i 1992, og etter 1995 har det kun vært brukt av HV17.

I forbindelse med forestående miljøsanering/ opprydding av dette øvingsområdet foreslår Forsvarsbygg at den gamle skytebanen med usedvanlig fint oppmurt anvisergrav er verdt å ta vare på. Antatte murer/tufter etter den opprinnelige leiren er fortsatt synlige rett ved det senere repetisjonssenteret og bør hvis mulig sikres og bevares som et «fotavtrykk» fra Forsvarets aktivitet på Nyborgmoen.

Nyborgmoen. Første kull ved forlegningen i 1898.

Vuonnabahta/Varangerbotn

Solheim. Samlingen består av minst fire kvadratiske gammetufter, som er tydelig i terrenget. Gjennomsnittlig sidelengde er 5 m. Antatt samisk jernalder. Rett vest enda en gammetuft, antatt eldre enn 100 år.

Amtmannsgammen

Knivsmed Abraham Michelsen i Varangerbotn «gjenreiste» amtmannsgammen i 1964, fordi det var antatt at en av de opprinnelige gammene lå på hans eiendom. Gammen ble kalt Hearrágoahti, og ved Varangerbotn er det et nes kalt Hearránjárga, hvor embetsmennene brukte å gå i land når de kom inn Meskfjorden. Ifølge tradisjonen lå det en torvkirke/lavdnjegirku i nærheten.

Kongsgammene nevnes i skriftlige kilder på 1600- og 1700-tallet. Misjonær Thomas von Westen skriver i 1717 om 2 kongsgammer, en Vinter Kongs Gamme i Varangerbotn, og en Sommer Kongs Gamme i Vesterelvdalen. Fogd Niels Knag skriver i «Øst-Finnmarkens Beschrifvelse» fra 1694 også om kongsgammen på Finnes ved Vestre Jakobselv, hvor det ble holdt ting for Varangersamene i august. Sommergammen lå naturlig nok lengre ut i Varangerfjorden, ettersom sjøsamene søkte utover på sommeren for å fiske. Om vinteren bodde de lengre inn i fjorden, og da var vintergamme i Varangerbotn en naturlig plassering. Den andre kongsgammen, ved Vesterelvfossen, ble sannsynligvis bygd i tilknytning til Varangermarkedet, som ble holdt der 1688-1760. Knag skriver at kongsgammen brukes til Allehelgen (1. søndag i november) og Kyndelsmesse (2.2), for da kommer presten dit for å holde gudstjeneste. På hellige 3 kongers dag (1. søndag etter nyttår) kommer fogden og sorenskriveren for å holde Varangerting. Amtmannen var med presten i Vardø til indre Varanger om høsten. Da tok de også imot «gaver» i form av naturalia som ryper o.l., og fogden reiste videre helt til Kola-halvøya. Før 1696 ble hele Varangerfjorden betjent av presten i Vardø, men fra da av bosatte presten seg i Vadsø. Administrasjonen ble deretter sentrert i Vadsø, og dermed mye nærmere indre Varanger.

Frem til 1600-tallet hadde både svenske og russiske skatteoppkrevdere reist til Varangerfjorden og innkrevd skatt, delvis med brutale metoder. Etter Kalmarkrigen i 1613 avsto Sverige sine krav på sjøsiden av Norge, og Lensherren på Vardøhus ble pålagt å skjerpe den norske administrasjonen og skatteinnkrevingen. Istedenfor svenske- og russe-skatt måtte samene nå betale leidang og tiende (kirkeskatt). I tillegg økte den norske bosetningen ytterst i Varangerfjorden, og samene ble presset bort fra sine sommerboplasser. Ved kirkebyggingen på Angsnes, og seinere Nesseby, falt mye av kongsgammenes funksjon bort.

Abraham Mikkelsens museum 1968. Foto: Asbjørn Nesheim, Norsk folkemuseum.

[Várjjat sámi musea/Varanger samiske museum](#)

På museumstunet står det 2 nybygde gammer: en fjøsgamme og en boliggamme med åpent ildsted. I tillegg det en nybygd luovvi (høytørkestativ) og rekke av boder laget av materiale fra tørrfiskhjeller og bygd etter samme prinsipp. Samlingen inneholder også 3 stabbur som er flyttet til museumsområdet.

1. fra venstre, Abraham Mikkelsen kjøpte buret av eierne. Det sto da sannsynligvis i Deatnu/Tana på gbnr 12/60 ved Lákšjohka, der det tilhørte Porsangerfamilien. Flyttet til VSM fra Amtmannsgammen museum i 2002. Tradisjonell laftet áiti med 8 omfar i langveggene, mønsås og tre stk holggat symetrisk plassert rundt mønsåsen. Fra 1800-tallet.

2. Har stått på Amtmannsgammen museum. Flyttet over til VSM i 2002. Ifølge notat hos Finnmark fylkeskommune kan áiti være kommet fra Sabagården. Kilde for denne opplysningen var Egil Bæivve Holm Saba, født 1905, sønn av Isak Saba. Tradisjonell áiti i formen. Konstruksjonen er liggende plank med innvendige hjørnestolper. Planken er pløyd, med hhv not på begge sider og fjær på begge sider av planken. Kan tyde på gjenbruk etter et tidligere golv. Fra 1800-tallet.

3. Barsnesburet har stått på Baršnjárga, der det var nedfalt og delvis overgrodd da museet tok det inn og registrerte det. Datert 1823. Det ble brukt som mal for det stabburet som er nybygd og satt opp inne i museets utstilling. Alle delene av buret er såpass skadd at det ble bygd en kopi. Áiti satt opp som kulisse på utemuseet. Tradisjonell laftet áiti med 8 omfar i langvegger og opprinnelig tre holgat symmetrisk plassert. Svært råteskadd og forvitret virke i veggene, nytt golv og tak. Ikke aktuelt å reparere veggene da ca 95% av virket vil måtte skiftes ut, så det er kun støttet opp/avstivet.

Gammer, en kvinne står i døråpningen i en av dem. Varangsbotten antagelig 1930-årene. Foto: Elisabeth Meyer, Norsk folkemuseum.

Stuorrastivrran

Omtales i 1700-tallskildene (Olsen, Paus og Leem) som “Styren passe alda”, Styren hellige fjell. Omtalt av Qvigstad som Davve Stiw’ran. Skal ha vært brukt til å dyrke torden.

Njidgu/Vesterelv

På 1500-tallet var handelen dominert av omreisende profesjonelle kjøpmenn fra russisk og svensk/finsk side, som oppsøkte samene ved vinterboplassene, som ofte lå innerst i Varangerfjorden. Det var få organiserte markeder på denne tiden, men Varangermarkedet omtales i 1530 som et veletablert årlig møtested rett etter jul, hvor handelsreisende, russiske skatteoppkrevere og utsendinger fra kommandanten i Vardø deltok sammen med lokale produsenter. Det var spesielt skinnvarer kjøpmennene var ute etter, i tillegg til tørrfisk.

Ved Vesterelvfossen, skal det ha stått en såkalt “kongsgamme” som kan ha vært bygd i tilknytning til Varangermarkedet, som ble holdt der 1688-1760. Torneå-handelsmennene sluttet etter hvert å besøke markedet i Vesterelv, og det ble opphevet i 1760. Det ble gjenåpnet i Karlebotn først i 1831.

Ca. 400 m sør for Myrholdt et kirkested/kirkegårdlokalitet. Ifølge tradisjonen skal det ha vært et “kirkebygg” her før kirka ble bygd på Angsnes 1722. Det kan isåfall være en gamme som var brukt til kirkelige handlinger, slik det fortelles hos bla. Knag. Det skal være spor etter gravplass og en gammetuft i et område som idag er mest våtmyr.

Nuortalašnjárga/Skoltenes. Rektangulær forsenkning i lyngmark, markert med en oppreist stein i V-enden. På folkemunne kalt russegrav eller skoltegrav. Antatt samisk jernalder.

Skoltemyren. 8 boligtufter fra førreformatorisk tid og 2 fra etterreformatorisk tid.

Ravdnajorden. 4 Boligtufter, kvadratiske med høye voller som er oppbygd av jord og stein og som delvis er falt inn mot midten.

Beakka-Hánnogieddi/Vesterelven. 3 ovale gammetufter, antatt samisk jernalder.

Sandtejorden. 1 kvadratisk og 1 rund gammetuft. De tegner seg som svake nedsenkninger i bakken, og har lave voller. Antatt samisk jernalder.

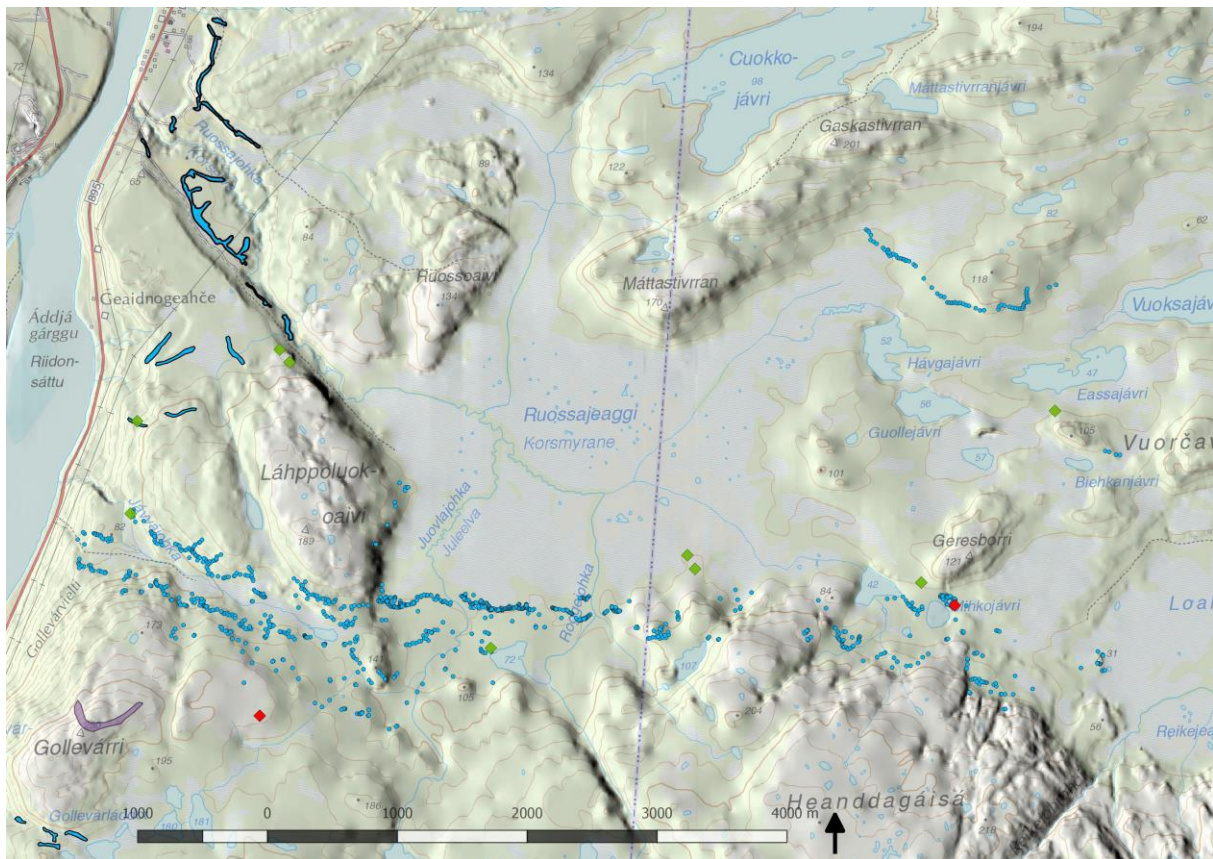
Vidjemo, Vesterelv. Uthus 1925-49. Stabbur 1800-24.

Bjørklund, Bjørneberget. Tidligere våningshus, nå lagerbygg, 1925-49.

Ruossajeaggi fangstgropanlegg

Hele området mellom Karlebotn og vestover til Tanaelva er perforert av groper som har vært til dels sammenhengende anlegg, brukt for å fange villrein i stort omfang. Ørnulv Vorren har redegjort for noen av fangstgroppsystemene, og Jan Ingolf Kleppe har med moderne teknologi avdekket enda flere fra lufta. Plasseringen av fangstgropene har vært nøye gjennomtenkt i forhold til villreinens trekkruter. Det har mest sannsynlig vært intensiv jakt på seinhøsten, når flokkene trekker fra sommerbeitet på Varangerhalvøya til innlandet og sørover eidet mellom Stuorravuona/Karlebotn og Tanaelva. Det finnes mindre fangstgroppsystemer også utover fjorden på nordsida, som i Bergeby. Men området ved Ruossajeaggi/Korsmyra – Gollevárre/Gullfjellet er størst i utstrekning og antall groper. Vorren og Manker (1953) registrerte 530 groper. Hvis man legger sammen lengden mellom de ulike kjedene av fangstgroper utgjør de over 8,5 km. Gropene er gravd ut i 1,5-2,5 m dybde og tilsvarende bredde, 2-4 m i diameter.

Ifølge tradisjonen så la man morkne trestokker over fangstgropene og dekket med lyng og mose. Når dyrene kom, villrein, bjørn eller ulv, så datt de igjennom og falt nedi. Så kom folk til og drepte dem med stokker og stein (Erik Eriksen Erke i Vorren 1953:14). Det kunne også være spyd av jern eller tre oppreist i bunnen, som dyret ble spiddet av når det falt nedi.

Blå prikker er fangstgroper, grønne og røde firkanter boligtufter.

I forbindelse med Gollevárre fangstgropanlegg er det registrert 16 boligtufter. Disse er datert å være fra 1200- til 1500-tallet. Funnene antyder at det har vært produsert store mengder hornskeier, og at hele familier har holdt til her om høsten. Det er også funnet en stor mengde kjøttgjemmer, hvor man sannsynligvis har oppbevart overskuddet av kjøtt som skinnhandelen resulterte i. På 1500-tallet viser regnskap fra Vardøhus at det ble krevd avgift for fangstanleggene på Varangereidet. Ifølge Niels Knags beskrivelse over Finnmark anno 1694, så hadde Wehranger Finner ved Allehelgenstid gitt Amtmannen 9 levende reinsdyr årlig, som skatt for fangstanleggene som strekte seg som et gjerde som ledet mot groper. Men på hans tid (slutten av 1600-tallet) ble disse ikke lenger holdt ved like.

På 1680-tallet skriver Harøe at samene innerst i Varangerfjorden om vinteren var til fjells og livnærte seg av reinsdyrskytteri og rypefangst. Ifølge Thomas von Westen var offerplassen på Gollevárre i bruk i 1717, og da flyttet man med reinflokken fra innlandet om vinteren til fjorden om sommeren. Der drev mennene fiske mens kvinnene passet reinen.

Biehkanoaivi

Ifølge Nordvi (1858) offerplassen ved "Lokkegedde". Påvist av Per Banne i 1955. Utgravd av Jens Munch ved Tromsø museum. Ringformet, oppmurt av stein, 7 m diameter med steinrøys i midten. Steingrav funnet i nærheten, mulig kjøttgjemme. Ingen funn. Vorren kobler offerplassen til anleggene for villreinfangst mot Ruossajaggi og Geresborri. Datering av hvalbein ved Biekkanoaivi AD 1310-1450 (Spangen 2016: 171). Spangen innhentet også informasjon om bruk av steinringen fra nyere tid, bla. som lager for høy fra myrslått:

"A tradition from Nesseby relates to the Biekkanoaivi site, where a local man (born c. 1945) told me he had been taught by his uncle to throw berries into the stone structure when returning from berry picking in the area. From the way his uncle had told him about it, he reckoned it was not only done

by the uncle, but also some other people, though he could not be sure if everyone at the time did this, or if this was only related to the Biekkanoaivi site or to other circular offering sites as well. In any case the practice was not labelled as an offering, as no one talked about offerings as such, it was just a tradition. In my informant's opinion this could perhaps be due to the conflicts that were aroused in relation to Christianisation. Interestingly, his uncle had also said that they had used the Biekkanoaivi site to store hay or grass from the surrounding bogs and wetlands. It was protected by the wall, and they could go to one place and collect it with a sledge in wintertime" (Spangen 2016, s. 176).

Loahkejeaggi. Automatisk fredet hytte. Det er også registrert 4 gammetufter i området. Eldre enn 100 år.

Ruovdečuolda. Ifølge kilder fra 1700-tallet (Olsen, Paus, Leem) et hellig fjell.

Selešnjáralaš

Geologisk er området en brerandmorene som ble avsatt ved enden av iskanten for ca. 12.000 år siden. Yngre leire som ligger oppå ryggen er C14 datert til 10.000 år gammel (8.000 f.Kr.).

Ráhpenjoaski. Tufter av Gressbakkentype som fordeler seg på 2 felt. Hhv. 6 og 2 stk. Avstand mellom feltene ca 45 m Ø-V. Yngre steinalder. Ifølge J.A. Friis etnografiske kart bodde det i 1860 3 familier her, 2 i tømmerhus og 1 i gamle.

Čillit. Feltet består av 1 bauta, 2 graver og 3 tufter. Bautastein kilet fast i en klippesprekk med mindre steiner. Intet spor av grav eller andre konstruksjoner. Hellegraver, omrotet og ødelagt, men opprinnelig liggende jevnstidst tett nedenfor en 70 cm høg berghammer, bygd av mellomstore og store bruddsteiner. Samisk jernalder. Yngre steinaldertufter, runde forsenkninger, omgitt av voll på den nedre halvdel.

Oaibáhčannjárga. Svær hellekiste, i nord fast berg, i de 3 andre sider oppstaplet svære heller. Nå en del nedfalt inne, ingen dekkheller. Sannsynlig samisk jernalder.

Njetijarg. Feltet består av 17 tufter som tegner seg som rektangulære og ovale forsenkninger i bakken. Enkelte av tuftene har synlig stein i kanten og i midten, andre ikke. Alder uviss. Ligger for lavt for steinalder, ca 1 1/2 - 7 m o.h. Det går veispor og steingjerde diagonalt over og det finnes flere rester av gammel fra nyere tid mellom de eldre tufter. N for feltet finnes en NNØ-SSV gående terrassekant av fast fjell, med stor steinblokker og steinheller. 3 steinaldertufter, kraftige, av Gressbakkentypen i hverandres forlengelse langsetter en strandlinje. De ligger tett på SV siden av traktorveien.

Oaibáhčannjárga-tillitten

Fredet forekomst av Bigganjárga-tillitten, svært kjent blant geologer som "Reusch's Morene". Den hviler på en lysegrå kvartsittisk sandstein, som har tydelige isskuringsstriper på overflaten. Tillitten er rester etter en istid for mer enn 600 millioner år siden. Den hviler på sandstein tilhørende Veidnesbotnformasjonen, og kontakten mellom disse to bergartene representerer geologisk et brudd i lagrekken, som viser et erosjonsgap på 2000 meter.

Bikkanjárga/Biggan

3 boligtufter. Antatt etterreformatisk.

Gáicajeaggi. Artefakter og steinsetting. Boplass fra yngre steinalder.

Sæleneshøgda/Lagežiidbákti

Her var det på 1700-tallet en ringformet offerplass. Ifølge Nordvi hadde flere av steinene på midten av 1800-tallet allerede blitt brukt til bygningsarbeid. Det skal ha vært skrifttegn på steinene. Selv fant Nordvi en stein med det russiske ordet Doter (hund) innhugget, som ble sendt til Oldsamlingen i Christiania. Mulige gravplasser i nærheten. Spangen (2016:301) har følgende utredning:

«Vorren had information from superintendent Anton Hoëm (Karlebotn, b. 1931) that the hill N of Karlebotn had been called Alterhaugen, “the Altar Hill”, “hence there had been an offering site there” (Vorren 1955b). Hoëm had his information from Per Nilsen Balk (Nesseby, b. 1897). Vorren found the structure by help of local guide Per Banne. Banne had not known about or seen the site before, but he identified it as the offering site when they were searching the approximate location for the offering site as indicated of Hoëm (Vorren 1955b). The wife of Per Banne informed Vorren that Isak Saba had previously investigated the site and taken a photo of local person Mjenna Abrahamsen standing in the middle of the structure. Her descendants did however not know about the photo or the structure (Vorren 1955b). Among Isak Sabas preserved photos in the Norwegian Folk Memory Collection is a photo of the structure, but not featuring the mentioned Abrahamsen. Isaac Olsen mentions Altargiergie Passe also in his list of offering sites in Varanger (Olsen 1934) and Vorren quotes this when discussing the stone structure in Karlebotn, but without further comment (Vorren and Eriksen 1993:69). Presumably he relates the listing to the place name Alterhaugen. Vorren suggests that Isak Saba knew about the site from local sources and investigated the site to verify local traditions. What traditions this refers to is not stated (Vorren and Eriksen 1993: 71).»

Boplassfunn fra ca. 11.500 år siden.

Tre utgravde tufter, mindre i størrelse enn Gropbakkengen. Nedenfor alle 3 tufter var det møddinger. Ikke noe organisk materiale bevart, rikt på funn, 50-70 oldsaker pr. m². Slapte redskaper. Yngre steinalder.

Larajeaggi. Steinalderartefakter registrert på markoverflaten. Et par kjerner og redskaper, noen avslag i kvartsitt, litt chert og kvarts. Ingen synlige strukturer.

Stuorravuonna/Karlebotn

Markedet i Karlebotn ble etablert i 1831, og skulle bedre forsynings situasjonen i Varanger. Det har kanskje vært et marked her, eller i Reppen, allerede på 1500-tallet. På markedet deltok også etablerte handelsmenn, som Nordvi fra Mortensnes.

Den gamle markedsplassen i Storravuonna/Karlebotn 1920. Noen av bygningene ble brukt under Karlebotn-markedet, som ble avsluttet i 1899. Foto: Eliel Lagercrantz/Museiverket, Helsinki.

Ovenfor det gamle skoleinternatet en offerplass som er fjernet, der den sto står nå en høyspenttransformator. På skrenten ovenfor offerplassen, nå oppløyd, fant skolebestyrer E. Hoem en del gjenstander, som han i 1948 og -51 ga til Tromsø Museum. Senere ble det gravd der, men uten resultat.

Beaivvášmielli. Tilsammen 62 boligtufter fra yngre steinalder registrert i området. Rett nedenfor enda flere tufter fra litt yngre tid.

Et av Norges eldste metallfunn er en kopperdolk funnet i Karlebotn, datert til 2.000 f.Kr. Den er antakelig fra Sibir, og viser at man har hatt kontakt østover. I samme boligtuft ble også to menneskefigurer i horn funnet. Kan ses i VSMs basisutstilling.

Ankarbealoaivi: 3 Geađgebearpmet árran/ildsted med steinarmer. Ligger på en liten kolle på N-siden av Ankarbealoaivi, og ca 70 m S for veien ned til Stuorravuonna/Karlebotn. Trolig reindriftsrelaterte kulturminner.

Karlebotn kapell

Karlebotn kapell ble bygd som bedehus i 1955, og utvidet til kapell med påbygning av kor, sakristi, våpenhus og tårn. Langkirke med 70 sitteplasser. Vigslet av biskop Alf Wiig i 1960. Karlebotn kapellforening drifter bygget.

Gamme på Per Bannes eiendom. Karlebotn. 1968. I denne gammen ble 28 eldre innkvartert da gamlehjemmet brant i 1944. Foto: Asbjørn Nesheim, Norsk folkemuseum.

Gård med bolig og uthus, en bil står utenfor, Karlebotn 1968. Foto: Asbjørn Nesheim, Norsk folkemuseum.

Bildet viser et tidstypisk inntrykk av bebyggelsen i etterkrigstida, med gradvis overgang fra gammer til trehus.

Gård med bygninger, Karlebotn 1968. Foto: Asbjørn Nesheim, Norsk folkemuseum.

Hánoaivi

En bjørnegrav ble oppdaget under et feltkurs i arkeologi sommeren 1985. Tilnærmet helt bjørneskjelett funnet under en steinlegging på vestsiden av større steinblokk. Området var besatt av tyske skytestillinger under 2. Verdenskrig, og kan være skadet av det. Rett nord for Hánoaivi og vest for Lagežiid bákti ligger forøvrig Guovžabákti/Bjørnberget.

En boplass fra eldre steinalder oppe på toppen, fra tiden da toppen var en holme.

Vest for toppen 4 boplatser fra eldre steinalder. Store mengder funn av steinartefakter, flere konsentrerte "verkstedplasser".

Sletta vest for riksveien: Åpen boplass, avslag i div. kvartsitter, kvarts, chert. En veldig svak forsenkning - ei mulig tuft - omtrent midt på flaten. Eldre steinalder.

Stuorragorži/Storfossen

Geađgebearpmet árran/ildsted med steinarmer (åttetallsildsted), 2.3 x 1.1 m. Bevokst med lyng og noe gress. Ligger på NØ-siden av toppen på en liten kolle, og ca 170 m NV for Vesterelva. Trolig reindriftsrelatert kulturminne. I samme området er det registrert en del steinalder-artefakter på markoverflaten: Avslag i kvarts og kvartsitt.

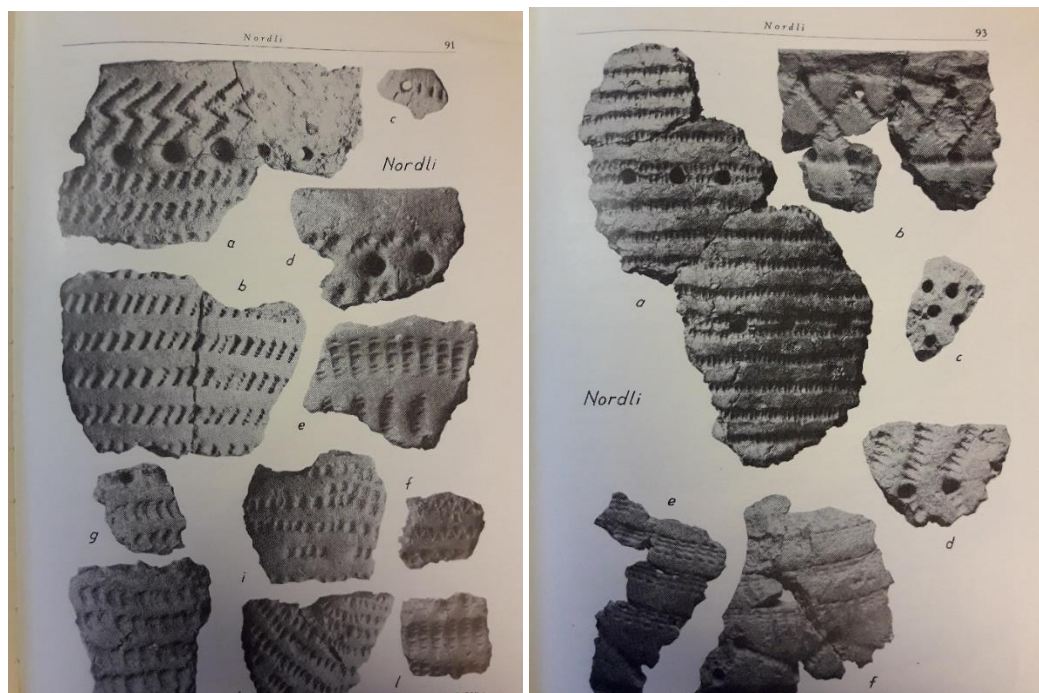
Vesterelven campingplass: 7 Gammetufter og 2 utendørs ildsteder.

Boinis. Boplass fra yngre steinalder.

Ruovdenjunlokta/Nordli

Boplass fra yngre steinalder. Nummedal fant her i årene 1935-37 en stor mengde skår av leirkar, både større og mindre, med ulike typer inntrykte mønstre: zikkzakk, hull og tau. Totalt samlet han inn 1.906 gjenstander (uten avfall) bare fra dette området, deriblant hvalbein og 267 skår av kamkeramikk. Datering 5.300-5.000 f.Kr. Dette representerer overgangen til yngre steinalder, hvor

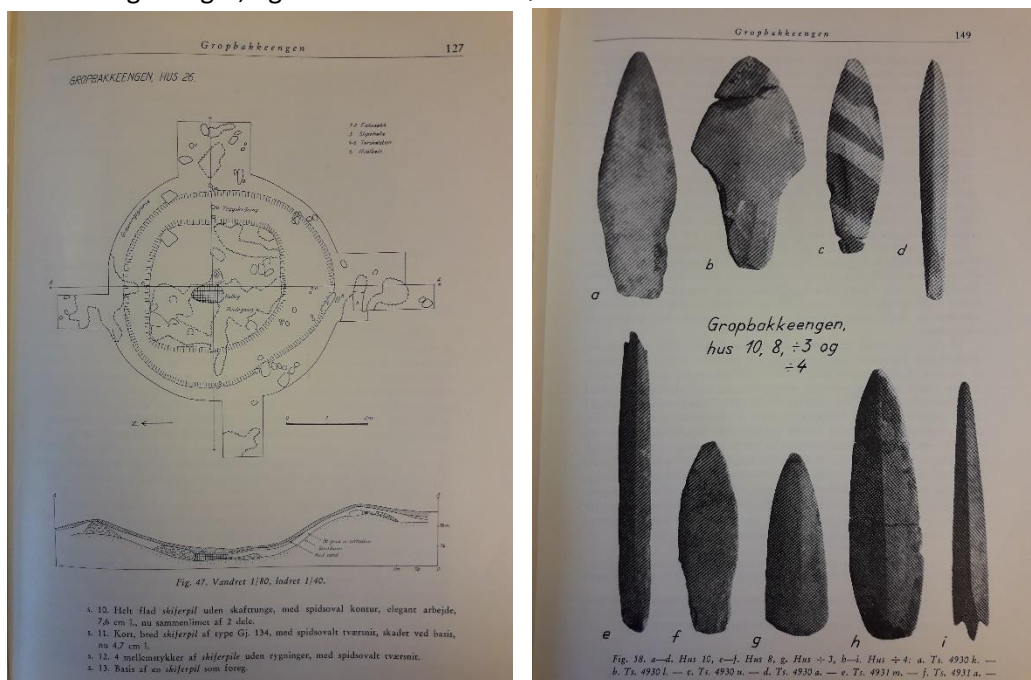
sliping av steinredskaper og mer solide boligkonstruksjoner etter hvert blir vanlig. Dette skjer i Varanger mer enn 1.000 år tidligere enn i Sør-Norge.

Eksempler på kjeramikfunn fra Nordli. Povl Simonsen: *Varanger-Funnene II*, 1961, s. 91-93.

Roggeluovttgieddi/Gropbakkengen

Her er det registrert 89 boligtufter datert mellom 4000 og 3000 f.Kr., samt 3 graver. Funnmengden viser at jakten var dominert av sel og småhval, og beliggenheten var ved den tidens havnivå. Når havnivået sank ytterligere ble området forlatt. Boplassen først registrert av Nummedal i 1935, som foretok utgravninger, og i neste runde Tromsø museum fra 1952.

Eksempler på skisse av utgraving og steinalderfunn fra Simonsen bok *Varangerfunnene II*.

Gohpilluohkká. Ovenfor Gropbakkengen boplass fra eldre steinalder. Fra boplassen er det samlet inn 4.270 steingjenstander, 3.984 av dem avfallstykker, resten ulike redskapstyper.

Sirddagohpe

Flere tufter, ikke detaljregistrert. Kan være Gressbakkentype, fra yngre steinalder. Flere tufter synlige i flyfoto. Ved besøk rett etter at høyet var slått kunne Simonsen konstatere at 2 tufter er rester etter gammer, som ble ødelagt av de tyske okkupasjonstropper i 1944. Andre tufter er noe eldre, men likevel fra nyere tid. 3 tufter øyensynlig fra steinalder. Flere tufter sannsynligvis ødelagt under husbyggingen.

Når Simonsen var på utgravning i 1952, fikk han nyss om at Aslak Trane i Sirddagohpe hadde funnet en dolk av stein i potetlandet, vest for morens hus. Simonsen fikk overtalt Trane til å selge denne til museet, og beskriver den som “den smukkeste og heleste og mest virtuost utførte dyrehodedolk av skifer, som er funnet i Norge. Slank og fin, av dyprød skifer med en enkel knallgrønn plett på klingen, og med den øverste ende av skaftet utskåret som et lite elghode med to ører” (Ottar nr.1/1954).

Reatkaguolbba. Det er registrert 2 Geadgebearpmet árran/ildsted med steinarmer. Bevokst med lyng, noe mose og reinlav, samt svært små og lave bjørkeris langs bakken. Ligger på en liten forhøyet terrasse på en større slette. Trolig reindriftsrelatert kulturminne.

Heargeluokta. Flere tufter, ikke detaljregistrert. Noen av tuftene er av Gressbakkentype, yngre steinalder.

Dierggejávri

I eldre tid har det vært mange gammer og små hytter brukt i forbindelse med fiske, jakt, sennegress-sanking og bærplukking.

Reahpen/Reppen

Flere steinalderboplasser registrert av Nummedal. Ved veianlegget vest for broen ble det i 1935 funnet og sendt inn til Tromsø museum 2 steinredskaper av Johan Aslak Store. Nummedal samlet også endel løsmateriale før krigen, fra steinalder, både øst og vest for broa.

Fjøsgamme i Reppen, august 1968. Foto: Asbjørn Nesheim, Norsk folkemuseum.

Saba gården

Lokaliteten inneholder det restaurerte Sabahuset. Hus av lafteplank og torvtak, to hovedrom og to birom, med tillegg av to lettere bislagstilbygg. Panelt utvendig på nordveggen.

Isak Mikal Saba (født 15.11.1875 i Reppen, død 1.6.1921 i Vardø) var samisk lærer, kirketolk, folkeminnegransker og politiker for Arbeiderpartiet. Han ble i 1906 den første samiske Stortingsrepresentant og satt som Finnmarks representant for Arbeiderpartiet fram til 1912. Han skrev diktet Sami sogá lávvla/Samefolkets sang, som i 1986 ble vedtatt som tekst til felles samisk nasjonalsang. Han samlet samiske eventyr (utgitt av Just Qvigstad) og folkemelodier og skrev om samiske stedsnavn.

Čeavrrēsiohka. Inga Karen Andersen Store og Kåre Bigga Eriksen Maja fra Rissebávttē/Gressbakken hadde egen gamme, som de brukte når de skulle skjære sennagress (skohøy).

Stuorrasiidá. 1 steinaldertuft. Etter utgravning fremstår lokaliteten som en teltring.

Sefrak har registrert 55 gammetufter i et konsentrert område nord mot strandsonen. Disse er ikke oppført i databasene hos verken Kulturminnesøk eller Askeladden.

Vieranjárga/Veidnes

Fálesnjárga/Kvalnes. Knut Odner "The Varanger Sami", s. 106: «Archaeologically Falesnjárga is famous for a grave in wich was found a pre-Roman iron knife - presumably of south Scandinavian origin (Gjessing 1942:364; Johansen Kleppe 1974:129). We tried to find the grave during the survey,

but did not succed. This does not mean that I consider that the information is not correct. There are other known graves on Vieranjarga, which on account of finds of asbestos ceramics must be dated between BC 600 and AD 200-300 (Solberg 1909:111).»

Registrering 01.06.1981 av Knut Odner: 8 ettroms boligtufter, 5 toroms boligtufter, 4 treromsboligtufter (en av dem muligens fellesgamme, med fjøsdel), 1 femroms boligtuft, 2 møddinger. 4 boligtufter fra tidlig metalltid.

Tilført av Povl Simonsen: 2 boligtufter, førreformatorisk tid.

Et felt med 10 tufter fra førreformatorisk tid. Feltet følger hovedsakelig høydedraget. 6 av tuftene er konsentrert Ø i feltet. Disse er ganske klart markert, jevne kanter og bunn og er orientert i feltets lengderetning. 5 av tuftene er rektangulære, 1 er kvadratisk. De øvrige 4 tuftene ligger i V. Disse er uklart markerte, og svært ujevn i bunnen. En av tuftene har enforlenging i NV, som et "tilbygg". Alle tuftene er dekket av torv og bevokst av lyng. Det er tydelig tegn til torvtaking flere steder i området.

Et felt med 13 tufter og 2 røyser, antatt førreformatorisk, mulig 1 steinalder. 3 av tuftene ligger øverst på sletten. Tegner seg som grunne forsenkninger i terrenget, uklart markerte. Tuftene ligger vegg i vegg på en rekke, orientert ØNØ-VSV. Stein langs kantene. Bevokst med lyng. Røysene ligger ØNØ og VNV for de øverste tuftene. Tilnærmet ovale ansamlinger av større og mindre rundkamp. Klart markerte. Begge røysene er opprotet i midten. NV for disse tuftene, spredt langs 4 NØ-SV gående strandvoller, ligger 3 runde, 2 ovale, 4 rektangulære og 1 kvadratisk tuft. Tuftene tegner seg tydelig som dype forsenkninger i terrenget, men uklart markerte.

Isak Saba foretok en utgraving i 1910, av en grav. Skjelettet var ikke bevart, men han fant 5 fragmenter av en skiferplate med innriset strekmønstre, leirkarskår av asbestkeramikk og en halvmåneformet rakekniv av jern. Simonsen daterer funnet til 100 e.Kr.

Et felt med 16 boligtufter, identifisert på flyfoto ikke i terreng.

Ifølge J.A. Friis etnografiske kart over Finnmark, håndtegnet i 1861, så var det da 8 samiske familier som bodde i 6 tømrede stuer på Falesnjárga/Kvalnes.

Šákkošnjárga. 1 registrert gammetuft, undersøkt av Odner, etter 1600-tallet, mer enn 100 år.

Sefrak har registrert 32 gammetufter og 1 husfundament.

Ulloaivi. En teltring fra steinalder og bosetningsspor i form av steinartefakter på markoverflata.

Bakutjávri. Område med minst 20 boligtufter og 4 groper, antatt førreformatoriske. 12 av tuftene ligger oppe i skråningen. 4 nede på terrassekanten. 2 steinaldertufter og artefakter registrert på markoverflaten: En del flekker og avslag i chert, kvartsitt og kvarts.

Viernjáraláš. Minst en steinaldertuft, steinrøyser, artefakter registrert på markoverflaten: en del avslag i kvarts, dolomitt samt litt kvartsitt og bergkrystall. Teltring, steinrøys, avslag på markoverflata. Et felt som består av minst 7 tufter og 4 mindre groper. Antatt førreformatorisk. Flere urgravfelt, antatt samisk jernalder.

Badjegieddjávri. 3 boligtufter, steinalder. Artefakter registrert på markoverflaten.

Juggejæggi. Steinalderboplass med 4 boligtufter, 4 teltringer, 3 steinsettinger. Artefakter registert på markoverflata: En del redskaper og mye avslag i kvarts, kvartsitt samt litt chert og bergkrystall.

Ruoššoaivi. 1 steinalder boligtuft, pluss noen få avslag i kvarts registrert på markoverflata.

På innsiden av Veines, nesten innerst i Veinesbukta, ca 10 m o.h. ligger et felt med minst 14 førreformatoriske tufter, de fleste uklart markert, men klart synlig i terrenget.

Báršnjárga

Øvre Barsnes. Áite/Stabbur. Småbruk med gjenreisingshus, provisorisk bolig, fjøs fra 1960-tallet og áiti. Tradisjonell laftet áiti med ti stokkomfar i langveggene 1800-24. Hus og sauefjøs fra 1925-49.

Nedre Barsnes. Redskapsbu/Sjøbu, som ligger for seg sjøl. Boligen på eiendommen er bygd på 1960-tallet. Enkel bu med stolpekonstruksjon, bordvegger og oljefat til takteking. Datering 1825-1849 i følge usikker opplysning fra sefrak, antageligvis over 100 år og automatisk fredet.

To reiste hvalbein m spor i toppen. 2m høy m 6m mellom benene. Del av en konstruksjon? Bruk ukjent.

Det er også registrert 3 urgraver på oversiden av riksveien, sannsynlig samisk jernalder. Da Isak Saba åpnet dem i 1910 fant han bl.a. jernfragmenter av en enegget kniv, muslinger, leirkarskår av asbestkeramikk, skiferkniv og brynestein. Liksvøp av bjørkebark og en hodeskalle. Simonsen daterer på bakgrunn av jernredskapene graven til yngre enn 500 f.Kr.

En steinalderboplass registrert. I møddingen ble det funnet et rektangulært hengesmykke av rav.

Bánjkogohppi/Advik

På eiendommen Advik fant eieren Anders Oksehode 2 skiferkniver og et skiferspyd, som han leverte inn til Tromsø museum i 1958. Den ene kniven har dyrehode, mens den andre er formet som en fuglefigur med buken tilslipt som en egg. Simonsen vurderer kniven som unik, kanskje importert fra svensk side. Simonsen beskriver 20 steinaldertufter, 14 Gressbakkentype og 6 Karlebotntype. Utgravningene hadde et variert materiale av redskaper til fiske og skinnberedning, våpen og smykker. Ornamentering med doble zikkzakk-linjer. Et av funnene var en Janus-figur, et menneske utskåret i bein med ansikt både foran og bak. I en av Gressbakkentuftene som ble utgravd, ble det funnet et helt, velbevart skjelett av et årsgammelt spedbarn, liggende i fosterstilling tett inntil boligens sydvegg, ved en av de bærende stolpene. Barnet må være bevisst gravlagt der, mens huset var bebodd. Simonsen gravde også ut flere gravrøyser, en av dem hadde rester av bjørkebark.

Duvdegieddjávri. Heller, ca 6 m bredt hulrom under berget. Gamle bålrester inntil en kroppsstor stein som gir ly for bålet. Kan være brukt over tid, men det har ikke vært undersøkt om det er noen tradisjon på bruk av denne. Ligger ca 60 m Ø for vannet Duvdegieddjávri.

Rissebákti/Gressbakken

Grasbakken, fjøsgamme. Nesseby 1968. Foto: Asbjørn Nesheim, Norsk folkemuseum.

Arkeologisk er Rissebákti/Gressbakken best kjent for steinalderboligfunnene, som kjennetegnes av store, ovale nedsenkinger i bakken. Disse er så karakteristiske at de omtales som Gressbakkentufter. De har kraftige veggvoller og nedgravd gulvplan. Innvendig kan lengen være 6-9 m og bredden 3-5 m. Det vil si at de største har vært inntil 45 m². Utgravninger av tuftene viser at de har hatt et rektangulært gulvplan, og to ildsted langs husets lengdeakse. Ofte finnes det store mengder skjell og bein bevart i veggvollene, antagelig fordi man har lagt rester etter måltider og annet avfall oppover husets yttervegger. Det som særlig skiller gressbakkentuftene fra andre steinaldertufter er spor etter flere innganger, ofte en i hver vegg. Foran inngangene på kortsidene kan det ha vært små tilbygg. Den solide konstruksjonen har vært tolket som permanent bosetning, noe restene fra møddingene (søppeldyngene) også viser. Disse boligene ble brukt i yngre steinalder i en periode da klimaet var inntil 2 grader varmere enn idag. Da fantes det både furuskog og bjørkeskog i området. Dateringen på tuftene er rundt 2000 f.Kr. I Varanger ligger de fleste gressbakkentuftene fra 17 til 20 meter over havet, men da de var bebodd lå de like ved fjærekanten. Dateringer viser også at flere boliger kan ha vært bebodd samtidig, slik at det har vært bygdesamfunn også i steinalderen.

10.000 f.Kr

Eldre Steinalder

4500 f.Kr

Yngre Steinalder

1800 f.Kr

Tidlig Metalltid

år 0

Jernalder M.A

Yngre steinalder

GRESSBAKKEN

<< Sveip i bilderamme

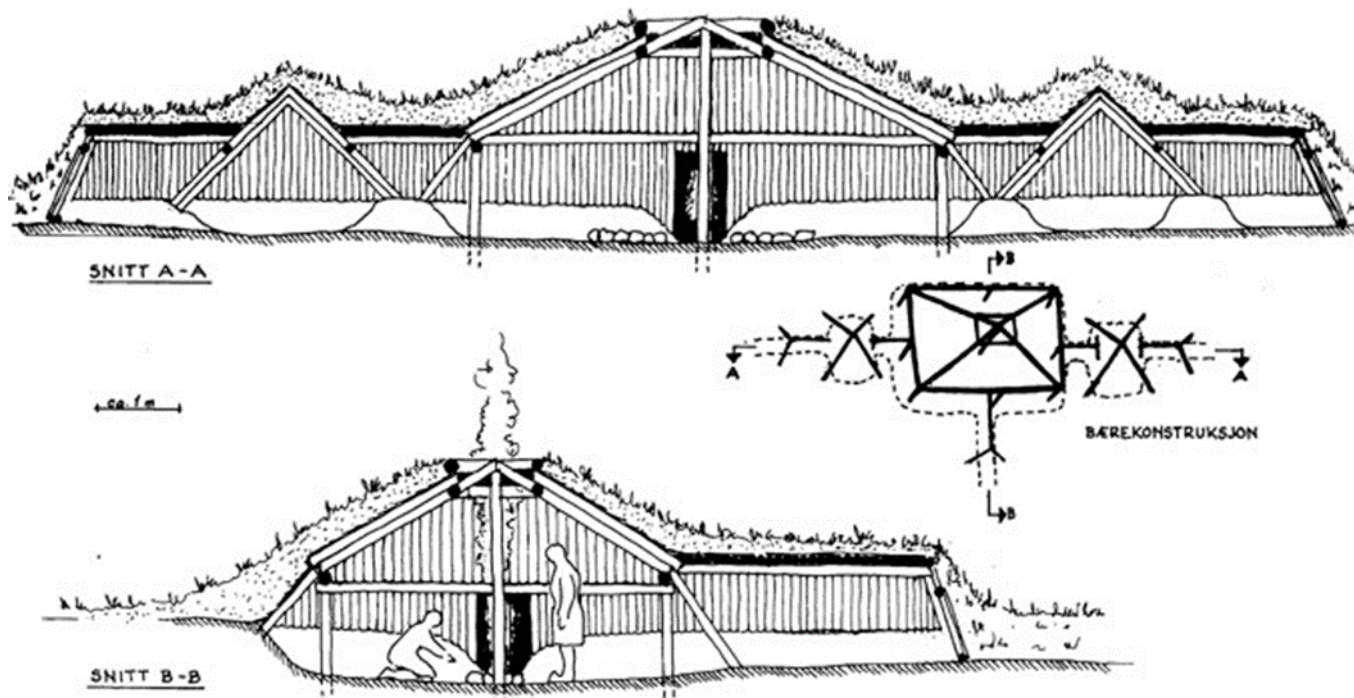

Mot slutten av yngre steinalder får man en ny type boliger som arkeologene har kalt gressbakkenhus etter Rissebåkti / Gressbakken, hvor de først ble utgravd.

Boligtuftene er karakterisert av at de er større enn tufter fra andre perioder. Gressbakkenhusene hadde opp til fire innganger og var gravd ned i bakken.

Funn av store tuftfelt indikerer at gressbakkenhusene kan ha utgjort små landsbyer som var bebodd året gjennom.

Utsnitt fra VSMs digitalguide

Slik kan gressbakkenhusene ha vært konstruert

Simonsen lister opp en omfattende mengde funn av gjenstander, mange med ulike typer ornamentikk og formet som dyr eller fugler. Det er i all hovedsak redskaper til fiske og jakt, men også mange kammer og smykker, bla av skjell. Han detaljregistrerte 29 boligtufter i området. Ved utgraving av en mødding, ble det også funnet en hodeskalle av et 10-årig barn, samt lår/legg-bein av en voksen. I flere av de andre møddingene ble det også funnet menneskeknokler og skjelettdeler, sammen med dyreknokler. I tillegg til selve boligtuftene, ble det utgravd utendørs ildsteder, hvor det ble funnet rester av keramikk. Det ble utgravd flere mulige gravrøyser, men uten funn av skjelett.

Det er også registrert gammetufter fra nyere tid i området: 1 rektangulær gammetuft, eldre enn 100 år. 1 rektangulær gammetuft, samisk jernalder og 3 ovale gammetufter, eldre enn 100 år. Simonsen foretok prøvegravning av runde gammetufter i 1957 for å se om det var steinaldertufter, men han fant da samisk gjenstander fra 1500-1600-tallet.

Čohkki. 2 teltringer og artefakter registrert på markoverflata: Redskaper, kjerner og avslag, mest kvartsitt, ellers kvarts, chert og bergkrystall.

Hansjordet. Eiendommen ble etablert 24.10.1866 i følge matrikkelen. De fleste strukturene er også trolig fra andre halvdel av 1800-tallet, og muligens tidlig 1900-tall. 3 gammetufter, 1 boliguft, 1 fellesgamme, 2 tufter og 1 mulig gammetuft. Like vest for fellesgamma ligger det strukturer etter en stall som skal ha brent ned på 1960-tallet.

Nyelvdalen. Flere gammetufter fra 1600-tallet.

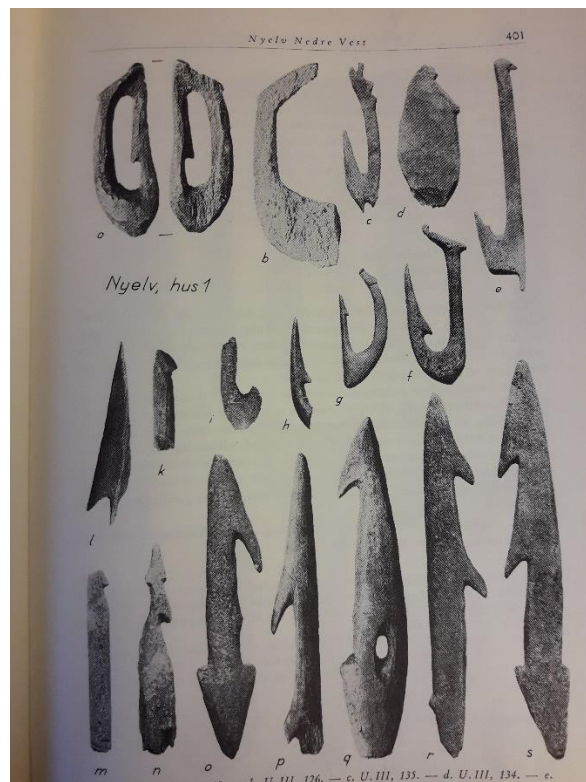
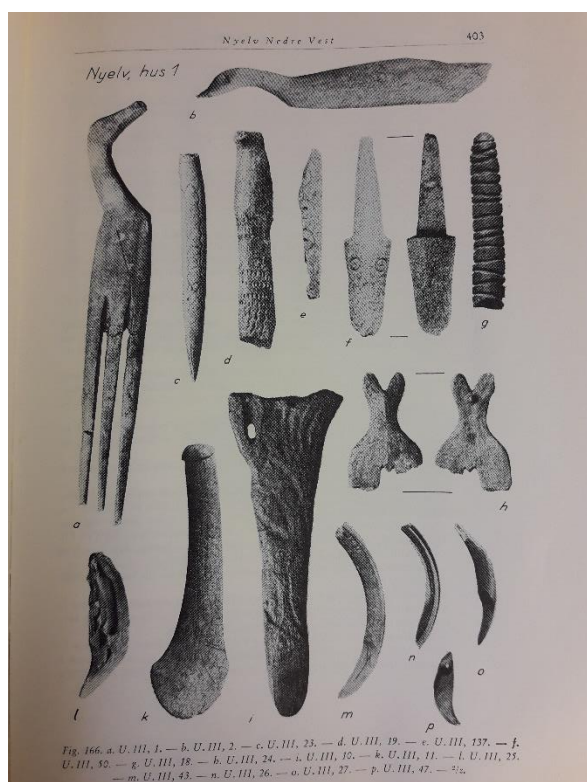
Oaggunjárga. 2 gammetufter. Eldre enn 100 år.

Ođđajohka/Nyelv

Langs de gamle strandlinjene er det funnet tufter fra yngre steinalder datert mellom 4500 og 1800 f.Kr. Under veivesenets arbeid med Nyelv bru i 1937 ble det funnet mange oldsaker. Det var disse funnene som ga støtet til oppdagelsen av alle boplassene i Gressbakken-Nyelv området. I møddingene fant man store mengder av fiskekroker og harpuner av bein, koma, perler, fiskesøkke, skiferøks og andre redskaper av bein og skifer. I en mødding datert mellom 3350-2820 f.Kr. fant Anders J. Nummedal ved utgraving i 1937 også en amulett av reinhorn formet som et andehode. Ved en annen utgraving i 1978 ble det funnet en lignende andehodeformet amulett. Slike funn er svært sjeldne, og kan være knyttet til religiøs magi. Det var en stor variasjon av dekorerte funn av bein og horn. Flere kammer formet som fuglehoder, dolker, harpuner med mothaker, fiskekroker, kniv av bevertann, perler av tenner til hund/ulv og bjørn, nåler, osv.

Eksempler på kammer av horn dekorert med fuglehoder og ornamentikk.

Eksempler på funn av gjenstander med ornamenter og jakt/fiskeredskaper, Simonsen 1961, s. 403.

Hellemaleri

Funnet på oversida av E6. Steinhella var opprinnelig over en gravrøys og ble oppdaget av Gjessing i 1937, men ble liggende til etter krigen og mye ødelagt. Den malte steinhella i Nyelv målte opprinnelig 170x50 cm. Den er malt med rødlig oker på en side. Fargen er sannsynligvis fra det røde pigmentet i jernoksid. Hella ble skadet før transport til Tromsø museum i 1951, og måler nå 64x44 cm. Ca. 6 cm tykkelse. Motivet er et geometrisk mønster, av 1 cm brede linjer. Datering yngre steinalder-tidlig metalltid, 2.000 f.Kr. Dette er den eneste registrerte malte hellestein i Nord-Norge.

Reproduksjon av hellemaleriet brukt som dekorasjon i atriet på VSM.

Nummedal foretok i 1939 en undersøkelse av ei gravrøys, og fant noen skjelettdeler men inget bevart gravgods. Ifølge Simonsen fra yngre steinalder.

Det er i samme området registrert 1 haug, 10 groper og 39 tufter. Knyttet til yngre steinalder. Simonsen referer til 20 mindre groper, som kan være utendørs ildsteder. Feks brukt til å lage mat eller brenne leirkar, keramikk. Gropene er inntil 2 m diamenter, og er oftest ovale, inntil 50 cm nedgravde, og har ildsted i bunnen.

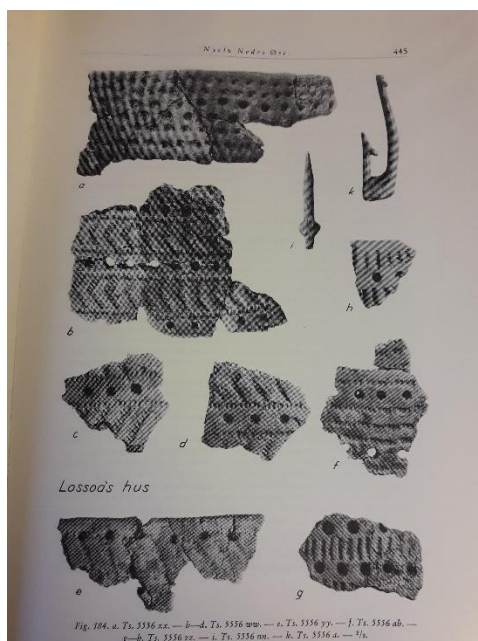
På grunn av utvidelsen av E6 ble det foretatt utgravning i 1978. Da ble det funnet et helt skjelett begravd på rygg i en mødding full av fiskebein og skjell, som har gjort at det var godt bevart. Skjelettet var av en mann mellom 20 og 30 år gammel. I kravebeinet satt det en pilspiss fast, og sannsynligvis var dette dødsårsaken! Datert 3000 f.Kr.

Odđajohgohppi/Nyelvbukt. På nedsiden av veien 13 gammetufter og 2 boligtufter, feltet ovenfor inneholder 2 nyere gammetufter, 24 steinaldertufter, en brønn.

På oversiden av veien er det registrert 8 tufter fra yngre steinalder. Mengder av avslag/artefakter i kvarts, kvartsitt og chert. Avslag og flekker, mest i "dolomitt".

Losoa hus

Etter den 2. verdenskrigen reiste familien Losoa et bolighus, og under graving av kjelleren fant de en del gjenstander som ble sendt til Tromsø museum. Simonsen foretok utgraving i 1957. Av totalt 533 funn er 407 keramikkskår, i tillegg til endel slipte og flatehugde redskaper, fiskekroker og nål av bein og kniv av bevertann. Datering ca. 4.600 f.Kr.

Eksempler på funn fra Losoa hus i P. Simonsen: "Varangerfunnene II", s. 445.

Lengre opp fra veien, på 27 m.o.h. er det registrert funn fra eldre steinalder, knyttet til boplass og redskapsproduksjon, samt steinrøyser som kan være graver.

Nok ei røys/gravrøys finnes like nedafor denne og ei øverst mot krattskogen og bakken i S. Sistnemte består av større steiner i ei uregelmessig ansamling, ca 4 m i diameter.

Nordbakken. Løsfunn av en steinøks, funnet av Ole Dikkanen.

Utmarksgammer

Statsskog utarbeidet i 2002 en oversikt over stående gammer registrert på følgende lokaliteter på sørsiden:

1. Nyelvdalen; antatt eier Nils Teigen (brukbar stand)
2. Nyelvdalen, ca 2 km vest for Holmvann; antatt eier Per Kristian Røstgaard (brukbar stand).
3. Nyelvdalen, ca 5,5 km fra riksvei; eier ikke oppgitt (god stand)
4. Nylevdalen, nord for Holmvann; antatt eier Isak Mathisen (brukbar stand).
5. Sabbenjávri; antatt eier Tore Holm (brukbar stand).
6. Sør for Siggajávrit; antatt eier Finn Isak Henriksen (brukbar stand)
7. Øst for Sappenjávri; eier ikke oppgitt (god stand).
8. Diergejávri; eier ikke oppgitt (god stand).
9. Diergejávri; antatt eier Gudleif Eliassen (brukbar stand)
10. Diergejávri; eier ikke oppgitt (brukbar stand)
11. Boillušroggi; antatt eier Leif Arne Iversen (brukbar stand)
12. Kiildaljávri; eier ikke oppgitt (brukbar stand)
13. Ved vann 163 moh SV av Bieggaskáidi; bygdelagsgamme for Reppenområdet (god stand)
14. SV-enden av Reikejeaggi; antatt eier Einar Mathisen (god stand)
15. Sør for Ravduvárri; antatt eier Svein Ottar Helander (brukbar stand).

Finnmarkskommisjonen (s.142): I spørreundersøkelsen kommer det fram at i dag står det gammer som fortsatt er i bruk på følgende lokaliteter på sørsiden (vi har ikke hatt mulighet til å kontrollere hvor mange av disse er de samme som i oversikten over):

1. Diergejávri; gamme, brukt årlig fra før 1900 og til i dag, for næring (reindrift).
2. Diergejávri, øverst; gamme, brukt årlig fra før 1900 og til i dag, for næring (fangst).
3. Reikejohka; Sommerboplass/gamme, brukt årlig fra før 1900 og til i dag, for næring.
4. Čuometláddu; gamme, brukt fra før 1900 og til i dag. N34, Barsnes har gammebrev på den. Bygd opp igjen ca 1995.
5. Stohkkemuorluoppal: gamme, brukt årlig fra før 1900 og fram til i dag for husholding/næring (fiske, bærplukking og jakt).
6. Láirábánjenjávri; gamme (brukes til fiske).
7. Geađgeluobbalat; gamme, brukt årlig de siste 21-50 år for husholdning og næring.
8. Buvregieddi; gamme, brukt årlig de siste 21-50 år for husholdning og næring.
9. Lausklubben; gamme/sommerboplass m/fjøs. Brukt årlig fra før 1900 og fram til i dag, tidligere i forbindelse med husdyr, men brukes nå i forbindelse med laksefiske.

Finnmarkskommisjonen minner om at det må tas forbehold om at listen bare representerer innkomne svar, og den kan ikke brukes som en fullstendig oversikt over stående gammer på sørsiden.

I oversikten fra Statsskog (2002) er disse gammene på sørsiden ført opp som ubrukelige ruiner:

10. Bánnabohki; eier ikke oppgitt
11. Bánnabohki; eier ikke oppgitt
12. ØNØ av Jussáváđđa; eier ikke oppgitt
13. Øst for Ravdujávri; eier ikke oppgitt
14. Reikejohkguolba; antatt eier Berta Hansen
15. 2 km vest for Savetvárri; eier ikke oppgitt
16. 2 km vest for Savetvárri; eier ikke oppgitt
17. Rett vest av Bártnavárri; eier ikke oppgitt

Følgende lokaliteter med gammetufter eller gammer som ikke er i bruk er nevnt i svarene på spørreundersøkelsen (det er ikke kontrollert om samme gamme/tuft er ført opp flere ganger):

1. Gálllok; (tuft) eier Johan Aslak Store. Brukt til ca 1944?
2. Diergejávri; gamme, vinterbruk/ reindrift
3. Reikejohka; gamme (sommerboplass mors slekt) utmarksslåtter/ multemyrer/ fiske
4. Leaiberohtu/ Luohkkejeaggi; (sommerboplass fars slekt) utmarksslåtter/ multemyrer/ fiske
5. Siggáguolbba; (utmarksslåtte)
6. Veidnes; gamme brukt årlig fra før 1900 til ca 1944, for egen husholdning
7. Goikeluoppal; gamme brukt årlig fra før 1900 til ca 1970 for husholdning/næring (står fortsatt).
8. Skidalen/Ravdoroggi; gamme, brukt av og til for husholdning/næring (rypejakt og bærplukking) 1957-1962. Gammen ble brent ned.
9. Leidnon; gamme brukt av og til for husholdning/næring (snarefangst, rypejakt, elgjakt og bærplukking) 1959-1980.
10. Bártnajávri; gamme, brukt av og til for husholdning/næring (snarefangst, rypejakt, elgjakt og bærplukking) 1962-1990. Bor nå i fritidshus ved denne tuften.
11. Diergi; gamme
12. Garsjøen; gamme.
13. Sabbevann/Sáppenjávri; gamme.
14. Njiđgu; gamme m/stall, brukt årlig til husholdning/næring fra før 1900 til ca 1970.
15. Leaiberohtu; sommerboplass, brukt fra før 1900 til ca 1970; husholdning/næring.
16. Luovverohtu;
17. Stohkkemorluoppal; gamme, brukt av og til fram til ca 1970

Oversiktene viser at det er flere gammer som fortsatt står og brukes i dag, spesielt på sørsiden. De viser i tillegg at respondentene har kjennskap til mange gammetufter som tidligere har vært brukt av deres familier. Men som tidligere nevnt, er gammene åpne, og brukes både av eieren og andre. Når det oppgis at familien har brukt en gamme, er det derfor ikke ensbetydende med at familien har bygd eller eid gammen (Niku-rapport 43/2011, s. 143).

Ujjogašgohppi

11 boligtufter og 5 mulige boligtufter, som ligger i en smal, ca 60 m vid bukt mellom to fjellknauser. Bukta er orientert mot NØ, og tuftene ligger mellom 13-17 m.o.h. Tuft nr 2 er av gressbakkentype, mens de andre har mer rektangulær eller kvadratisk form med avrunda hjørner. I forhold til strandlinjenivå vil tuftene dateres i perioden yngre steinalder-tidlig metalltid.

Heartagieddi/Hestejorden. Mulig gammetuft. Førreformatorisk. I området er det også et felt med 6 urgraver. Alle graver synes åpnet.

Aslak Og Martin Eliassen Låve 1900-24. Fjøs 1925-49.

Háškagieddi. Et felt som består av minst 7 tufter og 11 gammetufter. Av tuftene ligger 1 inne på sletta før terrassekanten, 3 ligger på brinken og 3 ligger etter hverandre nedover skråningen. Gammetuftene er spredt over hele feltet. 6 av gammetuftene ligger i nederste enden av feltet. 7 av gammetuftene er rektangulære, en er rund og 3 kvadratiske.

Sorbmeiávri. Artefakter fra steinalderen registrert på markoverflaten: En kniv med retusjert rygg i chert, avslag i "dolomitt", noe chert og flint. 1 teltring, diameter 2,5 m.

Bálddesgeađgi

Bálddisgeađge/Kveitesteinen var méd for ei god kveitefiskegrunne, i kombinasjon med fjelltoppen i sør Láhtačohkka. Ifølge Anders Oterbekk Mathisen var det tradisjon å ta innvollene og fett til steinen når man fikk kveitefangst. Helt fra steinalderen har bálddis/kveite vært en særskilt ettertraktet fisk, noe man kan tolke av alle avbildningene på helleristningsfeltet i Alta. Ifølge Anders Larsen (1947) var kveitehodet spesielt ettertraktet. Derfor ble ofte hodene ofret til en sieidi/offerstein, siden det var det beste man hadde. Kveite er også funnet i graver på Mortensnes.

Niibereahpen

I området er det registrert 4 steinalderboligtufter, ett mulig vindskjul og 4 teltringer.

Bielasluovttgohppi. Kjøttgjemme oppmurt av stein i en liten steinur.

Buoiluokta/Byluft

I 1995 ble det observert avslag av kvit kvarts spredd rundt omkring på sletta og 8 boligtufter og 1 grop. De fleste boligtuftene er relativt svakt nedgravd og ligger i nerkant av grussletta.

Indre Byluft. Våningshus 1925-49. Stall 1900-24.

Byluftsbukten. Uthus 1925-49. Redskapshus 1900-tallet.

Stallo-graven

Graven ligger under en stor steinblokk. Blokken er ca 1,70 m høy og ganske rektangulær, ca 2,5 m lang hver vei. Flat på toppen og mosebevokst. Blokkens SSV-ende er helt flat og skråner inn mot bakken. Her ligger graven som har form av en lav røys bestående av hodestore steiner. Steinene er

kastet noe omkring, slik at deler av menneskebein er i dagen. Avstand fra øvre flomål ca 40 m. Her skal Stallo og hans hund være begravet etter kamp med en same, ifølge tradisjonen.

Lavdnejeaggi. 1 røys/grav mellom store steiner. Artefakter registrert på markoverflaten: Skrapere, kjerne, bor/stikkel, avslag i kvarts og bergkrystall, også noe chert, "dolomitt" og kvartsitt.

Láhtanjárga/Latnæringen

Ved sørsiden av Hoaššajávri er det en boplass fra eldre steinalder. Lenger nord, nesten ved havet er det et par tufter, fra nyere tid.

Gufihtardearbmi. 1 steinsetting, mulig grav.

Njukčajávri. Steinalderboplass med 2 mulige teltringer og 2 ildsteder.

Gámasbákti. Steinalderboplass med 3 boligtufter.

Máhkkgahppi/Makkebukt

I vest er det 2 forlatte eiendommer fra moderne tid. Innimellom restene etter hus og fjøs er det 6 steinaldertufter 9 m.o.h. I øst har det vært flere steinaldertufter 10 m.o.h. der hvor veivesenet har oppbevart grus. Her skal det være funnet et skjelett, som ble nedgravd på Nesseby kirkegård. I forbindelse med ytterligere veiarbeid i 1960, rotet bulldoseren opp et til skjelett, med en beindolk. Sannsynlig steinaldergrav. Rett nedenfor veien minst 4 boplasser fra eldre steinalder. Det er også funnet et gravkammerh, men uten innhold.

Skolteberget. Laftet tradisjonell áiti med ástak og ti omfar i langveggene. Ikke kledd, fra 1848. Áiti har vært en del av bygningene på det gamle bruket på stedet i Máhkkgahppi. Der var tidligere gammefjøs og et to roms laftet bolighus, som begge nå er borte. Det var også oppført et laksehus tidlig på 1900-tallet som er revet og ryddet bort.

Sárajohka. Steinalderboplass med 4 eller 5 boligtufter, delvis tydelig nedgravd, 1 teltring, 1 steinring, verkstedsplass. Artefakter registrert på markoverflaten.

Albmánjárga/Gandvikneset

En stein som ser ut som en stående mann. Den skal ha vært offerstein og fiskeméd ifølge Qvigstad (1926). Mellom Albmánjárga og Áldda Áhkku er fjellknausen Báldáčohkká (Kveitetoppen), som skal ha vært et fiskeméd og offerplass på 1700-tallet.

Áldda Áhkku

Både skolemester Isaac Olsen og prost Ludvig Paus omtaler "Jurvoun Passe alda" i 1715. De viser da til et fjell med hull i, som samene kaller "Reigie baft alda". Qvigstad oppgir i 1926 "Al'da – ak'ko", og viser til en stor klippe som ser ut som en sittende kone.

Sagnet om Áldda Áhkku og flyttingen av øyene

Denne historien er fortalt av Ole Aikio i Juvravuonna/Gandvik.

I Varanger bodde det i gamle dager ei noaidekone som ble kalt for Áldda Áhkku. Hun var opptatt av at folket inne i Varangerfjorden skulle ha det best mulig. På russesida av grensa visste hun om noen øyer som ble kalt for Ainaisuollok. Disse var rike på kvann, kobbe, egg og dun.

Inne i Varangerfjorden hadde de ei øy som het Várjavuonsuolu – som antakelig er Skjåholmen utenfor Nesseby kirkested, men den var på langt nær så rik som Ainaisuollok. En dag bestemte kona seg for å flytte Ainaisuollok inn i Varangerfjorden. Várjavuonsuolu ville hun føre til plassen der

Ainaisuollok lå. Hun klatra opp på et fjell over Gandvik. Hunden plasserte hun ute på Davvenjárga. Her skulle den sitte og følge med når øyene kom sigende fra Russland. Oppe i fjellsida begynte Álda Áhkku å joike og gjøre forskjellige kunster, som kalles for å ganne på samisk. Ainaisuollok begynte å riste og flytte sakte på seg. Fuglene lettet og det ble skrik og lurveleven.

Nå hadde det seg slik at det på russesida bodde det også en noaide, som våkna av alt livet og skjønte hva som var på gang. Noaiden ville ikke umiddelbart gi slipp på øyene som var så rike. Dermed satte denne i gang med mottiltak, og det viste seg at russenoaiden var sterkere enn Álda Áhkku. Samtidig som det ble satt en stopper for flyttinga av øyene, tok noaiden livet av Álda Áhkku og hunden hennes. De ble til stein. I fjellet ovenfor Gandvik kan vi i dag se Álda Áhkku. Hun er blitt til en steinblokk som stikker fram oppe i berget, og det er ikke vanskelig å se at det er en kvinneskikkelse. Ute på Davvenjárga er det en stein som ligner på et hundehode. Den er blitt kalt for Benekoaive, som betyr "hundehode", og som skal være restene etter hunden til Álda Áhkku.

Juvravuonna/Gandvik

Tuftegiedde/Tørrelvjord. Feltet består av 8 gammetufter. Alle er overpløyd, tufta lengst i VNV ligger midt i kjøreveien til huset, og dens ØSØ-del er sterkt nedkjørt. Antatt fra samisk jernalder.

Rággošnjárga/Steinnes

Feltet består av 6 gammetufter antatt samisk jernalder. 3 klart markert, 3 uklart markert. Mellom de eldre og nye tufter er en rekke av ovale groper, muligens jernaldergraver.

Suttessjohnjárga/Åpenviknes

3 gammetufter antatt fra samisk jernalder. Alle gammetuftene ligger i eng og er temmelig overgrodd. Antatt samisk jernalder. 2 tufter og noen løsfunn lengre ut på neset.

Brennelv. Simonsen har registrert 12 boligtufter på vestsiden av elvemunningen. Prøvegraving datert 1600-1700-tallet. Øst for elva, lenger opp i terrenget, steinalderboplass.

Juvrrit/Lausklubben. Simonsen har registrert en steinalderboplass, 2 runde boligtufter 3-4 m. diameter, i Vikstraumbukta.

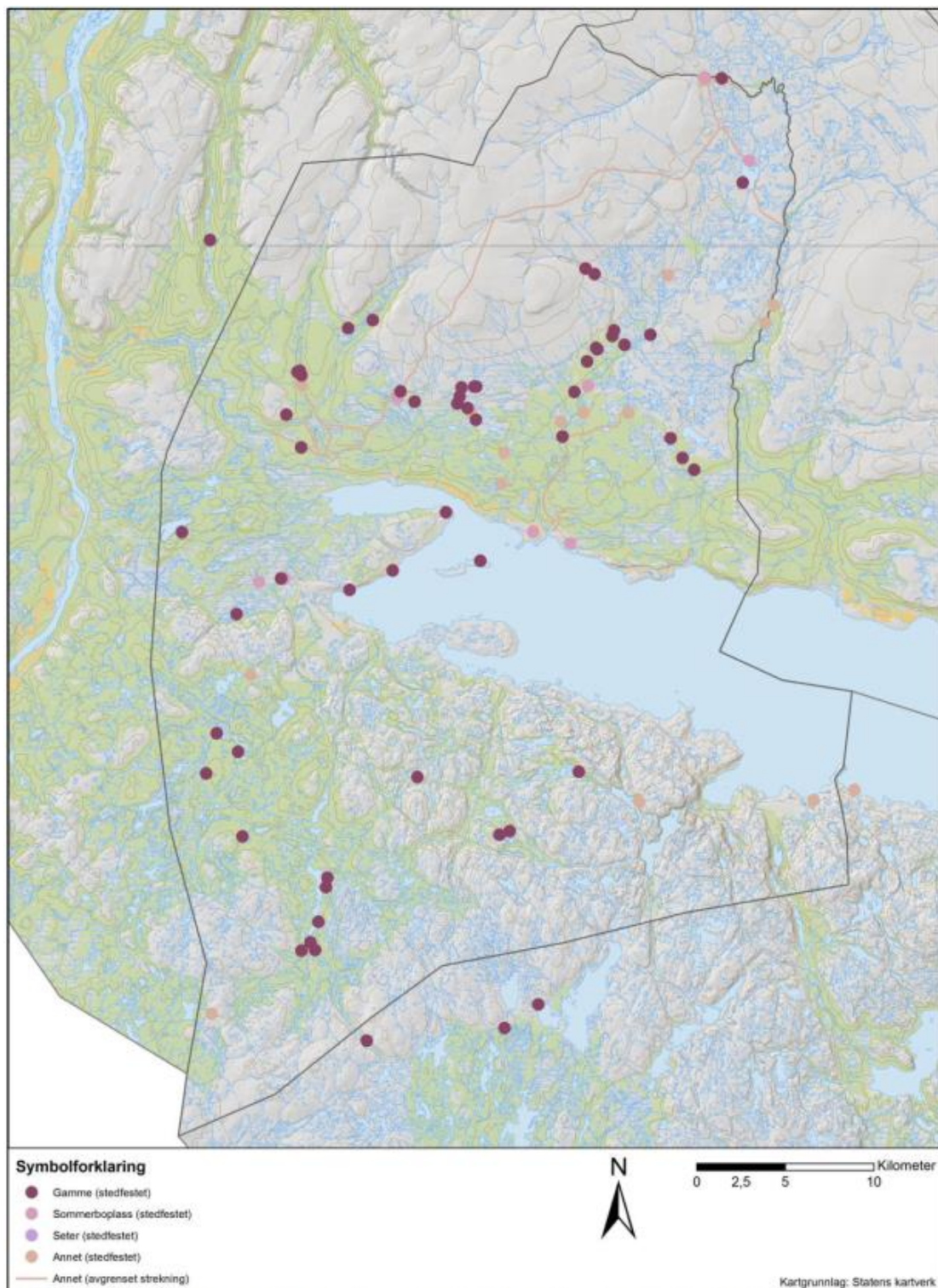
Buollánguolba/Brannsletta

Gravfelt fra samisk jernalder. Runde og ovale oppmuringer av rullestein. Opp til 2 m. i diameter og inntil 1 m. dype. Fine og omhyggelige oppmuringer rundt mer eller mindre utpregete groper. Sannsynligvis er steinene fra gropen brukt til oppmuringen. Gravene ligger enkeltvis eller i mindre grupper på 3-5 stk. Størsteparten av gravene ligger i søkk mellom terrasse og sletten, men enkelte ligger på skrenten opp mot sletten eller i mindre huller i nærheten. Ved befaringen var flere ennå dekket av snø, så det er vanskelig å anslå antallet, men det dreier seg nok om et hundretals. Det ble ikke konstatert offeringer, men området ble heller ikke gått over med særlig grundighet. Det er sannsynlig at det finnes tufter/boplasser i området også. Det ble funnet en teltring.

Høyde 278. 1 fangstgrop og 1 grop, ligger på en terrasse ved sørlig fjellfot av høyde 278. Fangstgropen var 3x2 m ytre mål, og ca 1.2 m dyp med sperrekasse i bunnen. 15 m sør ligger en annen grop, ca 3 x 2 m og 1 m dyp. Bunnen er forholdsvis flat og formen stemmer lite med en fangstgrop.

Kart over bygg i utmarka

Finnmarkskommisjonen (NIKU Oppdragsrapport 43/2011) har laget en oversikt over bygg i utmarka, som supplerer oversiktene fra Sefrak-registeret og Askeladden/Kulturminnesøk-databasene. Disse er dessverre ikke lagt inn i kulturminneoversiktene, men kan leses i rapporten for Nesseby, kartet hentet fra s. 165.

Figur 33: Gammer, sommerboplasser, setre og andre former for bygninger og anlegg. Kartet viser kun stedfestede informantopplysninger.

Symbolforklaring

Lebeplasser med Kviteseidfjorden-regionale grenser eller gammelsteds	Berggrunn i utvalgte	Gammelsteds
Gammelsteds	Gammelsteds	Gammelstedsregionale
Gammelsteds	Gammelsteds	Gammelsteds
Alt	Hytte	Hytte
Alt, gammelsteds	Hytte	Hytte (gammelsteds)
Stedene	Hytte	Hytte (gammelsteds, gammelsteds)
	Hytte	Lebeplass
	Hytte	Vannkrets

176

Kilder

- Andreassen, Reidun Laura 2004. Grav og døds kult i yngre steinalder i Varanger og tilstøtende områder. *Varanger årbok*.
- Barlindhaug, Stine og Thuestad, Alma 2013. *Med utgangspunkt i Unjárga-Nesseby. Finnmarkskommisjonens kartlegging av landskapsbruk som ressurs for kulturminnemyndighetene*. Niku-rapport 71. <https://docplayer.me/12159648-Med-utgangspunkt-i-unjarga-nesseby.html>
- Eythórsson, E., E. R. Myrvoll, M. Myrvoll, A. Thuestad, B. Bjerkli, B. Evjen, S. Joks og Ø. Ravna. 2011. *Felt 2. Unjárgga giella/Nesseby kommune. Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen*. NIKU Oppdragsrapport 43/2011
- <https://www.domstol.no/globalassets/upload/finn/sakkyndige-utredninger/felt-2-sluttrapport.pdf>
- Forsvarsbygg rapport 2018. *Nyborgmoen skyte- og øvingsfelt*. Etablissementsnummer 202751 Nesseby kommune, Finnmark fylke. Historisk dokumentasjon av utrangert skyte- og øvingsfelt. H. B. Singstad og I. Diesen (red.), Forsvarsbygg kulturminneseksjonen.
- Friis, J.A. 1910. *Skildringer fra Finmarken*. Kristiania.
- Fritzner, Jakob 1846. *Beskrivelse over de i Østfinmarken forekommende hedenske begravelser*. Kristiania.
- Henriksen, Jørn 2017. *Kulturmøte og identitet på Finnmarkskysten i tidlig historisk tid. Tolkninger basert på arkeologiske analyser av mangeromstufter*. Phd. Avhandling arkeologi, UiT.
- Johansen, E. og Odner, K. 1968. Arkeologiske undersøkelser på Mortensnes ved Varangerfjorden. *Viking* 32.
- Keilhau, B.M. 1831. *Reise i Øst- og Vest-Finmarken*. Christiania.
- Kleppe, E. J. 1974. *Samiske jernalderstudier ved Varangerfjorden*. Mag.avh. Arkeologi, Univ. i Bergen.
- Knag, Niels 1694. *Matricul och beskrifvelse ofuer Findmarken*. Nordnorske samlinger 1. Oslo 1932.
- Krogh, Mia 2006. Gammetuftene i Luhkkárgohppi. *Finnmarksmuseene forteller – fra andehodeamuletter til kongekrabber*. Johansen, Stenvold og Ringheim (red.).
- Kvernerud, Bjørn 1982. «Kongsgammene i Varanger». *Varanger årbok*, s. 68-74.
- Larsen, Anders 1950. *Om sjøsamene*. Tromsø museums årbok nr. 70.
- Leem, Knut 1767. *Beskrivelse over Finnmarkens lapper*. Nytrykk Oslo 1956.
- Lilienskiold, Johannes 1698. *Speculum boreale*. Nytrykk i Nordnorske samlinger, Oslo 1945.
- Myrstad, Ragnhild 1996. *Bjørnegraver i Nord-Norge. Spor etter den samiske bjørnekulten*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Niemi, Anja Roth 2018. *Rapport fra Utgravingsprosjekt Abelsborg Midtjord*. 15.03.18
- <http://www.norark.no/prosjekter/abelsborg-midtjord/resultater-fra-abelsborg/>
- Nilsen, John O. 1982. «Da det ble bygd kirke på Angsnes i Nesseby». *Varanger årbok*, s. 31-34.
- Nilsen, John O. 1983. «Kirkejubileum i Nesseby». *Varanger årbok*, s. 53-56.

- Nilsen, Kari 1988. *Mortensnes – et historisk landskap i Finnmark*. Hovedoppgave ved Inst. for Landskapsarkitektur, Norges Landbrukshøgskole.
- Nilsen, Mari-Ann (red.) 2008. *Nesseby kirke 150 år. 1858-2008*. Nesseby menighetsråd.
- Nilsen, Øystein 2009. *Varangersamene. Bosetning, næring, folketall, utmarksbruk mv. fra historisk tid til i dag*. Várjjat sámii musea Čállosat nr. 5.
- Nordvi, A.G. 1858. *Afskrift af indberetninger og korrespondanse med prof. Steenstrup*. TMUs arkiv.
- Nummedal, Anders og Johs. Bøe 1936. *Le Finnmarkien*. Inst. for sammenlignende kulturforskning.
- Odner, Knut 1966. *Komsakulturen i Nesseby og Sør-Varanger*. Tromsø museums skrifter.
- Odner, Knut 1989. *The Varanger Saami. Habitation and Economy AD 1200-1900*. Oslo universitet.
- Olsen, Bjørnar 1984. *Stabilitet og endring. Produksjon og samfunn i Varanger 800 f.Kr.-1700 e.Kr.* Magistergrad i arkeologi. Univ. i Tromsø.
- Qvigstad, Just K. 1926. *Lappische Opfersteine und heilige Berge in Norwegen*. EMUs skrifter, Oslo.
- Qvigstad, Just K. 1938. *De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland*. Oslo.
- Schanche, Audhild 2000. *Graver i ur og berg*. Karasjok.
- Schanche, Kjersti 1988. *Mortensnes. En boplass i Varanger. En studie av samfunn og materiell kultur gjennom 10.000 år*. Magistergradavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Schanche, Kjersti 1994. *Gressbakkentuftene i Varanger. Boliger og sosial struktur rundt 2000 f.Kr.* Arkeologisk vhandling UiT.
- Schanche, Kjersti 2005. *Fra villreinjakt til reindrift. Gårdebivdos boatsojsujttuj. Tjålarájdde/skiftserie nr. 1. Árran lulesamisk senter*.
- Siedlecka, Roberts & Olsen (red.) 1998. *Geologi på Varangerhalvøya: En oversikt med ekskursjonsforslag*. Norges geologiske undersøkelse (NGU). Gråsteinen 3.
- Simonsen, Povl, Torgersen, Johan og Getz, Bernhard 1959. *Varanger-funnene I. Funn av menneskeskjeletter*. Tromsø museum.
- Simonsen, Povl 1961. *Varanger-funnene II. Fund og udgravninger på fjordens sydkyst*. Tromsø museum.
- Simonsen, Povl 1970. *Fortidsminner nord for Polarsirkelen*. Universitetsforlaget.
- Skandfer, Marianne 2003. *Tidlig, nordlig kamkeramikk. Typologi, kronologi, kultur*. Dr.gradsavhandling arkeologi, Univ. i Tromsø.
- Spangen, Marte 2016. *Circling Concepts: A Critical Archaeological Analysis of the Notion of Stone Circles as Sami Offering Sites*. Doktorsavhandling. Stockholms universitet, Humanistiska fakulteten.
- Storli, Inger 1988. *Begravelser i steinur. Ottar 1/88*.
- Vorren, Ørnulv og Manker, Ernst 1953. *Villreinfangst ved Gollevarre*. Acta Borealia, Tromsø museum.
- Vorren, Ørnulv og Eriksen, Hans K. 1993. *Samiske offerplasser i Varanger*. TMU skrifter 24.
- Vorren, Ørnulv 1996. *Villreinfangst i Varanger fram til 1600-årene*. Tromsø Museum.

Ytreberg, Nils. A. 1942. Handelssteder i Finnmark. Bruns bokhandel, Trondheim.

Nettressurser

www.kulturminnesok.no

Digitalt museum, digitaliserte samlinger <https://digitaltmuseum.no/owners/VSM/info>

Innholdsfortegnelse

Murgget/Klubben	1
Stallos dør	2
Gohppi/Klubbvik	3
Miennjagohppi/Per Larsavik	3
Guovžžageađgi/Bjørnesteinen	3
Čiesti/Fuglåsen	4
Ceavccageađge/Mortensnes kulturminneområde	5
Tufter fra eldre steinalder 12.000-4.500 f.Kr.	6
Tufter fra yngre steinalder 4.500-1.800 f.Kr.	8
Tufter fra tidlig metalltid år 1.800 f.Kr.-0	9
Tufter fra jernalder år 0 til 1900 e.Kr.	9
Labyrinten	11
Ceavccageađgge - transteinen	12
Graver i stein og ur år 1.000 f.Kr.-1500 e.Kr.	12
Dyregraver	13
Ringformede offerringer	13
Ruiner etter Mortensnes handelssted 1784-1877	13
Gurluovttgohppi/Godluktbukt	14
Veašenjárga/Hammernes	15
Gálbmebákti/Noaiddek	15
Buorresárku/Bergeby	15
Buorresárku/Bergeby handelssted	15
Gufihtarčohkka/Govetterhaugen i Suovvejohka/Bergebyelva	16
Øst for Suovvejohka/Bergebyelva	17
Vest for Suovvejohka/Bergebyelva	18
Bearalveadje	18
Torvheimen ved Lavdnjevárjohka	18
Eahpárašjávri	19
Ilarstien/Ilarbálggis	20
Unjárga/Nesseby	22

Simmonoaive	22
Guopmeluohkká - Bákteluohkká	22
Helvetluohkká.....	22
Áilekesgeađgi.....	22
Nesseby kirke.....	23
Kirkestua	23
Unjárgeahči/Nessebyneset	23
Kirkegårder/gravkapell	23
Giškananjohka	24
Buvrenjárga	24
Várjavuonsuolu/Sjøholmen.....	24
Luhkkárgohppi	25
Áppošborre/Abelsborg.....	25
Áppošbornjunne.....	28
Fuoiknjárga/Bunes.....	28
Selešnjárga/Angsnes kirkested.....	29
Paulanjárga/Pålnes.....	29
Geahčeváinjárga	29
Gorgnehat/Gornitak	30
Álda/Aldon.....	31
Álddanjárga/Meskelv	31
Nieidavárre	32
Čuolbma/Čoarvenjunis vuopman.....	32
Fangsgropanlegget Rovvejohka-Luovttejohka	32
Rovvejohka/Nyborg.....	33
Tuberkulosehjemmet	33
Nyborgmoen.....	34
Vuonnabahta/Varangerbotn	35
Amtmannsgammen	35
Várjjat sámí musea/Varanger samiske museum	36
Stuorrastivrran	38
Njiđgu/Vesterelv.....	38
Ruossajeaggi fangstgropanlegg	39
Biehkanoaivi	40
Selešnjáralaš.....	41
Oaibáhčannjárga-tillitten.....	41

Bikkanjárga/Bigganæs	41
Sæleneshøgda/Lagežiidbákti	42
Stuorravuonna/Karlebotn	42
Karlebotn kapell	44
Hánoaivi	46
Stuorragorži/Storfossen	46
Ruovdenjunlokta/Nordli	46
Roggeluoovttgieddi/Gropbakkengen	47
Sirddagohpe	48
Dierggejávri	48
Reahpen/Reppen	49
Saba gården	49
Vieranjárga/Veidnes	49
Báršnjárga	51
Bánjkogohppi/Advik	51
Rissebákti/Gressbakken	52
Ođđajohka/Nyelv	54
Hellemaleri	55
Losoas hus	56
Utmarksgammer	57
Ujjogašgohppi	59
Bálddesgeađgi	59
Niibereahpen	59
Buoiluokta/Byluft	59
Stallo-graven	59
Láhtanjárga/Latnæringen	60
Máhkkagohppi/Makkebukt	60
Albmánjárga/Gandvikneset	60
Áldda Áhkku	60
Juvravuonna/Gandvik	61
Rággošnjárga/Steinnes	61
Suttessjohnjárga/Åpenviknes	61
Buollánguolba/Brannsletta	61
Kart over bygg i utmarka	62
Kilder	64
Nettressurser	66